

Kort vei - til lykke eller ruin?

Kredittvekst,
betalingsvilje
og betalingsevne

LARS GULBRANDSEN

Kort vei – til lykke eller ruin?

Kredittvekst, betalingsvilje og betalingsevne

LARS GULBRANDSEN

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 14/2005

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2005
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-216-1
ISSN 0808-5013

Illustrasjonsfoto: © Artville by Getty Images
Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi/GCS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:
Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 • Postboks 3223 Elisenberg • 0208 Oslo
Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

NOVA gjennomførte i 1995 og 1997 to undersøkelser om nordmenns betalingspraksis og betalingsevne. Et viktig funn fra den første av undersøkelsene (NOVA Rapport 12/97) var at egenskaper ved husholdningenes økonomi i liten grad bestemte hvordan de håndterte sine regninger. I den neste undersøkelsen (NOVA Rapport 3/99) ble dette funnet bekreftet, samtidig som vi kunne dokumentere at folks betalingsvaner i stor grad var et resultat av personlig moral. Dårlig betalingvilje var en viktigere årsak til at folk betalte for sent enn dårlig betalingsevne.

Høsten 2004 ble NOVA kontaktet av GE Money Bank som ønsket å få repetert undersøkelsen fra 1997. Begge de tidligere undersøkelsene var basert på landsrepresentative befolkningsutvalg der data ble samlet inn gjennom intervju i intervjuobjektens eget hjem. Datainnsamlingen var blitt administrert og gjennomført av Norsk Gallup. I 2004 var det ikke mulig å gjenta undersøkelsene med samme metodikk som tidligere. Verken Norsk Gallup, som nå heter TNS Gallup, eller noen andre av de firmaene som gjennomfører opinionsundersøkelser, har lenger landsdekkende intervjuer-korps som oppsøker folk på deres hjemmeadresser. Vi valgte derfor en nettbasert løsning, et såkalt elektronisk spørreskjema, som TNS Gallup tilbød. Denne løsningen er basert på et stort panel av mennesker som kan nås via nettet, enten hjemme eller på sin arbeidsplass, og som er rekruttert gjennom andre undersøkelser basert på telefon eller postale spørreskjema. Ved bruk av denne metoden garanterer TNS Gallup representative befolkningsutvalg opp til en øvre aldersgrense på 62 år. Skal man oppnå representative utvalg av en populasjon med høyere aldersgrense, anbefaler TNS Gallup å kombinere nettbasert datainnsamling med postale spørreskjema eller telefonintervju blant de som er over 62.

I samråd med oppdragsgiver har vi valgt bare å benytte en nettbasert løsning. Vi har valgt å sette en øvre aldersgrense på 60 år. Siden de tidligere undersøkelsene viste at eldre mennesker i meget stor grad betalte alle sine regninger i rett tid, skulle en slik avgrensning i liten grad svekke undersøkelsens tematiske relevans. Resultatene fra den siste undersøkelsen lar seg imidlertid av denne grunn ikke direkte sammenlikne med de to forrige. I 1997 var for eksempel 25 prosent av intervjuobjektene over 60 år. Når vi sammenlikner de to undersøkelsene, har vi måttet produsere nye tabeller, også på grunnlag av 1997-data, der respondenter over 60 år er blitt utelatt.

Men selv om vi på denne måten får alderskonsistente utvalg, vil det likevel fortsatt foreligge en usikkerhet basert på ulikhet i metodikk. Ideelt sett bør endringer fra 1997 til 2004 på de samfunnsområder vi undersøker, avspeile seg i våre data. Men det samme vil være tilfelle for endringer i metodikk; metodene i seg selv kan gi ulike resultater, selv om den sosiale virkelighet er uforandret. Dette kan dels være et spørsmål om ulik representativitet; at vi får ulikt frafall ved bruk av besøksintervju sammenliknet med datainnsamling via internett. Dette kan også være et spørsmål om ulik måling; at folk svarer annerledes ansikt til ansikt med en intervjuer enn alene foran en dataskjerm.

Datainnsamlingen ble foretatt i begynnelsen av desember 2004. Vi vil takke TNS Gallup ved prosjektleder Jorge Jensen som gjennomførte oppdraget på en rask og profesjonell måte. Jeg vil også takke min kollega Sten-Erik Clausen som har lest manus, og gitt meg verdifull kritikk og tilbakemelding. Vår kontakt med oppdragsgiver har i hovedsak skjedd gjennom kommunikasjonssjef Andreas Wulff. Vi har fått nyttige faglige innspill både fra Andreas Wulff, Tone Rognstad og Volker Gloe i GE Money Bank. Tolkninger av empiriske funn og de konklusjoner som trekkes står imidlertid fullt og helt for forfatterens regning.

NOVA, mai 2005

Lars Gulbrandsen

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	9
1.1 Evne, vilje og kreditt	9
1.2 Viktige resultater fra 1997-undersøkelsen	14
1.3 Viktige økonomiske indikatorer: utviklingen fra 1997 til 2004	16
1.4 Rapportens disposisjon	23
2 Data og metode	24
3 Husholdningenes gjeld i 1997 og 2004: kontinuitet og nye tendenser	29
4 Betalingspraksis i 1997 og 2004	33
4.1 Omfanget av for sen betaling	33
4.2 For sen betaling: et problem som vokser, men som avtar med økende alder?	44
4.3 For sen betaling og anstrengt økonomi	46
4.4 For sen betaling: et spørsmål om personlig moral?	49
4.5 For sen betaling som følge av dramatiske livsbegivenheter	55
4.6 For sen betaling: et resultat av manglende orden og oversikt?	56
4.7 Mer alvorlige forsinkelser	61
4.8 Betalingsforsinkelser og betalingsproblemer	66
4.9 Evne og vilje	70
5 Forskjell mellom kreditorer og regningstyper	73
6 Gjeldsvekst og risiko	79
7 Avslutning	85
Summary	87
Litteratur	89
Appendiks: Spørreskjema	91

Sammendrag

NOVA gjennomførte i 1995 og 1997 to undersøkelser om nordmenns betalingspraksis. Den første av undersøkelsene viste at husholdningenes betalingsevne i liten grad bestemte hvordan de håndterte sine regninger. Den neste undersøkelsen viste i tillegg at folks betalingsvaner i stor grad var et resultat av personlig moral. Dårlig betalingvilje var en viktigere årsak til at folk betalte for sent enn dårlig betalingsevne.

For de fleste husholdningene er renter og avdrag på gjeld store og viktige regninger. Husholdningenes gjeld er blitt nesten fordoblet mellom 1997 og 2004. Fortsatt er det boliggjeld som dominerer, men samtidig er det en klart økt beholdning av forbrukslån, lønnskotokreditt og lån på kredittkort. Denne veksten dreier seg imidlertid først og fremst om et økt antall kunder, og ikke om økte lånebeløp hos hver enkelt kunde.

Det er blitt flere som betaler én eller flere av sine regninger først etter forfall. I 1997 gjaldt dette 47 prosent i aldersgruppen 20 til 60 år, i 2004 var det 60 prosent som hadde vært for sene. For flesteparten gjelder dette få og korte forsinkelser, men også andelen som hadde fått inkassovarsel økte fra ni til 20 prosent. Også andelen som hadde fått betalingsoppfordring ble fordoblet, fra fire til åtte prosent.

På begge tidspunkt er det blant folk i 20-åra vi finner flest sene betalere, og for sen betaling er blitt stadig mer vanlig i denne aldersgruppen. Det er også økning blant 50-åringene, men langt fra så sterk som blant de yngste. Forskjellen mellom de eldste og de yngste har derfor økt. Vi finner ingen spor av at folk blir bedre betalere etter hvert som de blir eldre i den perioden vi har undersøkt.

Sen betaling er også en direkte følge av personlig moral som også i stor grad igjen er bestemt av alder. I en multivariat analyse reduseres effekten av alder, men uansett moral og økonomisk situasjon er folk mellom 50 og 60 signifikant bedre betalere enn de som er yngre. Dårlig oversikt over økonomien øker også sannsynligheten for sen betaling. Av mer objektive økonomiske forhold har det rimelig nok en positiv virkning å ha penger i banken, mens derimot både gjelds størrelse og husholdningens inntektsnivå er uten betydning. De som har fordelt gjelda på mange lånetyper, er ofte senere med å betale enn de som er uten gjeld eller kun har én type lån. Det er blant leieboere vi finner flest sene betalere, ikke blant de som har investert i bolig og blitt boligeier.

Omtrent hver femte av de som har betalt for sent, oppgir at dette én eller flere ganger har skjedd fordi de ikke har hatt penger. Det er gjennomgående ulike variabler som bestemmer oddsen for å falle i hver av disse to gruppene av sene betalere. Oddsen for å betale for sent og samtidig påberope seg dårlig råd er sterkt avhengig av økonomiske ressurser som inntekt og formue. Mangel på økonomisk orden og oversikt øker også oddsen for å falle i denne gruppen. Å fordele gjeld på mange lånetyper øker oddsen for det samme.

Stilt overfor ulike regningstyper prioriterer befolkningen å betale på boliglån, husleie og strømregninger først hvis de var i den situasjon at de ikke kunne betale alt. Telefonregninger, kommunale avgifter og nedbetaling av kredittkortgjeld er de regningstyper flest ville vente med å betale.

Med unntak av å ha penger i banken, noe som reduserer oddsen for å betale for sent for alle typer regninger – jo mer jo større innskudd, er det ulike egenskaper som bestemmer oddsen for at ulike regningstyper blir betalt for sent. Oddsen for sen betaling av renter og avdrag på lån øker klart jo flere lånetyper gjelda er fordelt på. Å ha dårlig oversikt over privatøkonomien øker også denne oddsen. Strømregning er også en regningstype der økt antall lån gir økt odds for sen betaling, det samme gjør for øvrig dårlig moral og det å befinne seg i aldersspennet mellom 30 og 50 år. Økt antall lån øker også oddsen for sen betaling både av fastlinjetelefon og mobiltelefon. De yngste er oftest sene med å betale mobiltelefonregningen, samtidig som sen betaling av denne regningstypen, mer enn fastlinjetelefon, er et resultat av manglende personlig moral. Forsikringspremie er den regningstype der sen betaling i minst grad er bestemt av de andre egenskapene vi har spurt om. Men foruten å være bestemt av størrelsen på bankinnskudd, øker oddsen for sen betaling av forsikringspremier som følge av dårlig moral. Boligeiere er også flinkere til å betale slike premier i rett tid enn leieboere.

Husholdningenes gjeld har økt sterkt i forhold til deres inntekt, men på grunn av sterkt redusert rentenivå har ikke renteutgiftenes andel av inntektene økt. Selv om rentenivået skulle bli fordoblet over natten, er det en relativ liten andel av husholdningene som ville få en uforsvarlig høy rentebelastning. Disse er først og fremst å finne blant de som tjener relativt lite, men samtidig er det innenfor denne gruppen et betydelig innslag av yngre, enslige på vei opp og fram, med forventninger om inntektsøkning, både på egne vegne og hos en kommende samboer eller ektefelle.

1 Innledning

1.1 Evne, vilje og kreditt

I vårt moderne samfunn utveksles en stadig økende del av varer og tjenester uten bruk av kontanter. Varer og tjenester leveres med faktura som skal betales innen en nærmere angitt forfallsdato. Et slikt system forutsetter at kreditor har tilstrekkelig tillit til at debitor gjør opp for seg. Dersom det ikke skjer, vil effektiviteten i utvekslingen av varer og tjenester svekkes, og kostnadene vil øke, ikke bare for de enkelte debitorer og kreditorer, men også for samfunnet totalt sett. I følge Nettavisen (20.12.2004) blir 38 prosent av alle fakturaer som sendes ut, ikke betalt ved forfallsdato. Tallet tyder på at det brukes mer av samfunnets ressurser på å slutføre økonomiske oppgjør for varer og tjenester enn hva som strengt tatt burde være nødvendig.

Ved å levere en vare mot et løfte og en forventning om framtidig betaling, utsetter leverandører seg for risiko. I noen bransjer er det vanlig å ta en slik risiko, i andre er det mindre vanlig. I det første tilfelle har kreditorer i økende grad redusert sin risiko ved å overføre sine fordringer til profesjonelle aktører innenfor kredit- og fordringsadministrasjon. Det er dette som skjer når leverandører av varer lar firmaer, som vanligvis har bevilling til å drive inkasso, overta vanlig forfallsadministrasjon av leverandørens regninger. En betydelig del av økningen i inkassovirksomhet opp gjennom 1990-tallet kan forklares som resultat av en slik strukturendring i bransjen (Gulbrandsen 2000). En annen framgangsmåte er å la risikoen bli overført til et kredittkortselskap. Dette åpner på en drastisk måte virkeområdet for kreditthandel. I tidligere tider var kreditt hos dagligvarekjøpmannen sannsynligvis en ganske vanlig foreteelse. Dette var en kredittform som forsvant med framveksten av de landdekkende varekjeder. Med kredittkort har igjen muligheter til å handle dagligvarer på kreditt blitt en realitet. Høsten 2004 var det i omløp 3,2 millioner betalingskort med kreditt, i gjennomsnitt et kort til hver nordmann mellom 15 og 70 år (Bergens Tidende 31.03.04). Kortstatistikken fra Finansieringsselskapenes Forening viser veksten av nordmenns beholdning og bruk av kredittkort. Fra 1990 til 2001 steg antall kredittkort fra 362 000 til 521 300, mens antall betalingskort (Diners Club og Eurocard) steg fra 159 000 til 420 000. Fra og med 2002 har Finansieringsselskapenes Forening utarbeidet en ny statistikk som inneholder flere selskaper enn før og som derfor ikke er helt sammenliknbar

med statistikken fram til 2001, blant annet fordi statistikken nå omfatter flere kortselskaper enn før. Fra 2002 til 2004 steg antall kredittkort registrert i den nye statistikken fra 2,019 til 2,791 millioner, mens antall betalingskort med inntil 45 dagers betalingsutsettelse steg fra 526 000 til 597 000. Det er i hovedsak privatpersoner som har slike kort; bare 8,5 prosent er klassifisert å tilhøre bedriftsmarkedet. I 2004 ble det ved hjelp av de internasjonale betalingskortene og kredittkortene som denne statistikken omfatter, foretatt drøyt 41 millioner transaksjoner, og det ble omsatt for drøyt 43 milliarder kroner (<http://www.finno.no/>).

Forenklet sett er det to grunner til at folk ikke betaler sine regninger. Enten kan de ikke betale, eller så vil de ikke. Manglende betalingsevne har alltid vært en viktig bestanddel av fattigdommen og den økonomiske ulikheten i samfunnet. Manglende betalingsvilje har vært sett på som et tegn på lav moral som igjen har ødeleggende konsekvenser for den mellommenneskelige tillit som ethvert samfunn trenger. Med økte kredittmuligheter øker ikke bare mulighetene for å utsette betaling, men også sannsynligheten for at den enkelte påtar seg større økonomiske forpliktelser i nær framtid enn den enkeltes økonomi kan bære. I mange tilfelle vil lett tilgang til kreditt øke den enkeltes velferd gjennom å gi økt frihet og autonomi. Men kreditten kan også skape problemer, dersom den er gitt på uholdbare forutsetninger. Dersom kreditten benyttes til å finansiere forbruk som sprenger den enkeltes inntektsramme, eller benyttes som en midlertidig løsning for å betjene annen gjeld, vil tilgang til slik kreditt i seg selv kunne være problemskapende og problemforsterkende. For alle som har økonomi til å betale kredittkortregninger ved forfall, er slik kreditt et bidrag til økt velferd. For de som ikke kan betale, vil slik kreditt enten medføre renteutgifter som reduserer velferd, i verste fall endog kunne bidra til privatøkonomisk ruin. I siste instans vil dermed risikoen bli adressert til den som disponerer kredittkortet.

Det har gjennom en årrekke vært en nesten ubrutt konjunkturoppgang. I de siste årene har billige importvarer og fallende renter gitt store deler av befolkningen mer å rutte med. Men denne velstandsøkningen har ikke redusert antallet personer som pådrar seg en inkassosak eller får betalingsanmerkninger. Snarere har slike tall økt. Velstandsøkning har heller ikke skapt merkbart mer subjektiv lykke i den norske befolkning. I en artikkel om hva som betinger lykke har Ottar Hellevik (2003) påvist at inntekt viser en moderat korrelasjon med lykke, og at den direkte effekten av inntekt på lykke endog blir negativ når man kontrollerer for andre variabler som kjønn, familiesituasjon og helse. Den positive virkning av økende velstand og økonomisk optimisme blir oppveid av en endring av folks verdiorientering i

mer materialistisk retning i form av økte aspirasjoner med hensyn til forbruk og anskaffelse av eiendeler (Hellevik 2003). Dersom aspirasjoner som er høyere enn den løpende inntektsstrøm tillater dekkes via bruk av lett tilgjengelig kreditt, blir veien kort fra kortvarig, kortbasert lykke til alvorlige økonomiske vansker.

Verken sett fra samfunnet, fra den enkelte debitor eller fra den enkelte kreditor, er det ønskelig at betalingsavtaler ikke overholdes. Uansett om det skyldes evne eller vilje, vil konsekvensene for den enkelte debitor bli merkostnader og betydelige velferdstap. Spesielt vil ungdom risikere en dårlig start i livet dersom uoppgjorte regninger med påfølgende betalingsanmerkninger senere stenger deres muligheter for å få kreditt. Det er alvorlig dersom en betalingsanmerkning fører til at en lånesøknad i forbindelse med førstegangs boligkjøp eller bilkjøp blir avslått. Mer trivielt, men sikkert til stor ergrelse, er det dersom en slik anmerkning setter bom for et nytt mobilabonnement. For kreditorer vil manglende betaling ikke bare føre til rentetap, men også til likviditetsvansker som kan sette arbeidsplasser i fare. Manglende betaling er ingen gunstig situasjon for en kreditor, ikke minst på grunn av det merarbeid, ubehag og usikkerhet som oppstår. En undersøkelse gjort av MMI blant 312 norske bedriftsledere viser stor motvilje mot å gå til inkasso. 86 prosent svarte at det var viktig å unngå at krav ble sendt til inkasso (Finansavisen 8.04.2005).

Folks betalingspraksis vil avhenge av normer, evne og sanksjoner. Oppfatningene om hvor galt og riktig det er å betale regninger ved forfall, vil ikke være upåvirket av hvor mange som betaler i rett tid. Det er vanskelig å fastslå hvilket omfang en avvikende atferd må ha før den oppfattes som normalatferd. Men det må i det minste være tillatt å spekulere på om det økte innslaget av inkassovirksomhet, og ikke minst medias omtale av økningen, får stadig flere til å spørre om hvorfor de skal betale en regning ved forfall, dersom media inngir inntrykk av at ingen andre gjør det. Når det gjelder sanksjoner er de offentlige myndigheter viktige, men det offentliges rolle er ikke begrenset til å bestemme regler for oppgjør og sanksjonsformer. Det offentlige kommer også inn som hjelper til begge parter. Hjelp til debitorer vil være økonomisk rådgivning, sosiale ytelser og i siste instans gjeldsordning. Men det offentlige vil også støtte kreditorene ved inndrivning av utestående fordringer ved hjelp av namsmennene. I det siste tilfelle vil debitorer bli pålagt gebyr, som sammen med inkassobyråenes honorar i betydelig grad vil øke kostnadene for den som ikke betaler. Det statlige gebyret for en inkassosak med pant er 4817 kroner, mens det statlige gebyret ved tvangssalg er 14 365 kroner. Slike gebyr vil ha en avskrekkende effekt,

men dersom debitor ikke er i stand til å gjøre opp for seg, vil kostnadene påløpe kreditor, noe som kan fraholde kreditorer fra å forsøke å inndrive mindre beløp (Kreditorforeningen informerer, nr 1 2005).

I 1995 og 1997 ble det ved NOVA gjennomført to undersøkelser om hvordan norske husholdninger håndterte sine regninger. Mellom disse to tidspunkt økte andelen som hadde vært for sent ute med å betale. Etter dette har Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) høsten 2000 fått gjennomført en postal spørreundersøkelse av et representativt befolkningsutvalg. I denne undersøkelsen ble det brukt et spørsmålsbatteri om ulike regningstyper som nærmest var identisk med spørsmålsbatteriet som ble brukt i undersøkelsene i 1995 og 1997 (Poppe 2001). Resultatene i 1997 og 2000 er svært like. Gjennomsnittlig andel som oppga å ha betalt for sent på i alt ti regningstyper som var identiske i begge undersøkelser, var 7,4 prosent i 1997 og 9,1 prosent i 2000. Men siden tilsvarende andel hadde vært 6,8 i 1995, kan de tre undersøkelsene også tolkes som et empirisk belegg for at stadig flere betaler for sent. Den regningstype som klarest faller inn i et slikt mønster, er telefonregningen som 13 prosent hadde betalt for sent i 1995, 16 prosent i 1997 og 18 prosent i 2000. Disse dataene fokuseres imidlertid ikke i Poppes rapport. Han er primært opptatt av manglende betalingsevne som han knytter til spørsmålet: «Hender det at familien kommer opp i situasjoner hvor en ikke har penger til å betale regninger, avdrag som forfaller eller liknende ved absolutt siste forfall?» Ut fra dette spørsmålet konkluderer Poppe med at 10 prosent av husholdningene har tilbakevendende betalingsproblemer definert som summen av de som svarer av og til (åtte prosent) og de som fordeler seg likt på svaralternativene ofte og svært ofte (to prosent). Ved å fokusere i den grad som Poppe gjør på betalingsevne, er det viktige sider ved sen og manglende betaling som blir oversett. Vår alternative tilnærming er å ta utgangspunkt i manglende betaling generelt, og i den forbindelse undersøke betydningen av henholdsvis evne og vilje til å betale.

En annen angrepsvinkel er å utnytte de datamasser som fortløpende registreres om de som får en inkassosak mot seg, en mulighet som særlig Lindorff har benyttet seg av. I hele befolkningen har andelen med minst én inkassosak mot seg økt fra 5,9 prosent i 2001 til 7,4 prosent i 2004. Hele tiden har det vi kan kalle inkassoandelen vært høyest i aldersgruppen 26 til 35 år, men har i de siste årene økt mer i aldersgruppen 36 til 45 år, slik at disse i 2004 ligger omtrent på samme nivå, nemlig 11,9 mot 10,9 prosent (Aftenposten 2.1.2005). Direktør Tore Andresen i Lindorff tolket resultatet som at folk tar med seg dårlige betalingsvaner gjennom livet, altså som en generasjonseffekt. I følge Aftenposten (6.12.2004) får stadig flere betalings-

anmerkninger og 40 prosent av disse gis til personer over 40 år. Senioranalytiker Christian Svendsen i Dun & Bradstreet tolker dette som et resultat av at eldre tar til seg lånemønstret som yngre har vært representanter for tidligere, altså ikke bare som en generasjonseffekt i form av at dårlige betalere er blitt eldre, men også at eldre over tid er blitt dårligere betalere enn de har vært tidligere i livsløpet.

De to forrige NOVA undersøkelsene viste at betalingspraksis i liten grad var bestemt av inntekt. Det ble videre konkludert med at manglende betalingsvilje var en viktigere årsak til de forsinkelsene som ble registrert enn manglende betalingsevne (Gulbrandsen 1999). Senere analyser av inkassosakene, foretatt av Lindorff, peker i samme retning. I Aftenposten ble disse resultatene presentert under overskriften «Velstående er blitt dårligere betalere». Fra 2003 til 2004 fant Lindorff størst økning i antall inkassosaker blant de som hadde over 400 000 i årlig nettoinntekt (Aftenposten 13.10 2004).

Av andre undersøkelser som berører temaet, vil vi nevne en undersøkelse blant unge og eldre som MMI utførte på oppdrag for Postbanken våren 2003. På spørsmål om man noen gang hadde fått inkassovarsel, svarte 32 prosent i aldersgruppen 15–30 år bekreftende. I aldersgruppen 25–30 var andelen såpass høy som 45 prosent. 23 prosent hadde i løpet av de siste 12 måneder bevisst utsatt å betale regninger. Blant de eldre, i aldersgruppen 55–75 år, hadde 28 prosent en eller annen gang fått inkassovarsel. Her sank andelen monotont med alder, fra 35 prosent i aldersgruppen 55–59 til 17 prosent i aldersgruppen 70–75. Med tanke på at de som er i siste halvdel av 50-åra, sammenliknet med de i siste halvdel av 20-åra, har hatt om lag 30 år ekstra til å samle inkassovarsler, er det en klar indikator på problemets vekst at det blant de som ennå ikke har levd i 30 år er flere som har fått varsel om uteblitt betaling enn i den eldste aldersgruppen. Undersøkelsen inneholder også et spørsmål om man i løpet av de siste 12 måneder bevisst hadde utsatt å betale regninger. I aldersgruppen 25–30 år var dette tilfelle for 30 prosent, mot bare fem prosent i aldersgruppen 55–75.

Problemet med forsinket og uteblitt betaling er tydeligvis økende. Når vi nå gjentar undersøkelsen fra 1997, forventer vi derfor å finne økt forekomst av for sen betaling. Vi vil også nå undersøke betydningen av evne og vilje; både sett i forhold til hva vi konkluderte i 1997 og i forhold til hva slags regninger og kreditorer det gjelder. Ikke minst vil det økte tilbud av og den økte bruk av ulike former for kreditt, danne en viktig bakgrunn for de sammenlikninger som gjøres. Et viktig spørsmål som vi stiller, er om folk endrer seg etter hvert som de blir eldre, eller om folk opp gjennom livsløpet

holder fast på de verdier og holdninger de inntar tidlig i livet. Dersom folk blir flinkere til å betale etter hvert som de blir eldre, vil betalingspraksisen i samfunnet forbli uendret, rett og slett fordi menneskene endrer seg. Dersom folk holder fast ved sine betalingsvaner, og de unge fortsetter å være som dagens unge, vil samfunnet i minst en mannsalder bli preget av en stadig dårligere betalingspraksis, rett og slett som følge av at enkeltmenneskene *ikke* endrer sin praksis.

Slike spørsmål vil vi belyse ved å sammenlikne resultater fra vår nye undersøkelse med de to tidligere undersøkelser, særlig den som ble gjennomført i 1997. La oss i den forbindelse kort rekapitulere hva som den gang påvirket sannsynligheten for at folk betalte én eller flere av sine regninger senere enn forfall.

1.2 Viktige resultater fra 1997-undersøkelsen

Utgangspunktet for undersøkelsen som ble gjennomført sent i 2004, og dermed for denne rapporten, var som tidligere nevnt to tilsvarende undersøkelser, gjennomført i 1995 og 1997 (Gulbrandsen 1997 og 1999). Et viktig funn fra den første av de to undersøkelsene var at egenskaper ved husholdningenes økonomi i liten grad bestemte hvordan de håndterte sine regninger. I den neste undersøkelsen ble dette funnet bekreftet, samtidig som vi kunne dokumentere at folks betalingsvaner i stor grad var et resultat av personlig moral. Dårlig betalingvilje var en viktigere årsak til at folk betalte for sent enn dårlig betalingsevne.

Resultatene fra 1997-undersøkelsen er oppsummert i tabell 1.1. Tabellen inneholder resultatene av en logistisk regresjonsanalyse som viser hvilke egenskaper ved respondentene som henholdsvis øker eller minker oddsen for å ha betalt én eller flere regninger for sent. Tabellen viser hvordan de ulike verdier på variablene, sett i forhold til en referanseverdi for variabelen og kontrollert for de andre variablene i modellen, øker eller minker oddsen for sen betaling. Dersom det å ha en bestemt verdi på en av de uavhengige variablene gir en større odds for å betale for sent enn tilfellet er for den valgte referansegruppe på samme variabel, blir oddsraten større enn 1. Tilsvarende blir oddsraten mindre enn 1 dersom oddsen for sen betaling er lavere i den utvalgte gruppen enn i referansegruppen.

Tabell 1.1. Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha betalt for sent (logistisk regresjon med oddsratser)

Alder (referansegruppe 20–29)	**
30–39	1,01
40–49	1,11
50–59	0,83
60–69	0,37**
70 eller mer	0,29**
Inntekt (referansegruppe < 151 000)	
151 000 – 230 000	0,98
231 000 – 330 000	1,20
331 000 – 450 000	1,30
> 450 000	1,31
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	**
< 16 000	0,98
16 000 – 40 000	0,77
41 000 – 100 000	0,57**
> 100 000	0,70*
Bilens verdi (referansegruppe ingen bil)	**
< 51 000	1,08
51 000 – 100 000	0,93
101 000 – 150 000	0,65**
> 150 000	0,70*
Antall lån (referansegruppe ingen)	**
Ett lån	1,24
To lån	1,78**
Tre eller flere lån	2,00**
Moral (referansegruppe god moral)	**
Middels	2,51**
Dårlig	3,44**
Oversikt over økonomien (referansegruppe god)	**
Middels	1,29*
Dårlig	1,45**
Samlivsbrudd (referansegruppe nei)	**
Ja	1,68**
Inntektsendringer siste 3 år (referansegruppe ingen)	**
Økte inntekter	1,13
Reduserte inntekter	1,61**
Inntektsendringer neste 3 år (referansegruppe ingen)	**
Økte inntekter	1,52**
Reduserte inntekter	1,56*

* p < 0,05, ** p < 0,01

Tabellen viser at kontrollert for alle andre variabler i modellen, er de som er over 60 år langt bedre betalere enn de som er yngre. Når det gjelder brutto husholdsinntekt, fant vi ingen signifikante forskjeller. Når det gjelder

finansielle reserver i form av bankinnskudd, var de som hadde mer enn 40 000 i banken flinkere til å betale i rett tid enn de som hadde tilgang til små eller ingen bankinnskudd. De som hadde bil verdt fra 100 000 og oppover hadde oftere betalt i rett tid enn de som enten hadde en bil av mindre verdi eller ikke hadde bil i det hele tatt. En person som hadde flere typer lån hadde oftere betalt for sent enn en person som hadde en mindre omfangsrik portefølje av lån, uavhengig av gjeldas størrelse. Det var flere sene betalere blant de som nylig hadde opplevd samlivsbrudd enn blant de som ikke hadde gjort den erfaringen. Reduserte inntekter økte sannsynligheten for sen betaling, det samme gjorde forventede inntektsendringer, både økning og reduksjon. Endelig fant vi at betalingspraksis var avhengig av personlig moral. Det var flere sene betalere blant de som ut fra en indeks for personlig moral kom ut med dårlig moral, enn blant de som kom ut med god moral.

I rapporten fra 1999 ble det innledningsvis stilt opp noen få økonomiske makroindikatorer som beskrev sider av den økonomiske utvikling fram mot 1997. Vi vil i fortsettelsen gjøre det samme for årene 1997 til 2004, både for å gi en bakgrunn for den økonomiske utviklingen mellom de to undersøkelsene, og for å gi en oversikt over hvor man finner statistikk om den slags økonomiske indikatorer.

1.3 Viktige økonomiske indikatorer: utviklingen fra 1997 til 2004

Som et bakteppe for de analyser som skal gjøres i denne rapporten, vil vi i dette kapitlet presentere noen indikatorer som belyser viktige sider ved og forutsetninger for utviklingen av husholdningenes økonomiske situasjon siden den forrige undersøkelsen i 1997. Slike makroindikatorer vil for eksempel fortelle oss om et stort antall enkeltransaksjoner uttrykt ved hjelp av ett enkelt tall som for eksempel gjennomsnittlig utlånsrente eller gjennomsnittlig kvadratmeterpris for omsatte boliger i ett bestemt år. Det kan også være tall som forteller noe om alle husholdningers økonomiske situasjon eller beholdning som for eksempel husholdningenes finansregnskap. Det kan være tall som karakteriserer alle som gjør en bestemt handling, som for eksempel tar opp et boliglån. Det kan også være tall som indikerer problemer, for eksempel antall inkassosaker, antall tvangsauksjoner eller antall gjeldsordninger. Foruten å vise viktige sider av den økonomiske utvikling, kan en slik oppstilling av indikatorer også gi en nyttig oversikt over hvor slik informasjon er å finne.

Vi begynner med husholdningenes finansielle situasjon, nærmere bestemt forholdet mellom husholdningenes gjeld og deres finansielle fordringer. Tabell 1.2 er basert på en tabell som publiseres i hvert nummer av tidskriftet Penger og Kreditt som utgis av Norges Bank. Tabellen viser de beregnede makrotall for husholdningenes samlede fordringer (finansielle aktiva) og gjeld i millioner kroner. Siden 1997 har den relative veksten av husholdningenes gjeld vært større enn den relative veksten av deres fordringer (85,5 mot 71,2 prosent), men i absolutte kronebeløp har fordringene vokst mer enn gjelda (705 milliarder mot 599 milliarder). Forholdstallet mellom fordringer og gjeld har beveget seg relativt lite, men har de siste tre årene ligget litt lavere enn tilfelle var fra 1997 og fram til årtusenskiftet. Definisjoner av de ulike finansobjekter som inngår i regnskapet finnes på Norges Banks hjemmesider (<http://www.norgesbank.no/front/statistikk/no/husholdningene/metan.htm>).

Tabell 1.2 Husholdningenes finansregnskap i milliarder kroner. 1997–2004. Kilde: Norges Bank: Penger og kreditt nr 1/05, tabell 22 (for tallene fra 2002 til 2004), samt utgaver for tidligere år.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*
Fordringer	990	1041	1192	1309	1370	1437	1587	1695
Gjeld	701	749	807	915	1011	1104	1219	1300
Fordringer/ Gjeld	1,41	1,39	1,48	1,43	1,36	1,30	1,30	1,30

* Per 30.09.2004

Siden 2000 har rentene pekt nedover, særlig i de siste par årene. Bare i løpet av 2004 ble gjennomsnittrenten for utlån fra norske banker redusert fra 4,34 prosent i første kvartal til 4,04 prosent i siste kvartal. Av tabell 1.3 ser vi at det var en ganske kraftig renteøkning i 1998. Den gjennomsnittlige utlånsrenten lå da nær 10 prosent. Etter et klart fall i 1999, fikk vi en ny økning i 2000. Rentenivået holdt seg deretter høyt til langt ut i 2002. De fleste økonomiske eksperter er enige om at rentene igjen vil stige, uenigheten gjelder om når økningen vil starte, hvor rask økningen vil bli og på hvilket nivå rentene igjen vil stabilisere seg. Rentenedgangen har gjort det billig å låne. Det kritiske spørsmålet er hvor mange som har tatt opp mer lån enn de kan betjene når rentene igjen øker, eller som vil få problemer ved uforutsette inntektsbortfall.

Tabell 1.3 Gjennomsnittlige rente- og provisjonssatser på utlån fra norske banker per 31.12 i de respektive år. Kilde: Norges Bank: Penger og kreditt nr 1/05, tabell 28 (for 2004), samt utgaver for tidligere år

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
5,96	9,72	7,57	8,89	8,69	5,79	4,73	4,16

Som vi senere skal vise, er boliglån den klart dominerende del av nordmenns låneportefølje. Siden bokostnadene i stor grad er bestemt av rentekostnader, skal man også forvente et nært samband mellom renter og boligpriser. Det kan i den forbindelse være på sin plass kort å rekapitulere prisutviklingen på det norske boligmarkedet i de nærmeste årene forut for den perioden som er vist i tabell 1.4. Fra 1985 til 1987 steg de gjennomsnittlige boligpriser fra 5000 til 8100 kroner per kvadratmeter (62 prosent). I nominelle priser ble toppen nådd i april 1988. Realprisstigningen hadde stanset allerede høsten før. Deretter sank prisene nesten ned til samme nivå som før prisveksten satte inn. I 1992 var det gjennomsnittlige årstall 5600 kroner per kvadratmeter, 30 prosent lavere enn i 1987. Siden konsumprisindeksen hadde steget med 48,2 prosent mellom januar 1985 og desember 1992, var realprisene i 1992 klart lavere enn i 1985. Fra våren 1993 har vi vært gjennom en sammenhengende prisøkning på boligmarkedet. Fra 1992 og fram til det året vår tabell begynner, steg prisen med 58 prosent og var dessuten 10 prosent høyere enn i toppåret 1987.

Tabell 1.4. Gjennomsnittlig kvadratmeterpris i 1000 kr for boliger (Kilde: Eiendoms- meglerbransjens boligprisstatistikk, <http://www.nef.no/boligpriser.asp>).

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
8,9	10,1	11,5	13,2	14,2	15,2	15,4	17,3

Fra 1997 til 2004 har prisene nesten blitt fordoblet (94 prosent økning). I denne perioden er det altså nesten fullstendig overensstemmelse mellom økningen av norske husholdningers samlede gjeld og økningen av boligprisene. Ser vi rentenivået for 1997 og 1998 under ett, har rentene i samme periode nesten blitt halvvert. På litt sikt finner vi altså den forventede sammenheng mellom renter og boligpriser. Utviklingen fra år til år av de to tallstørrelsene viser imidlertid at det også er andre forhold enn rentekostnader som bestemmer boligprisene. Sammenlikner vi boligpriser og renter fra 1997 til 2001 ser vi at både boligprisene og rentene øker, samtidig som prisøkningen fra 2001 til 2003 er svært beskjeden sammenliknet med det kraftige rentefallet. Boligmarkedet er preget av stor treghet, og det vil normalt ta en betydelig tid før en etterspørsels- og prisøkning slår ut i økt

nyproduksjon. I 2004 ble det igangsatt rekordmange boliger (29 999), uten at dette ser ut til å ha dempet prisveksten. I mai 2005 var den gjennomsnittlige kvadratmeterpris 19 000 kroner, opp fra 17 200 kroner i mai året før (<http://www.nef.no/boligpriser.asp>).

Siden 1994 har Kredittilsynet gjennomført årlige undersøkelser av bankenes utlån med pant i fast bolig. Et utvalg av forretningsbanker og sparebanker (høsten 2004 henholdsvis ni av første type og 20 av andre type) blir hvert år bedt om å gjennomgå de første 100 utbetalte lån med pant i bolig bevilget fra og med en bestemt dato. Fra 2000 har datoen vært 1. mars. I 2003 ble det gjennomført to undersøkelser med startdato 1. mars og 1. november, mens startdato for undersøkelsen i 2004 var 1. september. Rapportene finnes på Kredittilsynets hjemmeside (<http://www.kredittilsynet.no/>).

En av de opplysninger Kredittilsynet ber bankene om å registrere er låneutmåling i henhold til verdigrunlaget, belåningsgraden. Tabell 1.5 viser utviklingen av belåningsgraden fra 1997 til 2004. I et risikoperspektiv var det samlet sett en svak forbedring fra 1997 til 2000, deretter stabilitet fram til 2003, mens det fra og med høsten 2003 og i 2004 ble registrert en svak forverring, i betydningen økning av andelen lån som enten oversteg 80 prosent av eller var høyere enn lånegrunlaget.

Tabell 1.5. Nye boliglån fordelt etter belåningsgrad 1997–2004. Kilde: Kredittilsynet (<http://www.kredittilsynet.no/>).

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2003H	2004H
< 60 %	42	44	47	50	47	49	50	43	45
60–80 %	29	29	30	29	29	26	26	27	26
80–100%	21	21	16	17	18	18	17	21	20
> 100 %	7	7	7	4	6	8	7	10	10

I undersøkelsen klassifiseres utlånene også etter låneformål. I hele perioden ser vi at lån til kjøp av bolig bare har utgjort et mindretall av boliglånene (tabell 1.6). Det har i den senere tid fra flere hold blitt påstått at eldre mennesker i økende grad vil «konsumere» sin boligformue gjennom å låne til forbruk mot pant i nedbetalt bolig. Slike lån skulle i tilfelle bli registrert som boliglån. På spørsmål om man kunne tenke seg å bruke av boligkapitalen som pensjonist svarte halvparten bekræftende i 2005, mens tilsvarende andel i 1991 var 10 prosent (Sparebankforeningen 2005). Vi finner imidlertid ingen spor av noen slik endring i tabell 1.6.

Tabell 1.6. Nye boliglån fordelt låneformål 1999–2004. Kilde: Kredittilsynet (<http://www.kredittilsynet.no/>).

	1999	2000	2001	2002	2003	2003H	2004H
Kjøp av bolig	27	27	31	34	24	30	37
Refinansiering	60	55	54	52	66	61	53
Andre formål	13	18	15	14	11	9	10

Hovedfokus i denne rapporten vil være rettet mot hva som skjer i etterkant av at en låneavtale er inngått eller et boligkjøp er foretatt. I undersøkelsen av nye boliglån spør Kredittilsynet også om det i noen av de lånesakene som ble rapportert forrige år hadde oppstått betalingsproblemer slik at banken hadde måttet innvilge betalingslettelse i form av avdragsutsettelse, forlenget løpetid eller annet. Tabell 1.7 viser andelen av forrige års lån hvor banken har fått slik forespørsel. I alle fall så kort tid etter innvilgelse må andelene med betalingsproblemer kunne sies å være relativt beskjedne.

Tabell 1.7. Andel av nye boliglån med registrerte betalingsproblemer etter ett år. 1999–2004. Kilde: Kredittilsynet (<http://www.kredittilsynet.no/>).

1999	2000	2001	2002	2003	2003H	2004H
6,7 %	5,8 %	5,2 %	4,7 %	6,1 %	5,1 %	4,1 %

I tilknytning til Eiendomsmeglerbransjens boligprisstatistikk, som utarbeides månedlig av ECON Analyse, utarbeides det én gang årlig et såkalt boligbarometer. Med utgangspunkt i boligpriser, rente- og inntektsstatistikk beregnes det for tre modellhushold hvor mye disse vil bruke av sin lønnsinntekt etter skatt til å betjene et boliglån. I tabell 1.8 har vi presentert to av modellfamiliene, en ung enslig og et ungt par. Forutsetningene for beregningene er at den unge enslige kjøper en blokkleilighet og har en inntekt etter skatt på 193 000 (i 2003), mens det unge paret kjøper et rekkehus og har en inntekt etter skatt på 424 000 (også dette 2003-nivå som deretter oppjusteres med gjennomsnittlig lønnsutvikling). Begge lånefinansierer 80 prosent av kjøpesummen som er den beregnede pris for de nevnte boligtyper. For begge modellhushold steg rentebelastningen fram til 2001. Fra 2003 har imidlertid rentenedgangen og lønnsveksten virket langt sterkere enn boligprisveksten, slik at man for begge modellhushold igjen er nede på det gunstige nivået fra 1997.

Tabell 1.8. Husholdningers renteutgifter etter skatt som andel av lønnsinntekt etter skatt. Enslige og unge par 1997–2004. (Kilde: Eiendomsmeglerbransjens boligprisstatistikk, <http://www.nef.no/boligpriser.asp> – Boligbarometerer)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ung enslig	17 %	26 %	31 %	33 %	37 %	36 %	25 %	16 %
Ungt par	9 %	14 %	17 %	17 %	19 %	19 %	13 %	8 %

Tabell 1.9 viser utdrag av Kredittilsynets statistikk over inkassobransjens virksomhet. Det er tidligere stilt spørsmålstegn ved i hvilken grad økningen faktisk representerer økt inkassovirksomhet av tradisjonell karakter. I de årene det skjedde en økning, skjedde det også en strukturendring innen bransjen ved at bedrifter med inkassobevilling i økende grad påtok seg ordinær kreditt- og fordringsadministrasjon (Gulbrandsen 2000). I tabellen ser vi at veksten har flatet ut fra og med 2002. Dette kan like gjerne være et tegn på at strukturendringen innenfor bransjen foreløpig er slutført som at det har vært en vekst i inkasso som etter hvert har stanset opp.

Tabell 1.9. Norske inkassoforetags virksomhet 1997–2004: Antall innkomne inkassooppdrag avrundet til nærmeste hele 1000 (linje 1), antall avsluttede inkassooppdrag avrundet til nærmeste hele 1000 (linje 2), samt summen av inkasserte midler i millioner kr. (linje 3). Kilde: Kredittilsynet. (<http://www.kredittilsynet.no/>).

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Innkomne oppdrag	1560	1831	2229	2478	3068	3444	3441	3578
Avsluttede oppdrag	1499	1660	2041	2177	2776	3243	3386	3370
Innkasserte midler	2846	3558	4728	5864	7963	8015	7884	9046

Statistikk over namsmennenes virksomhet i forbindelse med inndrivelse av gjeld, vil man kunne hente fra Brønnøysundregistrene. I tabell 1.10 har vi hentet to tallserier fra diverse årsmeldinger (http://www.brreg.no/organisasjon/2004/br_aarsmelding.pdf). Det er antall utleggsforretninger som er saker der namsmannen møter opp hos debitor for å hente med seg eventuelle eiendeler for dekning av gjeld, samt antall tvangssalg av fast eiendom.

Tabell 1.10. Antall utleggsforretninger (I) og antall tvangssalg for fast eiendom (II). 1997–2004. Kilde: Diverse årsmeldinger fra Brønnøysundregistrene.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
I	133212	114229	121444	131066	139303	156111	194930	178099
II	3517	2736	3049	3172	3321	3713	10848	11382

Som vi ser av tabell 1.10 har det over tid skjedd en vekst i antall utleggsforretninger. Nedgangen fra 1997 til 1998 ble i sin tid forklart med at utleggsforretninger i forbindelse med ubetalt NRK-lisens ikke lenger var med i tallene. Deretter er det en klar økning fram til 2003, med en særlig sterk økning i 2002 og 2003. I 2004 gikk antall saker ned, men antallet lå fortsatt klar høyere enn for eksempel i 2002.

De tallene som Brønnøysundregistrene oppgir over antall tvangssalg av fast eiendom, varierer mellom 2736 (i 1998) og 3713 (i 2002). Fra å ha

ligget på et relativt jevnt nivå, skjer det tilsynelatende en formidabel økning til nesten 11 000 i 2003. Noen slik økning vil vi selvsagt aldri finne i den virkelige verden. Det viser seg da også at Brønnøysundregistrene fra og med 2003 har utvidet grunnlaget for registreringen, uten å opplyse om dette. Tallene fram til 2003 omfatter vedtak i lokale tingretter om kunngjorte tvangssalg og salg ved medhjelper. I de publiserte tallene er det imidlertid fra og med 2003 også tatt med begjærte tvangssalg. Dette forklarer det meste av økningen. De kunngjøringer og medhjelpersalg som danner basis for tabellen fram til og med 2002, utgjør 4406 i 2003 og 5104 i 2004.

Det er ikke første gang det har skjedd en sammenblanding av de tre fenomenene; begjærte tvangsauksjoner, kunngjorte tvangsauksjoner og gjennomførte tvangsauksjoner. Selv Statistisk sentralbyrå har til tider presentert statistikk som kan forvirre (Gulbrandsen 1994). Av de tre nevnte fenomen er det begjæringer som gir det største antallet, kunngjorte tvangsauksjoner er et langt mindre tall, og bare drøyt 10 prosent av de tvangsauksjoner som blir kunngjort, blir faktisk gjennomført. Den sikreste kilde til tvangsauksjoner over fast eiendom er SSBs statistikk over tinglyst omsetning av fast eiendom, underkategori tvangssalg av boligeiendom med bygning (<http://ssb.no/emner/10/14/10/eiendomsoms/arkiv/>). Tabell 1.11 viser hvordan slik omsetning har utviklet seg fra 1997 til 2004. Den økningen som kan avleses av kunngjøringer, viser seg også i antall gjennomførte auksjoner.

Tabell 1.11. Tvangssalg av boligeiendom med bygning. Kilde: SSB. Emne: eiendomsomsetning.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
537	407	349	313	329	431	359	561

I tiåret før 1997 var det store bevegelser på dette området. I 1986 var det 405 boligeiendommer med bygning som ble solgt på tvangsauksjon. Etter en svak vekst fram til og med 1988, spratt antallet opp i 857 i 1989, og steg videre til 1517 i 1990. I de følgende fem år lå antallet på et meget høyt nivå, med topp i 1993 med 1889 tvangsauksjoner (Gulbrandsen 1994). Fra og med 1994, da det ble registrert 1791 tvangssalg, var det en ganske kraftig nedgang med 1301 i 1995, 980 i 1996 og 537 i 1997 som vist i tabell 1.11. I 2004 er man igjen oppe på nivået fra 1997, som kanskje kan sies å representere en form for normalnivå.

Den siste indikatoren vi vil presentere, er utviklingen av antall gjeldsordninger. Antall åpne gjeldsordninger steg hvert år fra ordningen ble innført i 1993 og fram til 1997 som er foreløpig rekordnotering. Deretter falt

antallet fram til og med 2002 for så å øke igjen i 2003, og ytterligere øke i 2004, langt på vei mot det tidligere toppnivået fra 1997. Av de inngåtte gjeldsordninger er en stadig større andel frivillige. Andelen frivillige ordninger utgjorde 48 prosent av alle ordninger som ble stadfestet i 1997, og har økt til 77 prosent i 2004.

Tabell 1.12. Antall åpnede gjeldsforhandlinger. Kilde: Brønnøysundregistrene: Årsmeldinger.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
2823	2165	1729	1747	1599	1640	2002	2561

Økningen av antall gjeldsordninger i 2003 og 2004 er sannsynligvis mer en følge av at gjeldsordning er blitt tilgjengelig for flere enn av at flere har kommet i alvorlige gjeldsproblemer. En lovendring sommeren 2003 gjorde det mulig å komme inn under ordningen også for de med en høyere andel skattegjeld enn 60 prosent. Det ble også anledning til å åpne gjeldsordning nummer 2.

1.4 Rapportens disposisjon

I utgangspunktet har målet vært å gjennomføre to identiske undersøkelser på to tidspunkt. Siden vi i 2004 måtte benytte en ny metodikk, blir det viktig å vurdere eventuelle metodiske effekter av dette. I kapittel 2 undersøker vi nærmere om forutsetningene for å kunne sammenlikne de to undersøkelsene er til stede. I kapittel 3 gjennomgås husholdningenes gjeldssituasjon i 1997 og 2004. Vi sammenlikner både gjeldsnivå og gjeldstyper. Selve sammenlikningen av undersøkelsene fra 1997 og 2004 foretas i kapittel 4 som er rapporten største og viktigste kapittel. I tillegg til å undersøke om vi gjør de samme funn som sist, sammenlikner vi denne gang også to typer sene betalere: de som påberoper seg manglende betalingsevne og de som ikke opererer med noen slik begrunnelse. I kapittel 5 går vi grundigere inn på noen utvalgte regningstyper. Dette er en videreføring av analyser som ble gjort i tilknytning til undersøkelsen fra 1995 (Gulbrandsen 1997). I kapittel 6 ser vi nærmere på gjeldsvekst og risiko, en repetisjon av tilsvarende analyser basert både på undersøkelsen fra 1997 og tilsvarende tidligere undersøkelser (Gulbrandsen 1999b). Resultatene oppsummeres og vurderes i kapittel 7. Spørreskjemaet som er brukt i den nettbaserte undersøkelsen er gjengitt som appendiks.

2 Data og metode

Undersøkelsene som ble gjennomført høsten 1995 og høsten 1997 er dokumentert i Gulbrandsen (1997 og 1999) og i Gulbrandsen og Hellevik (1998). Datainnsamlingen skjedde den gang gjennom intervju i intervjuobjektens hjem. Nedre aldersgrense for å bli med i utvalget var 16 år, mens det ikke ble operert med noen øvre aldersgrense. I 2004 var det ikke mulig å foreta en helt identisk undersøkelse. Den løsningen vi falt ned på var en nettbasert spørreundersøkelse, basert på TNS Gallups panel. Dette er et panel som består av mennesker med internettilgang, enten hjemme eller på jobb, rekruttert gjennom tidligere undersøkelser basert på telefon eller spørreskjema i posten. TNS Gallup garanterer befolkningsrepresentative undersøkelser opp til 62 års alder, og at man må supplere opplegget med telefon eller postale skjema for å oppnå representative utvalg dersom også folk over 62 skal inngå. Vi valgte å begrense oss til den nettbaserte løsningen med 18 år som nedre aldersgrense og 60 år som øvre. Siden forrige undersøkelse hadde vist at folk over 60 år i svært liten grad unnlot å betale sine regninger i rett tid, regnet vi ikke med at den nye aldersgrensen skulle medføre at undersøkelsen ble mindre tematisk relevant enn de tidligere undersøkelsene.

Et slikt skifte av metode vil kunne gi avvikende resultater, både i forhold til det som i metodesammenheng kalles representativitet, validitet og reliabilitet, eller sagt med kan andre ord, endringer i hvem som måles, hva som måles og hvordan målingene foretas. Problemet blir ikke mindre av at vi ikke har tilgang til noen fasit. Finner vi avvik mellom resultatene fra 1997 og 2004, vet vi ikke hvilken av de to undersøkelsene som ligger nærmest opp til virkeligheten. Vi vet heller ikke sikkert om, og i hvilken grad, de endringer vi kan registrere er faktiske endringer eller produkt av endret metodikk.

La oss først se nærmere på spørsmålet om representativitet. Et kritisk punkt er tilgang til internett, enten hjemme eller på arbeidsplassen. I følge TNS Gallups metodedokumentasjon er slik tilgang 96 prosent for 20-åringene og 79 prosent for folk i slutten av 50-åra. Det er ganske små kjønns- og utdanningsforskjeller opp til slutten av 40-åra; deretter faller tilgangen klart for folk med grunnskoleutdanning. Lavere responsrate blant personer med lavest utdanning antas ikke å være noe særtrekk ved denne metoden. Et annet kritisk punkt er ulike responsrater i undergrupper innen panelet, men

siden undersøkelser normalt vil være basert på utvalg trukket fra panelet, vil noe av denne type mulige skjevhet kunne kompenseres ved veiing av utvalget. De faktiske utvalg vektet da også etter geografi, kjønn, alder og tilgang til internett. Tabell 2.1 viser aldersfordelingen i de to undersøkelsene, blant de som er mellom 20 og 60 år. Som vi ser av tabellen, var det et litt større innslag av yngre mennesker i 1997 enn i 2004. Denne andelen skal da også være litt lavere i 2004 enn i 1997. 1. januar 1997 var det for eksempel 77 057 flere nordmenn mellom 20 og 29 år enn 1. januar 2004. Alt i alt synes ikke de to metodene å produsere ulike utvalg aldersmessig sett.

Tabell 2.1. Aldersfordeling i utvalgene i 1997 og 2004.

	20–29	30–39	40–49	50–60
1997	25 %	28 %	26 %	22 %
2004	22 %	26 %	26 %	26 %

Selv om vi ikke finner skjevheter rent aldersmessig, kan det likevel oppstå andre skjevheter innenfor hver aldersgruppe. Særlig blant yngre mennesker kan for eksempel metodene rekruttere ulikt med hensyn til i hvilken grad de som trekkes ut er etablert med hjem, familie og yrke. Et mål på etablering er om en person har oppnådd å bli boligeier. Med unntak av de yngste, finner vi konsekvent litt høyere eierandeler i 2004 enn i 1997. Det foreligger foreløpig ikke undersøkelser som kan si oss om denne svake tendensen til økt eierandel er reell, eller om den er et produkt av ulik metodikk. Alt i alt vil vi ikke vurdere avvikene i eierandelene mellom de to undersøkelsene som større enn hva vi kan akseptere.

Tabell 2.2. Andel som eier bolig etter alder i 1997 og 2004 (tabellen er basert på de som svarer husfar eller husmor på spørsmål om stilling i husstanden).

	20–24	25–29	30–39	40–49	50–60
1997	34 %	62 %	79 %	88 %	91 %
2004	26 %	67 %	86 %	90 %	94 %

Det er tidligere vist at det å bli eier, i tid faller nært sammen med pardannelse (Gulbrandsen 2002, Gulbrandsen og Sandlie 2003, Hellevik 2005). Vil representasjonen av samboere og gifte bli sterkere enn representasjonen av aleneboende ved internettbasert innsamling enn ved besøksintervju? Tabell 2.3 viser at innslaget av gifte og samboere langt på vei er den samme i de respektive aldersgrupper på de to tidspunktene. På grunnlag av tabeller fra Statistisk sentralbyrås nettsider (<http://ssb.no/emner/02/01/20/samboer/>) har vi konstruert tabell 2.4. I forhold til våre data har SSB et lavere innslag av

par blant de yngste, men et høyere innslag blant de som er 30 år eller mer. Heller ikke økningen mellom 1997 og 2002 i SSB's data, kommer fram i våre data. Vi er ikke i stand til å forklare det store avviket mellom våre utvalgsdata og SSBs tall. Det er mulig at avviket skyldes ulike registreringsprosedyrer. Men for vårt formål er det viktig at de ulike metodene som ble brukt i 1997 og 2004 ikke gir noen forskjell av betydning, og i alle fall ikke i retning av ulik representasjon av etablerte par.

Tabell 2.3. Andel av respondentene som enten er gift eller samboer etter alder 1997 og 2004.

	20–29	30–39	40–49	50–60
1997	53 %	71 %	73 %	75 %
2004	48 %	73 %	76 %	77 %

Tabell 2.4 Andeler samboere eller gifte etter alder 1997 og 2002. Beregnede tall på grunnlag av statistikk fra SSB (<http://ssb.no/emner/02/01/20/samboer/>)

	20–29	30–39	40–49	50–60
1997	34 %	79 %	88 %	91 %
2002	33 %	89 %	93 %	95 %

Når det gjelder unge mennesker, vil spørsmål om husholdsøkonomi ha annen betydning for unge mennesker som fortsatt er hjemmeboende enn for de som har flyttet ut av barndomshjemmet og etablert egen husholdning. I de tidligere undersøkelsene har vi brukt et spørsmål om stilling i husstanden til å skille ut de som fortsatt bor i barndomshjemmet. Det vil vi også gjøre i analysene av data fra 2004. Analysene i denne rapporten er basert på de som har svart husmor/kvinne eller husfar/mann på spørsmålet om stilling i husstanden. Økonomisk støtte til unge er klart mest utbredt i de første årene etter myndighetsalder (Hellevik, 2005). Forsørging av barn fortsetter i betydelig omfang i de første årene etter at foreldrenes legale forsørgeransvar er opphørt, et utvidet forsørgeransvar som nok også er av betydning for hjemmeværende barns ubetalte regninger. Vi vil imidlertid ta med de hjemmeværende barna i noen få tabeller, nemlig i noen av de tabellene som viser endring over tid, og i en analyse av betaling av regninger for bruk av mobiltelefon.

Tabell 2.5 viser hvordan svarene på spørsmålet om stilling i husstanden fordeler seg i de ulike aldersgrupper. Kategorien «annet» forekommer i en viss utstrekning blant de som er under 30 år. Dette kan være et utslag av at vi her finner et visst innslag av unge mennesker som er i ferd med å flytte for seg selv, men som, selv om de bor for seg selv, ennå ikke føler seg så etablert at de svarer at de oppfatter seg som hovedperson i en husholdning. Som

vi ser av tabell 2.5, er det særlig i aldersgruppen 20–29 at dette representerer en mulig feilkilde. Blant de som er eldre, er så godt som alle kommet med, enten som husfar eller husmor. For noen år tilbake ville vi fått et noe større innslag av andre typer husholdsmedlemmer. Vi behøver da ikke å gå så langt tilbake i historien at innerster og losjerende var relativt hyppig forekommende kategorier i folketellingene. For 40–50 år siden bodde for eksempel nesten 30 prosent av nordmenn over 65 år sammen med voksne barn. I dag er dette tilfelle for mindre enn fem prosent (Gulbrandsen og Langsether 2003).

Tabell 2.5 Stilling i husstanden etter alder. 2004.

	18–19	20–29	30–39	40–49	50–60
Husfar/husmor	10 %	60 %	96 %	98 %	98 %
Sønn/Datter	75 %	17 %	2 %	1 %	-
Annet	15 %	19 %	3 %	1 %	2 %
Antall spurte	(52)	(326)	(394)	(395)	(392)

I tabell 2.6 og 2.7 presenterer vi to spørsmål om egen økonomisk situasjon som er brukt over lengre tid i flere undersøkelser, både av Markeds- og mediainstituttet, TNS Gallup og av Statistisk sentralbyrå. Felles for begge spørsmål er at de viser ganske høy stabilitet over tid, uavhengig av hvem som har gjort undersøkelsene. Dersom disse spørsmålene kommer ut med samme fordeling i den nettbaserte undersøkelsen i 2004 som i undersøkelsen i 1997, vil det styrke vår tiltro til at de endringer vi ellers finner, er reelle endringer. Som vi ser av tabell 2.6, er fordelingen på spørsmålet om husholdningens økonomiske situasjon nesten identisk på de to tidspunktene. På spørsmål om man har hatt likviditetsvansker, er det færre som svarer benektende i 2004 enn i 1997. Forskjellen består imidlertid i at det er flere som svarer at slike vansker har oppstått en sjelden gang. Alt i alt synes fordelingene på de to spørsmålene å være svært like på de to tidspunktene.

Tabell 2.6. Oppfatning av husholdets økonomiske situasjon. 1997 og 2004. Basis: Husfar/husmor mellom 20 og 60 år).

	1997	2004
Pengene/inntektene strekker ikke til	5 %	6 %
Må bruke av sparepengene for å klare meg/oss	2 %	4 %
Greier meg/oss akkurat med de inntektene jeg/vi har	37 %	36 %
Greier meg/oss så bra at jeg/vi kan spare litt	47 %	46 %
Greier meg/oss så bra at jeg/vi kan spare temmelig mye	8 %	9 %
Vet ikke	1 %	-

Tabell 2.7. Fordeling på spørsmålet: Har det i løpet av det siste året hendt at husholdningen har hatt vansker med å klare de løpende utgifter til mat, transport, bolig og liknende? 1997 og 2004.

	1997	2004
Ja, ofte	3 %	4 %
Ja, av og til	9 %	12 %
Ja, en sjelden gang	12 %	26 %
Nei, aldri	75 %	58 %
Vet ikke	1 %	-

Man skulle forvente at svarene i slike undersøkelser er avhengig av konteksten rundt datainnsamlingen. Å svare ansikt til ansikt med en intervjuer er en helt forskjellig situasjon fra å fylle ut et skjema foran en dataskjerm. I hvilken retning dette slår ut, avhenger sannsynligvis av hva spørsmålene dreier seg om. I den grad det er spørsmål om atferd som sosialt sett er lite akseptert, er det mulig at folk gir mer ærlige svar til en datamaskin enn overfor en intervjuer. Paradoksalt nok kan derfor folk ved å være mer ærlige framstå som mindre ærlige, som for eksempel i spørsmål om personlig moral. Hvis vi finner at betalingsmoral er svekket, kan det være en metodisk effekt av at den nye metodikken oppmuntrer til større ærlighet. Slike mekanismer kan for eksempel ligge bak det at det er en langt mindre andel ubesvart på de enkelte spørsmål i 2004 enn i 1997. Dersom det er tilfelle, gir den nettbaserte ikke bare billigere, men også bedre data enn den tradisjonelle intervjumetoden. Vi skal heller ikke undervurdere den fordel det er at den nettbaserte løsning, i langt større grad enn for eksempel telefonintervju, kan sikre at datainnsamlingen skjer på et tidspunkt som respondenten selv kan velge, med de økte muligheter dette gir den enkelte til å tenke gjennom de svar som avgis.

3 Husholdningenes gjeld i 1997 og 2004: kontinuitet og nye tendenser

Å ha en ubetalt regning er å ha en kortvarig gjeld. For de aller fleste vil slik kortsiktig gjeld være mikroskopisk sett i forhold til husholdningens langsiktige gjeld. Kapasiteten til å betjene kortsiktig gjeld avhenger imidlertid av mengden langsiktig gjeld. Husholdningenes gjeldssituasjon utgjør derfor en viktig kontekst for deres betalingspraksis.

Det er få år mellom undersøkelsene fra 1997 og 2004. På så kort tid skal man ikke vente å finne store strukturelle endringer i husholdningenes gjeldssituasjon. Men samtidig bør sju år være tid nok til at nye tendenser gir seg synlige uttrykk, i alle fall hvis de nye tendensene er av en viss styrke. Kapitlets tittel antyder at viktige trekk ved husholdningenes gjeldssituasjon er som tidligere. Det er samtidig nye viktige trekk som man bør merke seg. Nye gjeldstyper har imidlertid ikke erstattet tidligere gjeldstyper, men snarere supplert disse. For det første er det flere i aldersgruppen mellom 20 og 60 år som oppgir å ha gjeld. I 1997 var det tilfelle for 78 prosent, i 2004 for hele 93 prosent. For det andre er det fortsatt kreditt til å finansiere boligkjøp som dominerer. Slik kreditt er enda mer utbredt i 2004 enn i 1997. Våre survey-data harmonerer bra med tall fra Norges Bank som viser at andelen av husholdningenes gjeld som er tatt opp med pant i bolig, har økt fra 65 prosent i 1996 til 75 prosent i 2004 (Norges Bank 2005). Det nye i 2004 i forhold til 1997 er at ulike former for kortsiktig forbrukskreditt er blitt langt mer vanlig. Særlig gjelder dette bruk av kreditt knyttet til lønnskonto og kreditt knyttet til kredittkort. På grunn av ulikheter i måten svaralternativene er formulert på, er tallene fra 1997 og 2004 ikke fullt ut sammenliknbare. I 1997 ble intervjuobjektene spurt om de ulike former for kreditt i en litt annen rekkefølge enn i 2004. Rekkefølgen av de tre første lånetypene er lik i begge undersøkelser. I 1997 stilte man deretter spørsmål om forbrukslån for så å spørre om lønnskantolån og kredittkortlån. I 2004 spurte vi om lønnskantokreditt og lån på kredittkort før et spørsmål om andre forbrukslån. I 2004 er det i tillegg tatt med et spørsmål om ubetalte, forfalte regninger.

Tabell 3.1. Andel som oppgir å ha ulike typer lån (kreditt). 1997 og 2004. Basis: Hushold med intervjuperson mellom 20 og 60 år.

	1997	2004
Boliglån	64	76
Studielån	27	28
Billån	16	30
Lønnskotelån (i 2004:Lønnskotokreditt)	2	23
Kredittkortlån (i 2004: Lån på kredittkort)	3	27
Forbrukslån (i 2004 andre forbrukslån)	8	13
Ubetalte forfalte regninger (ikke stilt i 1997)	-	11
Annen gjeld	5	10

Tabellene 3.2 og 3.3 viser nivå og fordeling av restgjeld på de ulike lånetyper i 1997 og 2004. Ser vi først på nivå ut fra medianverdien (midtpunktet) for gjestående gjeld på de ulike lånetypene, er det på begge tidspunkt boliglån som ruver mest. Medianverdien er nesten fordoblet fra 1997 til 2004. På begge tidspunkt er studielån rangert på andre plass, men avstanden mellom boliggjeld og studiegjeld har økt. Vi registrerer omtrent samme andel med studielån i 2004 som vi gjorde i 1997. Per 31. desember 1997 var det 426 690 tilbakebetalingskunder i Lånekassen, mens det per 31. januar 2004 var 476 130. Som beregnede andeler av husstander med hovedperson under 60 år, tilsvare disse totaltallene henholdsvis 29 og 32 prosent. Den faktiske økningen i totalbefolkningen er altså større enn i våre utvalgsundersøkelser, men samtidig ligger våre utvalgsresultat klart innenfor den feilmarginal man vil ha i såpass små utvalg¹. På de neste plassene kommer på begge tidspunkt lån til finansiering av bilkjøp og annen gjeld, men også disse to gjeldstypene har økt klart mindre enn boliggjelda. De andre postene er ikke fullt ut sammenliknbare, men av tabellene kan vi slutte at den økte bruk av forbrukslån, lønnskotokreditt og lån på kredittkort først og fremst dreier seg om antall kunder, og i liten eller ingen grad økt lånebeløp hos hver enkelt kunde.

¹ I tillegg til tilbakebetalingskundene kommer de som er aktive studenter. Antallet av disse som hadde lån var 160 717 i undervisningsåret 1997–98 og 195 249 i undervisningsåret 2003–2004. Beregnet på samme måte som over, skulle det gi en vekst på henholdsvis 11 og 13 prosentpoeng. Samboere og ektefeller som begge har studielån, vil imidlertid bare veie halvparten i våre surveydata sammenliknet med hva de gjør i Lånekassens personbaserte statistikk. I 1997 utgjorde 70 prosent av de som hadde studielån par. En tredjedel av disse hadde begge lån i Lånekassen (Gulbrandsen og Hellevik 1998, s 37). Tar vi hensyn til dette, blir det rimelig god overensstemmelse mellom våre utvalgstill basert på hushold, og Lånekassas personbaserte statistikk.

Tabell 3.2. Fordelingen av restgjeld i 1000 kroner på de ulike lånetyper i 1997. Øvre grenseverdier for kvartiler.

	1. kvartil	Median	3. kvartil
Boliglån	200	400	600
Studielån	45	110	190
Billån	40	70	100
Lønnskottokreditt	8	10	16
Lån på kredittkort	7	10	25
Forbrukslån	20	40	83
Annen gjeld	33	80	200
Samlet gjeld	160	350	600

Tabell 3.3. Fordelingen av restgjeld i 1000 kroner på de ulike lånetyper i 2004. Øvre grenseverdier for kvartiler.

	1. kvartil	Median	3. kvartil
Boliglån	400	700	1100
Studielån	50	120	200
Billån	50	100	160
Lønnskottokreditt ²	2	10	25
Lån på kredittkort	10	20	35
Andre forbrukslån	13	50	100
Ubetalte forfalte regninger	2	5	15
Annen gjeld	11	100	300
Samlet gjeld	342	700	1150

I 2005 var medianverdien for husholdningenes samlede gjeld 700 000 kroner, dobbelt så mye som i 1997. Veksten harmonerer bra med beregninger fra Norges Bank, gjengitt i tabell 1.2. En annen kilde til å evaluere våre data er gjeldsopplysninger i inntekts og formuesstatistikken fra Statistisk sentralbyrå. Siste tilgjengelige tall fra denne er basert på selvangivelsene fra et utvalg på 22 870 husholdninger for inntektsåret 2002. Den gjennomsnittsgjeld vi kan beregne for hushold med hovedinntektstaker under 67 år, var da ca. 597 000 kroner (Statistisk sentralbyrå 2004, s 40). Med tanke på at gjelda har økt fra 2002 til 2004, og at gjennomsnittsgjelda dras ned av personer mellom 61 og 66 som inngår i SSB's datagrunnlag, kan vi konkludere med at våre data gir et meget godt estimat av husholdningenes totalgjeld. En tilsvarende beregning basert på inntekts- og formuesundersøkelsen fra 1997, ga en gjennomsnittsgjeld i samme aldersgruppe på

² Det er selvsagt mulig å ha lønnskottokreditt uten å bruke denne. Også de som ikke har oppgitt faktisk lånebeløp, er med i denne fordelingen. Disse utgjør 20 prosent av alle som oppgir å ha lønnskottokreditt. Tallene for denne posten i tabellen blir derfor for lave, og skal justeres opp til 5, 15 og 30 dersom bare de som faktisk bruker kreditten på datainnsamlingstidspunktet tas med.

ca. 400 000 (Statistisk sentralbyrå 2002, s 52). Dette kan tyde på at samlet husholdsgjeld kan ha blitt noe undervurdert i våre data fra 1997.

Hvis vi ser på de tre typiske formene for forbrukskreditt, nemlig lønnskotokreditt, lån på kredittkort og andre forbrukslån, var det i 1997 ti prosent av de spurte som hadde minst én av de tre typene lån. I 2004 var dette blitt langt mer vanlig, nemlig 44 prosent. Men det vi skal merke oss er at det gjenstående beløp blant hver enkelt husholdning som har slike lån, ikke har økt (tabell 3.4). Det typiske restbeløp (medianverdien) er 30 000 kroner på begge tidspunkt.

Tabell 3.4. Fordeling av summen av forbrukslån, lønnskotokreditt og lån på kredittkort.

	1. kvartil	Median	3. kvartil
1997	11	30	70
2004	10	30	60

Tabellene 3.5 og 3.6 viser forekomsten av ulike typer lån etter alder. Uansett lånetype er det nesten uten unntak en høyere frekvens for de ulike lånetyper i de ulike aldersgrupper i 2004 enn i 1997. Det er samtidig forhold ved de enkelte lånetyper som bør kommenteres. For det første finner vi den største veksten av andelen med boliglån i den eldste aldersgruppen. Bruk av lønnskotokreditt har økt mest i de to eldste aldersgruppene. Studiegjeld viser en økt negativ korrelasjon med alder. For øvrig er det små eller ingen forskjeller mellom de enkelte aldersgrupper med hensyn til hvilke lånetyper som er benyttet.

Tabell 3.5. Prosentandel som har ulike typer lån etter alder 1997.

	20–29	30–39	40–49	50–59
Boliglån	51	73	73	58
Studielån	54	32	18	3
Billån	20	18	13	13
Lønnskotolån	1	2	3	1
Lån på kredittkort	3	4	5	2
Forbrukslån	10	9	7	4
Annen gjeld	3	4	5	3

Tabell 3.6. Prosentandel som har ulike typer lån etter alder 2004.

	20–29	30–39	40–49	50–59
Boliglån	54	84	82	73
Studielån	78	38	15	5
Billån	34	30	29	28
Lønnskotokreditt	10	19	27	28
Lån på kredittkort	29	30	30	21
Andre forbrukslån	16	14	13	10
Ubetalte forfalte regninger	14	14	10	6
Annen gjeld	12	9	11	10

4 Betalingspraksis i 1997 og 2004

4.1 Omfanget av for sen betaling

I 1997 var utgangspunktet for rapportens avhengige variabel et spørsmålsbatteri der respondentene ble konfrontert med et utvalg av regningstyper. For hver regningstype ble de spurt om de i løpet av det siste året hadde betalt denne først etter at betalingsfristen hadde løpt ut. De som svarte bekreftende, ble også spurt om de var blitt purret. Spørsmålet ble gjentatt i 2004. Svarfordelingene på begge tidspunkt er gjengitt i tabell 4.1.

Tabell 4.1 Husholdninger fordelt etter hvorvidt de har betalt ulike regningstyper senere enn forfall, samt de sene betalere (på hver regningstype) fordelt etter hvorvidt de har mottatt purring. 1997 og 2004. Respondenter mellom 20 og 60 år (Prosentandeler).

	1997				2004			
	Betalt etter frist		Blitt purret*		Betalt etter frist		Blitt purret*	
	Nei	Ja	Ubes	Ja	Nei	Ja	Ubes	Ja
Renter og avdrag på boliglån	83	6	12	47	90	8	2	44
Renter og avdrag på studielån	74	4	23	53	90	6	4	58
Renter og avdrag på andre lån	78	4	19	62	89	9	2	56
Lysregning	78	18	4	56	73	26	1	53
Telefonregning	74	20	6	62	72	27	1	57
Telefonregning mobil**	-	-	-	-	74	25	1	66
Kommunale avgifter	81	8	11	49	86	13	2	45
Barnehage/park/ fritidshjem	73	4	23	53	87	8	5	37
Forsikringer	88	7	5	56	84	15	1	51
Regninger fra kredittkortselskap	74	4	23	59	83	14	2	54
Håndverksregninger	80	2	18	57	92	5	3	46
Husleie	76	6	17	44	87	9	4	30
Andre regninger	74	19	7	67	67	30	3	64

* Basis her er de som har svart ja på spørsmålet til venstre. Basis for spørsmålet om man har betalt etter frist var 2078 i 1997 og 1347 i 2004.

** Bare stilt i 2004.

For i det hele tatt å kunne betale en regning for sent, må man ha fått minst én regning av den typen det her er tale om. Vi har ikke stilt noe kontrollspørsmål om man i det hele tatt har fått de ulike typer regninger. Av de regningstyper det spørres om, er det vel i dagens Norge bare elektrisitet og telefon som så godt som alle husholdninger vil motta. I den forbindelse har

vi i 2004 delt spørsmålet om telefonregning i to, regning på fastlinje og regning på mobiltelefon. Spørsmålet var nok mer dekkende for alle husstander i 1997 enn hva hver av de to spørsmålene er i 2004. I dag er sannsynligvis mobiltelefon mer dekkende enn fastlinjeabonnement. Allerede høsten 1998 ble det registrert flere mobilabonnement enn fastlinjeabonnement (Dagsavisen 7/11 1998). I 1999 hadde 58 prosent av befolkningen egen mobiltelefon. I 2004 var andelen økt til 90 prosent (<http://www.ssb.no/medie/>). Spørsmålet om forsikringer har nok også langt på vei full dekning, samtidig som avdrag og renter på lån er i ferd med å få det ettersom 93 prosent av de spurte mellom 20 og 60 har lån.

Selv om noen av de spurte aldri har hatt mulighet til å være for sene med betaling, rett og slett fordi de aldri har fått en eller flere typer regninger, skal dette likevel ikke forhindre oss i å foreta en opptelling av hvor mange slags regninger den enkelte har betalt for sent. Resultatet av en slik opptelling er gjengitt i tabell 4.2. Vi finner en endring i retning av mer sen betaling i løpet av perioden. I 1997 hadde 42 prosent betalt minst én regningstype etter fristen, mens bare 14 prosent hadde betalt mer enn to regningstyper for sent. I 2004 hadde flertallet, 56 prosent vært for sent ute med minst én regning, mens nesten tredjeparten hadde betalt flere enn to regningstyper for sent. Fortsatt er det slik at et klart flertall i aldersgruppen mellom 20 og 60 år enten betaler i rett tid eller så kort tid etter forfall at de ikke er blitt purret. I 1997 gjaldt dette 71 prosent. I 2004 var andelen redusert til 61 prosent (tabell 4.3).

Tabell 4.2. Husholdningene fordelt etter antall regningstyper som siste år er blitt betalt etter frist. 1997 og 2004.

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9 el. m
1997	58 %	17 %	11 %	6 %	4 %	2 %	1 %	0,3 %	0,1 %	0,3 %
2004	44 %	14 %	13 %	7 %	7 %	6 %	4 %	2 %	2 %	3 %

Tabell 4.3. Husholdningene fordelt etter antall regningstyper som de sist år har betalt etter frist og som de samtidig har fått purring om. 1997 og 2004.

	0	1	2	3	4	5	6	7	8 el. m
1997	71 %	15 %	7 %	4 %	2 %	1 %	1 %	0,2 %	0,1 %
2004	61 %	15 %	8 %	5 %	5 %	3 %	1 %	1 %	1 %

Grunnlag for denne rapporten er som nevnt et ønske fra oppdragsgiver om å få repetert undersøkelsen fra 1997. Vi må derfor konstruere et mål for betalingspraksis som er identisk med det målet som ble brukt i de to tidligere undersøkelser (Gulbrandsen 1997 og 1999). Vi starter med å kombinere

svarfordelingene på de to spørsmålene som ligger til grunn for tabellene 4.2 og 4.3. Vi kan da differensiere blant dem som ikke har betalt alt i rett tid etter hvor omfattende deres forsinkelser er (Gulbrandsen 1997, s 21 og 1999, s. 20). Det er her ingen bestemt kategorisering av svarene som framstår som et opplagt og innlysende valg. Den første og største gruppen er imidlertid svært enkel å identifisere. Denne består av de som svarer at de i løpet av siste år ikke har betalt senere enn fristen for noen av de nevnte regningstyper. I neste kategori har vi, som tidligere, valgt å ta med de husholdninger som har betalt etter frist på minst én regningstype. Dette er en gruppe som viser litt, men ikke særlig alvorlig forsinkelser. Siden gruppen er liten, har vi akseptert litt mer forsinkelse og inkludert i denne gruppen også de som har blitt purret på én, men også bare én, regningstype i løpet av det siste året. Den tredje gruppen består av de husholdninger som har mottatt purring på to regningstyper. Den fjerde og siste gruppen er de husholdninger som har mottatt purring på tre eller flere regningstyper. De som er blitt registrert med ubesvart har vi valgt å plassere sammen med de som har svart benektende på spørsmålet om de har betalt etter frist. Både som tidligere nevnt og vist i tabell 4.1, er dette svært få i 2004, og langt færre med den type datainn-samling vi benyttet i 2004 enn ved den metoden som er blitt brukt tidligere.

Tabell 4.4. Husholdninger fordelt på fire grupper basert på betalingspraksis (fra gruppe 1 som har betalt alt i rett tid til gruppe 4 som har mottatt purring på minst tre regningstyper), Hushold med respondent mellom 20 og 60 år. 1997 og 2004

	1	2	3	4
1997	58 %	28 %	7 %	7 %
2004	44 %	33 %	8 %	16 %

Tabell 4.4 viser hvordan husholdningene med hovedperson mellom 20 og 60 år fordeler seg på denne foreløpige operasjonaliseringen. I 1997 hadde mer enn halvparten av denne gruppen betalt alle sine regninger i rett tid. I 2004 er det under halvparten som har gjort det. Økningen av dem som betaler for sent er også nesten utelukkende å finne i det ene ytterpunktet av skalaen: blant dem som siste året er blitt purret på tre eller flere regningstyper.

Det er vanligvis fornuftig å måle slike fenomener som vi her behandler ved hjelp av mer enn ett enkeltstående spørsmål. Undersøkelsen inneholder et annet spørsmål som langt på vei synes å måle samme fenomen, riktignok med eksplisitt vektlegging på betalingsproblemer i husholdningen. Dette spørsmålet kom noe tidligere i spørreskjemaet enn det spørsmålsbatteriet fordelingen i tabell 4.4 er basert på. Det er mulig at noen som har svart på dette generelle spørsmålet ikke har funnet det bryet verdt å svare på de mer

spesifikke spørsmålene. Det er også mulig at det generelle spørsmålet avdekker sen betaling i situasjoner som ikke assosieres med de oppgitte regningstyper. Vi vil derfor, som vi også gjorde i 1995 og 1997, undersøke om dette ekstraspørsmålet gir resultater som avviker fra fordelingen i tabell 4.4. Vi er først og fremst interessert i om vi ved hjelp av dette spørsmålet fanger opp sene betalere som ikke er blitt registrert gjennom spørsmålsbatteriet med enkeltregninger.

Spørsmålet lyder som følger:

Har familien i løpet av det siste året kommet opp i situasjoner hvor en ikke har penger til å betale regninger eller avdrag innen forfallsdato – og derfor mottar en purring?

Svaralternativene er «aldri», «har forekommet», «av og til», «ofte», «svært ofte» og «vet ikke». Vi viser til Gulbrandsen (1997, s. 22) for en metodisk diskusjon av hva man måler med dette spørsmålet.

Det er høy korrelasjon, men langt fra noe fullstendig samsvar mellom de to variablene. Blant annet velger 77 (i 1997) og 39 respondenter (i 2004) et av svaralternativene «har forekommet», «av og til», «ofte» eller «svært ofte» på spørsmålet om de har mottatt purring på grunn av at «en ikke har penger», selv om de ikke har svart at de har betalt etter frist på noen regningstyper. Relativt sett utgjør disse ved begge undersøkelser mellom seks og sju prosent av de som ikke har rapportert for sen betaling på noen av regningstypene. Når vi her får registrert sene betalere som «slapp unna» ved det første måleinstrumentet, kan det skyldes at respondentene har lettere for å forholde seg til et kort og konsist spørsmål. Samtidig ble spørsmålet som utgjør den vertikale kolonne i tabell 4.5 stilt først av de to i intervjuet. Noen har kanskje følt at de allerede har svart på det som det spørres mer detaljert om i det senere spørsmålet, og har derfor ikke besvart dette. Vi må imidlertid også huske på at folk kan være sene med å betale sine regninger uten at de har vansker med å skaffe til veie penger når regningene skal betales. Følgelig er det mulig å svare «aldri» på det enkeltstående spørsmålet som trekker inn dårlig råd, selv om man har mottatt purring på en eller flere regningstyper. Dette var tilfelle med 459 respondenter i 1997 og 284 i 2004, henholdsvis 22 og 21 prosent av utvalgene. Mellom 1995 og 1997 var det denne gruppen, altså de som hadde betalt etter frist, men aldri blitt purret på grunn av at de hadde dårlig råd, som hadde økt (Gulbrandsen 1997, s 23). Dette kunne både skyldes en endring mot dårligere betalingsvilje, og et utslag av mer aktiv atferd blant kreditorer. Etter 1997 kan vi ikke registrere noen endring på dette punkt.

Tabell 4.5. Sammenhengen mellom betalingspraksis (fra tabell 4.4) og spørsmålet om hvorvidt husholdningen har kommet opp i situasjoner hvor en ikke har penger til å betale regninger eller avdrag innen forfallsdato- og derfor har mottatt en purring i løpet av det siste året. Absolutte tall. 1997 og 2004.

Betaling av ulike regningstyper					
Mottatt purring generelt	Gruppe 1: ikke betalt etter frist på noen regningstyper	Gruppe 2: betalt etter frist på én eller flere regningstyper, og/eller mottatt én purring	Gruppe 3: mottatt purring på to regnings- typer	Gruppe 4: mottatt purring på tre eller flere regningstyper	Alle
1997					
<i>Aldri</i>	1101 ¹	370 ²	53 ³	38 ⁴	1562
<i>Forekommet</i>	51 ²	154 ²	48 ³	48 ⁴	301
<i>Av og til</i>	19 ³	54 ³	33 ³	47 ⁴	153
<i>Ofte</i>	6 ⁴	8 ⁴	3 ⁴	15 ⁴	32
<i>Svært ofte</i>	1 ⁴	1 ⁴	1 ⁴	3 ⁴	6
<i>Vet ikke</i>	21 ¹	3 ²	- ³	- ⁴	24
<i>Alle</i>	1199	590	138	151	2078
2004					
<i>Aldri</i>	544 ¹	230 ²	33 ³	21 ⁴	828
<i>Forekommet</i>	36 ²	181 ²	49 ³	66 ⁴	332
<i>Av og til</i>	1 ³	19 ³	24 ³	65 ⁴	109
<i>Ofte</i>	2 ⁴	4 ⁴	3 ⁴	40 ⁴	49
<i>Svært ofte</i>	- ⁴	- ⁴	- ⁴	22 ⁴	22
<i>Vet ikke</i>	3 ¹	4 ²	- ³	- ⁴	7
<i>Alle</i>	586	438	109	214	1347

I den videre konstruksjon av vårt mål for betalingspraksis plasserte vi i 1997 konsekvent enheter på det vis som ga flest forekomster av sen betaling; et valg vi også har gjort i 2004. I tabell 4.5 viser de små tallene hvilke verdikombinasjoner som tilsier at vi har forflyttet enheter mot høyre, og dermed mot høyere verdi, på den foreløpige variabel som viser betalingspraksis. De fordelinger disse operasjoner resulterer i, er vist i tabell 4.6. Sammenlikner man disse med tabell 4.4, ser vi at fordelingen av det vi kaller betalingspraksis endres relativt lite ved at den måles og defineres med ett nytt spørsmål i tillegg til det første spørsmålssettet vi benyttet. Ved å trekke inn det nye spørsmålet, får vi registrert litt flere med betalingsforsinkelse, og dermed også en liten reduksjon av andelen i kategori 1, altså av dem som hadde betalt alt i rett tid.

Tabell 4.6. Husholdninger fordelt på fire grupper basert på betalingspraksis (fra gruppe 1 som har betalt alt i rett tid til gruppe 4 som har mottatt purring på minst tre regningstyper), samt basert på spørsmålet om dårlig råd i tillegg til variabelen i tabell 4.4. 1997 og 2004.

	1	2	3	4
1997	54 %	28 %	10 %	8 %
2004	41 %	34 %	9 %	17 %

Vi har i tillegg to spørsmål som kan brukes til en justering av det målet som er presentert i tabell 4.6. Like etter spørsmålet om man hadde mottatt purring i situasjoner man ikke hadde hatt penger til å betale, stilte vi følgende spørsmål:

Ved for sen innbetaling (minst 14 dager) av en regning har den man skylder penger rett til å sende inkassovarsel. Har husstanden i løpet av de siste 12 måneder mottatt et slikt varsel?

Svarkategoriene er «ja, direkte fra kreditor», «ja, gjennom inkassofirma/advokat», «nei» og «vet ikke»

Det er sannsynligvis et noe uklart skille mellom en purring og et inkassovarsel. Vi vet ikke hvor ofte kreditorer nøyer seg med å minne om at en regning er forfalt til betaling, eller hvor ofte et slikt varsel også er utformet som et inkassovarsel. Om kreditor velger det ene eller det andre, vil bestemme når en kreditor kan starte en inkassosak og fra når gebyr og rente begynner å løpe for debitor. Dersom en kreditor velger å la første purring også være et inkassovarsel, kan dette varslet først sendes 14 dager etter forfall, med gebyr pålydende maks. kr 54.

Ved å trekke inn inkassovarsel er det en mulighet for at vi i noen tilfeller måler kreditorers vilje til raskt å få inn sine tilgodehavender, og ikke bare forsinkelse fra debtors side. Likevel vil vi forvente at mottakelse av inkassovarsel i seg selv er et uttrykk for alvorlig forsinkelse, ikke minst fordi det bare er et mindretall av de som er purret som svarer at de har fått inkassovarsel. Det å få inkassovarsel fordeler seg for øvrig ganske jevnt på de fire kategoriene vi har presentert i tabell 4.6. Vi finner altså husholdninger som har fått inkassovarsel selv om de ikke har utsatt betalingen på grunn av dårlig råd. Her kan man både finne de som bevisst utnytter alle former for kreditt og som fra tid til annen strekker mulighetene vel langt. Men vi kan selvsagt her også finne personer som har såpass uorden i sin privatøkonomi at noen regninger rett og slett blir glemt, og derfor ender som et varsel om inkasso.

Dersom det er sendt inkassovarsel, må det gå ytterligere 14 dager uten reaksjon fra debtors side før kreditor eller inkassofirma kan sende en betalingsoppfordring. Gebyr er denne gang økt til maks. kr 162. Fortsatt kan altså debitor komme relativt rimelig fra oppgjøret, så sant regningen betales innen 14 dager. De som hadde fått inkassovarsel, ble stilt følgende oppfølgingsspørsmål:

Hvis betalingsfristen for et inkassovarsel utløper uten at kravet er innbetalt, vil du sannsynligvis motta en betalingsoppfordring gjennom et inkassobyrå eller en advokat. Du er da involvert i en inkassosak. Har husstanden i løpet av de siste 12 måneder mottatt en slik henvendelse?

59 prosent av dem som hadde fått inkassovarsel, hadde gjort opp for seg såpass raskt etter dette at de ikke hadde fått noen betalingsoppfordring. Av de resterende hadde den ene halvparten fått én betalingsoppfordring og den andre halvparten mer enn én betalingsoppfordring i løpet av det siste året.

Ved å ta hensyn også til inkassovarsler og betalingsoppfordringer kan vi ytterligere fininndele vår operasjonalisering av folks betalingspraksis. Vi føyer til to nye verdier: en kategori for dem som har mottatt minst ett inkassovarsel, men som har fått ordnet opp med dette eller disse før kreditor sendte betalingsoppfordring (verdi 5) og en kategori for dem som både har mottatt inkassovarsel og påfølgende betalingsoppfordring (verdi 6). Siden de som har fått inkassovarsel fordeler seg jevnt på de fire verdiene fra tabell 4.6, vil de som blir klassifisert ved hjelp av de to nye verdiene på vår siste, og endelige, operasjonalisering rekrutteres jevnt fra de fire gruppene som tabell 4.6 inneholder. Tabell 4.7 viser hvordan husholdningene fordeler seg på vår endelige operasjonalisering av betalingspraksis. I 1997 hadde over halvparten betalt alt i rett tid. I 2004 hadde majoriteten av de spurte vært for sent ute med å betale én eller flere regninger.

Tabell 4.7. Husholdninger fordelt på seks grupper basert på betalingspraksis (fra gruppe 1 som har betalt alt i rett tid til gruppe 6 som har mottatt betalingsoppfordring). 1997 og 2004.

	1	2	3	4	5	6
1997	53 %	26 %	8 %	5 %	5 %	4 %
2004	40 %	28 %	6 %	6 %	12 %	8 %

Oppsummert må følgende betingelser være oppfylt dersom en husholdning skal kunne gis en eksakt plassering på denne variabelen:

Kategori 1 består av de husholdninger som ikke har betalt etter frist på noen regningstyper i løpet av det siste året, som svarer «aldri» eller «vet

ikke» på spørsmål om familien i løpet av det siste året er kommet opp i situasjoner hvor en ikke har penger til å betale regninger eller avdrag innen forfallsdato – og derfor har mottatt en purring. De har heller ikke svart positivt på spørsmålet om inkassovarsel. Kort sagt er dette de husholdninger som det siste året har gjort opp alle sine forpliktelser i rett tid.

Kategori 2 omfatter de husholdninger som har betalt etter frist på én eller flere regningstyper i løpet av det siste året. De av disse som har mottatt purring på kun én regningstype tas også med. Dersom noen av disse har svart av og til eller oftere på spørsmålet som trekker inn dårlig råd, gis de en høyere verdi (se tabell 4.5). Vi tar med en gruppe i tillegg, nemlig de som ikke har betalt etter frist på noen regningstyper, men svarer «har forekommet» på spørsmålet om familien i løpet av det siste året er kommet opp i situasjoner hvor en ikke har hatt penger til å betale regninger eller avdrag innen forfallsdato og derfor har mottatt en purring. De av disse som svarer de har mottatt inkassovarsel, «går automatiske videre» til gruppe 5 eller 6. I denne kategorien (verdi 2) finner vi altså husholdninger som har vært for sent ute med betaling, men ikke i særlig stor utstrekning.

Kategori 3 inkluderer de husholdninger som har mottatt purringer på to regningstyper, (og følgelig har betalt etter frist på to eller flere regningstyper i løpet av det siste året), med unntak av de som svarer «ofte» eller «svært ofte» på spørsmål 2. Disse «går videre» til gruppe 4. I tillegg inkluderes de som svarer «av og til» på spørsmål 2, bortsett fra de som samtidig har mottatt purring på tre eller flere regningstyper. Husholdninger som har mottatt inkassovarsel utelates. De som ut fra disse kriteriene gis verdi 3 er husholdninger som somler over et noe bredere spektrum enn gruppe 2, men som ikke har utsatt sine innbetalinger lengre enn at kreditorer har nøyd seg med å purre for å få sin betaling.

Kategori 4 innbefatter de som har mottatt purringer på tre eller flere regningstyper. I tillegg inkluderes de som svarer «ofte» eller «svært ofte» på spørsmål 2. Husholdninger som har mottatt inkassovarsel utelates fortsatt. I forhold til gruppe 3, har vi her å gjøre med enda mer omfattende utsettelse av betalinger, men fortsatt ikke lengre ut i tid enn at kreditorene har nøyd seg med å purre.

Kategori 5 omfatter de husholdninger som har mottatt inkassovarsel, men ikke betalingsoppfordring i løpet av det siste året. Vi har ikke mulighet til å skille etter hvor mange varsler hver enkelt har mottatt.

Kategori 6 omfatter de husholdninger som har mottatt minst én betalingsoppfordring i løpet av de siste 12 måneder.

Vi får her en variabel med seks verdier som måler omfang og grad av sen betaling. Variabelen vil kunne brukes i tabellanalyse. Oftest vil vi dikotomisere variabelen ved å skille mellom på den ene siden de husholdninger som har betalt alt i rett tid og på den andre siden de som har vært for sene. Samtidig vil det være mulig å behandle variabelen som en numerisk variabel, og analysere variasjoner i ulike gruppers gjennomsnittsverdier på variabelen. Ved en slik analyse vil resultatet i større grad enn ved analyser basert på den nevnte dikotomisering, påvirkes av hvor omfattende og alvorlige forsinkelser det dreier seg om i de analysegrupper som benyttes. I 1995 og 1997 beregnet vi gjennomsnitt på henholdsvis 1,67 og 1,75 på den numeriske variabelen (Gulbrandsen 1999, s. 27). Ved å sette øvre aldersgrense til 60 år i 1997-undersøkelsen, får vi i 1997 en gjennomsnittsverdi på 1,94. I 2004 er denne verdien økt til 2,47.

Tabell 4.8. *Betalingspraksis betinget av hvordan man generelt vurderer den økonomiske situasjon for husholdningen³ i 1997 og 2004. Horisontal prosentuering.*

1997	Betalingspraksis						N:
	1	2	3	4	5	6	
Pengene/inntektene strekker ikke til	21 %	19 %	17 %	12 %	11 %	21 %	(101)
Må bruke av sparepenger for å greie meg/oss	27 %	33 %	4 %	8 %	13 %	15 %	(48)
Greier meg/oss akkurat med de inntektene vi har	47 %	28 %	10 %	5 %	6 %	4 %	(761)
Greier meg/oss så bra at vi kan spare litt	60 %	25 %	6 %	4 %	3 %	2 %	(984)
Greier meg/oss så bra at vi kan spare temmelig mye	69 %	23 %	2 %	2 %	2 %	2 %	(175)

2004	Betalingspraksis						N:
	1	2	3	4	5	6	
Pengene/inntektene strekker ikke til	3 %	14 %	4 %	15 %	19 %	46 %	(74)
Må bruke av sparepenger for å greie meg/oss	15 %	35 %	9 %	6 %	20 %	15 %	(54)
Greier meg/oss akkurat med de inntektene vi har	28 %	34 %	6 %	8 %	14 %	10 %	(482)
Greier meg/oss så bra at vi kan spare litt	50 %	27 %	6 %	3 %	10 %	3 %	(622)
Greier meg/oss så bra at vi kan spare temmelig mye	67 %	16 %	3 %	2 %	13 %	-	(114)

³ Spørsmålet lyder som følger: Hvordan er den nåværende økonomiske situasjon for din husholdning? De prekodete svaralternativ til venstre i tabellen.

I tabellene 4.8 og 4.9 viser vi hvordan betalingspraksis er betinget av husholdningenes oppfatning av sin økonomiske situasjon. Det er en klar, og ikke særlig overraskende, tendens til at de som oppfatter økonomien som oftest dårlig er sene med å betale, mens de som oppfatter økonomien som god betaler alt i rett tid. Tabellene viser imidlertid et visst innslag både av hushold som oppfatter sin økonomi som stram, men som likevel har betalt alt i rett tid, og av hushold som har god økonomi, men som likevel har somlet med regningene.

Tabell 4.8 viser en klarere sammenheng mellom de to variablene i 2004 enn i 1997. Som vi også ser av tabell 4.9, er det bare i det ene ytterpunktet vi får endret utslag i 2004. I langt større grad enn i 1997 er det i 2004 de som gir uttrykk for å ha dårlig råd som også har de mest alvorlige forsinkelsene. Dette kan være en reell endring, altså at for sen betaling klarere enn for noen år tilbake er et uttrykk for svak økonomi, men det kan også være en metodeeffekt. Stilt overfor en intervjuer kan det være vanskeligere å gi uttrykk for at man har dårlig råd enn om man sitter foran en dataskjerm. Dersom det var slik, burde det være flere som ga uttrykk for å ha dårlig råd i 2004 enn i 1997, men det er ikke tilfelle. De som har verdien fem eller høyere på vårt mål for betalingspraksis har alle mottatt minst ett inkassovarsel i løpet av foregående år. Uansett hvordan det står til med privatøkonomien, har denne andelen økt mellom 1997 og 2004.

Tabell 4.9. *Betalingspraksis betinget av hvorvidt husholdningen har hatt vansker med å klare de løpende utgifter⁴ 1995 og 1997. Horisontal prosentuering.*

1997	Betalingspraksis						N:
	1	2	3	4	5	6	
Ja, ofte	9 %	13 %	28 %	18 %	19 %	13 %	(68)
Ja, av og til	8 %	28 %	23 %	10 %	12 %	19 %	(180)
Ja, en sjelden gang	19 %	40 %	14 %	10 %	10 %	7 %	(253)
Nei, aldri	76 %	10 %	5 %	3 %	3 %	2 %	(1556)

2004	Betalingspraksis						N:
	1	2	3	4	5	6	
Ja, ofte	4 %	11 %	-	11 %	27 %	47 %	(55)
Ja, av og til	8 %	31 %	7 %	17 %	15 %	21 %	(163)
Ja, en sjelden gang	16 %	41 %	10 %	7 %	17 %	9 %	(343)
Nei, aldri	59 %	23 %	5 %	2 %	8 %	2 %	(784)

⁴ Spørsmålet lyder som følger: Har det i løpet av det siste året hendt at husholdningen har hatt vansker med å klare de løpende utgifter til mat, transport, bolig og liknende. Hender det ofte, av og til, en sjelden gang eller aldri?

I kommentarene til tabell 4.5 nevnte vi at andelen av alle husholdninger som både synes å ha god økonomi, men som likevel hadde betalt for sent, økte fra 1995 og 1997. Gruppen hadde økt fra 12 til 18 prosent av totalutvalget. Det spørsmålet som i den forbindelse ble brukt til å måle dårlig økonomi, ga imidlertid ingen tilsvarende økning mellom 1997 og 2004. Også de to spørsmålene som er brukt i tabell 4.8 og 4.9 viste, i kombinasjon med vårt mål for betalingspraksis, en tilsvarende endring mellom 1995 og 1997. Betalingspraksis kombinert med disse to spørsmålene viser imidlertid en tilsvarende økning også mellom 1997 og 2004. De fra tabell 4.8 som hadde så god økonomi at de kunne spare, men samtidig hadde vært for sene med en eller flere regninger, utgjorde 22 prosent av hele utvalget i 1997 og 26 prosent i 2004. De fra tabell 4.9 som aldri hadde hatt vansker med å klare familiens løpende utgifter, men som samtidig hadde vært for sene med én eller flere regninger, økte tilsvarende fra 17 til 24 prosent av utvalget. De som kunne spare, men som likevel hadde fått inkassovarsel, økte fra tre prosent av hele utvalget i 1997 til seks prosent i 2004. De som aldri hadde hatt problemer med de løpende utgifter, men likevel hadde fått inkassovarsel økte fra å utgjøre tre prosent til å utgjøre seks prosent av utvalget.

En alternativ forklaring på at vi registrerer mer forsinkelser kan rett og slett være at kreditorene endrer sin praksis, f. eks. med å gi debitor kortere betalingsfrist, eller i økende grad sender inkassovarsel i stedet for purring. Vi drøftet denne muligheten i rapporten fra forrige undersøkelse (Gulbrandsen 1999, s. 30). Vi fant den gang ingen endringer mellom 1995 og 1997 som kunne forklare den økningen vi fant i omfanget av for sen betaling. Vi har ingen informasjon som tilsier at økningen mellom 1997 og 2004 kan tilskrives endret fakturerings- og purringspraksis fra kreditorers side.

Undersøkelsen i 2004 inneholdt et nytt spørsmål som kan brukes som en indikator på betalingspraksis. Spørsmålsbatteriet om ulike typer gjeld inneholder også et spørsmål om ubetalte, forfalte regninger. De som svarer bekreftende på dette spørsmålet, vil i det minste ha betalt én regning for sent. Det å ha en eller flere ubetalte forfalte regninger på et tilfeldig tidspunkt er ikke det samme som å ha betalt én eller flere regninger for sent i løpet av året. Korrelasjonen mellom de to målene er imidlertid klar. Jo dårligere folk kommer ut på vårt sammensatte mål for betalingspraksis, jo større er også sannsynligheten for å ha en ubetalt, forfalt regning liggende en tilfeldig dag sent på høstparten 2004. Særlig er dette tilfelle blant de som i løpet av hele det foregående året har mottatt minst én betalingsoppfordring. Her er det over 50 prosent sannsynlighet for at disse til enhver tid har liggende én eller flere ubetalte forfalte regninger.

Tabell 4.10. Andel som har ubetalte forfalte regninger etter betalingspraksis. 2004.

1	2	3	4	5	6
1 %	4 %	11 %	21 %	18 %	59 %

4.2 For sen betaling: et problem som vokser, men som avtar med økende alder?

I kapittel 1.2 presenterte vi resultatene fra undersøkelsen i 1997 i form av en logistisk regresjonsanalyse på grunnlag av den analysemodellen vi den gang endte opp med. Modellen framkom gjennom en trinnvis analyse der vi startet med enkelte grunnleggende bakgrunnsvariabler, for deretter å introdusere nye variabler, samtidig som modellen gradvis ble justert ved at de variablene som gjennom denne prosessen ble «kontrollert bort», ble utelatt fra modellen. Fordelen ved en slik tilnæringsmåte er at man får et bedre grep på sammenhengene mellom de uavhengige variabler i modellen, uten at disse behøver å spesifiseres i en kausalmodell. Vi vil bruke en tilsvarende tilnærming i denne rapporten.

La oss starte med alder. Som vist i tabell 4.11 var den bivariate sammenhengen mellom for sen betaling og alder blitt litt sterkere i 1997 enn i 1995. Mellom 1997 og 2004 er sammenhengen mellom alder og betalingspraksis blitt ytterligere styrket. Prosentdifferansen mellom den yngste og eldste aldersgruppen var 23 prosentpoeng i 1995, 27 i 1997 og hele 41 prosentpoeng i 2004. Ser vi hele niårsperioden samlet, finner vi en økning av sene betalere i den yngste aldersgruppen på 32 prosentpoeng, mens endringen blant de eldste er 14 prosentpoeng.

Tabell 4.11. Andel som har betalt for sent i løpet av året betinget av alder. 1995, 1997 og 2004.

	20–29	30–39	40–49	50–60
1995	48 %	48 %	38 %	25 %
1997	58 %	50 %	46 %	31 %
2004	80 %	73 %	60 %	39 %

Den sterke økningen i den yngste aldersgruppen viser at den voksne befolkningen har fått stadig tilsig av nye voksne som betaler stadig flere regninger for sent. Minst to uavhengige undersøkelser på to tidspunkt gjør det mulig å følge såkalte fødselskohorter, og måle såkalte nettoendringer i uavhengige utvalg av personer som har fødselstidspunkt som felles kjennetegn. De som var mellom 20 og 29 år i 1997, vil vi for eksempel gjenfinne i et nytt

uavhengig utvalg av aldersgruppen mellom 27 og 36 år i 2004. Vi kan på denne måten måle samme fødselskohort, ofte også kalt generasjon, på to tidspunkt. I tabell 4.12 har vi inndelt respondentene fra 1997 og 2004 i fødselskohorter og aldergrupper. Vi kan da måle kohorteffekt som er et mål for hvor mye mennesker født på samme tidspunkt endrer seg mellom to tidspunkt. Vi kan også måle alderseffekt som er et uttrykk for hvordan mennesker i samme aldersgruppe endrer seg fra et tidspunkt til et annet.

Tabell 4.12. Andel som har betalt for sent etter alder og kohort. 1997 og 2004.

Alder i 1997	-	20–26	27–33	34–40	41–47	48–54	55–60
Alder i 2004	20–26	27–33	34–40	41–47	48–54	55–60	-
1997	-	55 %	55 %	52 %	46 %	36 %	27 %
2004	79 %	78 %	69 %	62 %	43 %	39 %	
Kohort		+23	+14	+10	-3	+3	
Alder	+24	+23	+17	+16	+7	+12	

I tabell 4.12 finner vi både kohort- og alderseffekter. Den gjennomsnittlige, uveide kohorteffekten er 10,6 prosentpoeng, mens den gjennomsnittlige alderseffekten er 16,6 prosentpoeng. Endringer i yngre fødselskohorter er større enn i eldre kohorter. Ser vi for eksempel på andel sene betalere blant de mellom 41 og 60 år på hvert tidspunkt, så finner uveid gjennomsnitt sene betalere som er 11,7 prosentpoeng høyere i 2004 enn i 1997. Ser vi derimot på de som var mellom 41 og 54 år i 1997 på begge tidspunkt, er andelen i denne gruppen (kohorten) i gjennomsnitt den samme i 2004 som den var i 1997. Ser vi tilsvarende på andelen sene betalere blant de som er mellom 20 og 33 år på begge tidspunkt, så var denne andelen 23,5 prosentpoeng høyere i 2004 enn i 1997. Ser vi på de som var mellom 20 og 33 år i 1997, så er andelen sene betalere 18,5 prosentpoeng høyere i samme fødselskull i 2004 sammenliknet med 1997. Blant de yngre generasjoner har det i denne perioden blitt flere som betaler sine regninger for sent. Blant de middelaldrende har det ikke skjedd noen endringer.

I de to tidligere rapporter, og i hovedmengden av analysene i denne rapporten, har vi holdt hjemmeboende voksne barn utenfor. Når vi i tabell 4.12 følger de yngste kohortene, har det til følge at vi ikke får helt uavhengige utvalg. Så godt som alle som falt av fra aldersgruppa 20–26 år fordi de bodde hjemme i 1997, vil ikke gjøre det lenger i 2004 og dermed være med både i univers og utvalg. I tabell 4.13 er derfor også disse tatt med, først og fremst for å se om dette har noen effekt for den betalingspraksis vi kan registrere blant de yngste.

Tabell 4.13 Andel som har betalt for sent etter alder og kohort 1997 og 2004. Alle respondenter tatt med.

Alder i 1997	-	20–26	27–33	34–40	41–47	48–54	55–60
Alder i 2004	20–26	27–33	34–40	41–47	48–54	55–60	-
1997	-	50 %	55 %	51 %	46 %	36 %	26 %
2004	69 %	76 %	69 %	62 %	43 %	39 %	-
Kohort		+26	+14	+9	-3	+3	
Alder	+19	+21	+18	+16	+7	+13	

Utslagene er som vi ser små. Vi får en svak økning av andel sene betalere blant de som var mellom 20 og 26 år i 1997, altså en svak økning av det vi kan kalle generasjonseffekten. Dette er akkurat hva vi skulle vente, i og med at gruppen får et tilskudd fra personer som i 1997 bodde hjemme hos foreldrene og dermed nok ikke var like eksponert for regninger som de som hadde flyttet for seg selv. Likedan ser vi at andelen sene betalere går ned blant dagens unge mellom 20 og 26 år dersom vi også tar med de hjemmeboende.

4.3 For sen betaling og anstrengt økonomi

Vi tar her utgangspunkt i samme sett av variabler som ved analysen av 1997-undersøkelsen. Disse var bankinnskudd, brutto boligformue, samlet husholdsinntekt, bilens verdi, gjeld og antall lån (Gulbrandsen 1999, s 32 ff). I tabell 4.14 presenterer vi et sett av bivariate sammenhenger som viser hvordan andelen som har betalt for sent varierer avhengig av disse variablene. På dette bivariate nivået er sen betaling betinget av alle variablene. Innslaget av for sen betaling reduseres med økende bruttohusholdsinntekt, med økende bankinnskudd og med økende verdi av familiens bilpark. Innslaget av for sen betaling øker med økende gjeld og med økende antall låntyper. Når det gjelder boligkapital er det først og fremst blant de som er uten slik kapital, leieboerne, at flest har betalt for sent.

Tabell 4.14. Andel som har betalt for sent betinget av utvalgte økonomiske variabler.

Bankinnskudd:				
<i>Ingen</i>	<i>Under 30 000</i>	<i>31–80 000</i>	<i>81–200 000</i>	<i>Over 200 000</i>
80 % (254)	77 % (319)	60 % (245)	48 % (298)	33 % (231)
Samlet brutto husholdsinntekt:				
<i>Tom 400 000</i>	<i>401–550 000</i>	<i>551–675 000</i>	<i>Over 675 000</i>	
66 % (478)	64 % (343)	54 % (230)	52 % (294)	
Bilens verdi:				
<i>Ikke bil, eller under 50 000</i>	<i>51–150 000</i>	<i>151–240 000</i>	<i>Over 240 000</i>	
69 % (396)	62 % (449)	56 % (220)	50 % (282)	
Brutto boligkapital i 1000 kr:				
<i>Ingen</i>	<i>Under 1100</i>	<i>11–1500</i>	<i>1500–2100</i>	<i>Over 2100</i>
79 % (206)	64 % (305)	57 % (318)	53 % (253)	53 % (265)
Samlet gjeld i 1000 kr:				
<i>Inntil 300</i>	<i>301–710</i>	<i>711–1160</i>	<i>Mer enn 1160</i>	
53 % (386)	57 % (344)	66 % (310)	68 % (305)	
Antall lånetyper:				
<i>Ingen eller én</i>	<i>To</i>	<i>Tre</i>	<i>Fire el fl.</i>	
44 % (460)	59 % (398)	73 % (291)	84 % (198)	

Funnene avviker ikke fra funnene i forrige rapport. Den gang ble det også påvist at det ikke var gjeldas størrelse, men antall lånetyper som betinget for sen betaling. I tabell 4.15 viser vi at dette er tilfelle også i 2004. Vi vil derfor også i 2004 la antall lån erstatte gjeld i den multivariate analysen.

Tabell 4.15. Andel sene betalere betinget av antall lån og gjeldas størrelse. 2004

<i>Ikke gjeld: 30 %</i>	Antall lån (lånetyper)		
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3 el flere</i>
Inntil 300 000	50 %	62 %	87 %
300–710 000	45 %	52 %	71 %
711–1160 000	47 %	61 %	78 %
Over 1660 000	50 %	61 %	77 %

Basistallene i tabellens celler varierer mellom 47 og 159.

I tabell 4.16 har vi presentert resultatene av logistisk regresjonsanalyse med to modeller, først av de økonomiske variablene fra tabell 4.14, dernest av de samme variablene supplert med respondents alder. Utgangspunktet for analysen er indeksen som er vist i tabell 4.7, og tabell 4.16 viser de ulike odds for å ha høyere verdi enn 1 på denne indeksen, dvs. å ha betalt minst én regning for sent.

Tabell 4.16. Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha betalt for sent (logistisk regresjon med oddsrater).

	I	II
Husholdsinntekt (referansegruppe < 401 000)		
401 000 – 550 000	1,29	1,24
551 000 – 675 000	0,86	0,82
Over 675 000	1,00	0,95
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	**	**
Under 31 000	0,91	0,87
31 000 – 80 000	0,53**	0,53**
81 000 – 200 000	0,35**	0,36**
Over 200 000	0,22**	0,26**
Bilens verdi (referansegruppe: ingen eller under 50 000)		
51 000 – 150 000	0,98	0,97
151 000 – 240 000	0,82	0,90
Over 240 000	0,80	0,80
Antall lån (referansegruppe ingen eller en lånetype)	**	**
To lånetyper	1,52**	1,37*
Tre lånetyper	2,62**	2,44**
Fire eller flere lånetyper	4,61**	4,12**
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)	**	*
Under 1,1 millioner	0,44**	0,60*
1,1 til 1,5 millioner	0,32**	0,45**
1,5 – 2,1 millioner	0,34**	0,46**
Over 2,1 million	0,40**	0,57*
Alder (referansegruppe 20–29)		**
30–39		0,86
40–49		0,58*
50–59		0,31**

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Av variablene i modell I ser vi at brutto husholdsinntekt ikke har noen betydning for folks betalingspraksis. I tilsvarende analyse på 1997-data hadde inntekt signifikant effekt på dette trinn i analysen, en effekt som imidlertid forsvant etter kontroll for alder (Gulbrandsen 1999, s 36 og 38). Tilgang på bankinnskudd bedrer klart betalingspraksisen. I forhold til de som har lite eller intet i banken, faller oddsen for å betale for sent monotont

med størrelsen på bankinnskuddet. Tabell 4.14 viste at dersom verdien av bilen økte, så bedret betalingspraksisen seg. Når vi kontrollerer for de andre variablene i modellen, får ikke lenger bilens verdi noen betydning for folks betalingspraksis. De som har fordelt sin gjeld på to eller flere låntyper betaler langt oftere for sent enn de som er uten gjeld eller kun har et gjeldsforhold, jo oftere jo flere låntyper som er representert. Boligeiere er bedre betalere enn leieboere, uansett hvor verdifull bolig de eier.

I modell II er den opprinnelige modellen supplert med alder. De som er over 40 er signifikant bedre betalere enn de som er yngre. De øvrige variablene blir i liten grad påvirket. Eneste unntak er boligkapital som er korrelert med alder. Variabelens effekt blir redusert, men fortsatt er boligeiere flinkere enn leieboere til å betale i rett tid, uansett boligens antatte markedsverdi.

4.4 For sen betaling: et spørsmål om personlig moral?

I 1997-undersøkelsen introduserte vi personlig moral som mulig forklaringsvariabel. Ved hjelp av seks spørsmål hentet fra Markeds- og Mediatinstituttets undersøkelse «Norsk Monitor», samt et eget spørsmål, konstruerte vi en moralindeks som oppfylte de metodiske krav man stiller til en endimensjonal, kumulativ indeks (Gulbrandsen 1999, s. 43 ff). Tabell 4.17 viser fordelingene i 1997 og 2004 på de fire spørsmålene som inngår i indeksen.

Tabell 4.17 Om ulike typer handlinger kan godtas eller ikke. 20–60 år. Prosentfordelinger.

		Kan ikke godtas	Kan godtas under tvil	Kan godtas	Ubesvart/ Vet ikke
Beholde penger som er funnet	1997	62 %	29 %	9 %	1 %
	2004	39 %	44 %	13 %	3 %
At noen oppgir litt for stort tap til forsikringselskapet ved skade eller tyveri	1997	83 %	12 %	5 %	1 %
	2004	80 %	14 %	4 %	2 %
Beholde pengene hvis en får igjen litt for mye i en butikk	1997	75 %	17 %	7 %	*
	2004	67 %	24 %	8 %	2 %
Vente med å betale en regning til du er blitt purret	1997	54 %	24 %	22 %	*
	2004	41 %	39 %	19 %	1 %

* under 0,5 %

Indeksen er konstruert ved at de som godtar den handlingen en av påstandene beskriver, enten under tvil eller uten videre, gis verdien 1. Siden det er fire påstander, gir dette en indeks med fem verdier. Jo høyere verdi på

denne indeksen, jo dårligere står det til med den personlige moral. Med unntak av det å godta at man oppgir litt for stort tap til sitt forsikrings-selskap, har aksepten for de tre andre handlingene økt fra 1997 til 2004.

Her følger de fire påstandene i kortform, og tallene i parentesene viser andelene som aksepterer handlingene på de to tidspunktene.

1. Godta å la en regning ligge til purring (46 %–58 %)
2. Godta å beholde penger som er funnet (38 %–57 %)
3. Godta å beholde pengene hvis en får for mye igjen i butikk (24 %–32 %)
4. Godta å oppgi litt for stort tap til forsikringsselskap (17 %–18 %)

Tabell 4.18 viser hvordan enhetene fordeler seg på indeksen på de to tidspunktene. Andelen som oppnår lavest skåre, dvs. har den beste moralen som det er mulig å oppnå ved bruk av dette måleinstrumentet, er redusert fra om lag tredjeparten av de spurte til om lag femteparten.

Tabell 4.18. Respondentenes fordeling på indeks som måler personlig moral. (0: best moral, 4: dårligst moral). 1997 og 2004.

	0	1	2	3	4
1997	36 %	27 %	20 %	13 %	5 %
2004	17 %	31 %	28 %	17 %	7 %

Som nevnt er tre av disse spørsmålene hentet fra et opprinnelig spørsmålsbatteri i Norsk Monitor, mens det siste av spørsmålene, om man aksepterer å la en regning ligge til man er purret, er med i Norsk Monitor fra og med 1999. I tabell 4.19 har vi vist sammenhengen mellom de fire spørsmålene og alder, basert på data fra Norsk Monitor høsten 2003. Blant alle mellom 20 og 60 år (hjemmeboende barn er utelatt), finner vi langt på vei de samme andeler som aksepterer de ulike handlinger som i vår undersøkelse. Eneste avvik er at det er litt flere i Norsk Monitor enn i våre data som aksepterer å la en regning ligge til man blir purret (70 mot 58 prosent). Dette er også det spørsmålet der sammenhengen med alder er svakest. For de tre andre handlingene er det med økende alder en klar og sterkt fallende andel som aksepterer handlingene. I tabellen har vi også tatt med de som er over 60 år, og for alle handlinger finner vi her lavere andel enn i aldersgruppen mellom 50 og 60 år. Tabellen viser også klart det kumulative mønster som påstandene danner. Med unntak for yngste aldersgruppe hvor like mange aksepterer de to første handlingene, er det i alle aldersgrupper slik at flest aksepterer å vente til purring, nest flest aksepterer å beholde penger som er

funnet, noe som igjen aksepteres av flere enn det å beholde pengene dersom man skulle få for mye igjen i en butikk. Uansett alder er det færrest som aksepterer å oppgi for stort tap til forsikringsselskapet.

Tabell 4.19 Prosentandeler som aksepterer de ulike handlinger etter alder. Kilde: Norsk Monitor 2003.

	20–29	30–39	40–49	50–60	Alle 20–60	Alle over 60
Vente med regning til man blir purret	78 %	73 %	75 %	58 %	70 %	43 %
Beholde penger som er funnet	80 %	65 %	57 %	43 %	58 %	50 %
Beholde penger hvis man får for mye igjen i butikk	63 %	47 %	31 %	18 %	36 %	9 %
Oppgi litt for stort tap til forsikringsselskap ved skade	39 %	23 %	19 %	11 %	20 %	7 %
Antall:	(283)	(836)	(786)	(78)	(2689)	(676)

I Norsk Monitor benyttes en annen datainnsamlingsmetode enn vi har benyttet. De utvalgte respondenter, som er blitt rekruttert gjennom et kort telefonintervju, fyller selv ut et tilsendt spørreskjema. Dette er av meget stort omfang; skjemaet i 2003 var for eksempel på 130 sider. At vi for disse fire spørsmålene får så like resultater, med svært forskjellige metoder, tolker vi som en indikasjon på holdbarheten av våre data.

Ottar Hellevik (1996) har tidligere påvist en sterk sammenheng mellom disse moralspørsmålene og alder. Som vist i tabell 4.20 er dette også i høyeste grad tilfelle for den moralindeks vi har konstruert. Med økende alder er det en klar og jevn forskyvning mot god personlig moral.

Tabell 4.20 Fordeling på indeksen for personlig moral betinget av alder. 1997 og 2004.

1997	20–29	30–39	40–49	50–60
0	15 %	33 %	40 %	56 %
1	22 %	27 %	32 %	27 %
2	27 %	23 %	18 %	12 %
3	22 %	13 %	9 %	4 %
4	14 %	4 %	2 %	1 %
antall:	(492)	(579)	(534)	(419)
2004	20–29	30–39	40–49	50–60
0	3 %	10 %	18 %	31 %
1	23 %	26 %	35 %	36 %
2	31 %	32 %	30 %	20 %
3	27 %	22 %	13 %	9 %
4	16 %	10 %	4 %	3 %
antall:	(197)	(378)	(387)	(385)

Sammenhengene i tabell 4.20 reiser på ny spørsmålet om hvor mye av bevegelsen mot dårligere moral skyldes at folk har fått dårligere moral, og hvor mye skyldes at folk med god moral er blitt erstattet av folk med dårligere moral i den aldersgruppen vi behandler.

Av tabell 4.21 kan vi avlese både alderseffekter og kohorteffekter. Med ett eneste unntak, nemlig blant dem som var i siste halvdel av 30 åra i 1997 og i første halvdel av 40-åra i 2004, observerer vi små forskjeller i de enkelte kohorter. Andelen med god moral er blitt redusert, men endringene kan ikke sies å være store. Den eldste aldersgruppen fra 1997, der nesten ni av ti ga uttrykk for å ha god moral, er blitt erstattet av en gruppe nykommere i første halvdel av 20-åra, hvor bare 24 prosent har god moral ut fra vår operasjonelle definisjon. Forskjellen mellom eldste og yngste aldersgruppe er blitt redusert fra 55 prosentpoeng i 1997 til 48 prosentpoeng i 2004. Den gjennomsnittlige kohorteffekten i tabellen, et mål for endring blant personer med samme fødselsår, er -8,2 prosentpoeng. Den gjennomsnittlige alderseffekt, et mål for hvordan personer i samme aldersgrupper har endret seg fra 1997 til 2004, er -17,3 prosentpoeng. Tabellen kan tjene som en god illustrasjon av hvordan den generelle mentalitet i et samfunn endres som et resultat av at enkeltmennesker endrer seg lite, men over tid blir erstattet av mennesker med andre holdninger.

Tabell 4.21. Andel med god moral (0 eller 1 på moralindeks).

Alder i 1997	-	20–26	27–33	34–40	41–47	48–54	55–60
Alder i 2004	20–26	27–33	34–40	41–47	48–54	55–60	-
1997		32 %	50 %	67 %	68 %	79 %	87 %
2004	24 %	29 %	43 %	48 %	63 %	72 %	-
Kohort	-	-3	-7	-19	-5	-7	
Alder	-8	-21	-24	-20	-16	-15	

Tabell 4.21 er basert på de som på begge tidspunkt har flyttet ut av barndomshjemmet. Som nevnt i diskusjonen i tilknytning til tabell 4.12, vil dette føre til at utvalgene ikke blir representative i en kohortanalyse, særlig vil dette gjelde de yngste aldersgrupper. Innvendingen vil være enda mer sentral i en analyse av moralske holdninger enn i en analyse av betalingspraksis. De som fortsatt bor sammen med foreldre er nok mindre eksponert for regninger enn de som har flyttet for seg selv. Når det gjelder personlig moral gir det liten mening å trekke et slikt skille. I tabell 4.22 har vi derfor tatt med alle respondenter, ikke bare de som svarte husfar eller husmor på spørsmålet om stilling i husstanden.

Det er rimelig nok først og fremst blant de unge vi kan vente utslag. Ved å ta med de som fortsatt er hjemmeboende, ser vi at det blant dagens

unge blir en ytterligere reduksjon av andelen med god moral. Både den gjennomsnittlige alderseffekten og den gjennomsnittlige kohorteffekten blir imidlertid nesten de samme som kan avleses i tabell 4.21, nemlig - 8,2 og - 17,8 prosentpoeng.

Tabell 4.22. Andel med god moral (0 eller 1 på moralindeks). Basis: Alle over 20 år.

Alder i 1997	-	20–26	27–33	34–40	41–47	48–54	55–60
Alder i 2004	20–26	27–33	34–40	41–47	48–54	55–60	-
1997		34 %	50 %	66 %	69 %	79 %	87 %
2004	21 %	29 %	44 %	48 %	64 %	72 %	-
Kohort	-	-5	-6	-18	-5	-7	
Alder	-13	-21	-22	-21	-15	-15	

Tabell 4.23 viser at det er en sterk korrelasjon mellom denne moralindeksen og det å ha betalt minst én regning etter forfall. Blant dem som ikke aksepterer noen av de fire handlinger, var det bare 28 og 31 prosent som hadde vært for sent ute på de to tidspunktene. For hvert trinn videre på indeksen finner vi en økende andel som har betalt for sent. Denne økningen er for øvrig sterkere i 2004 enn i 1997. Blant dem som godtar alle fire handlinger hadde to av tre vært for sent ute med betaling i 1997. I 2004 var det tilfelle med åtte av ti.

Tabell 4.23. Andel som har betalt for sent betinget av verdi på moralindeks 20–60 år

	0	1	2	3	4
1997	28 %	49 %	60 %	63 %	67 %
2004	31 %	56 %	69 %	76 %	79 %

Vi har allerede påvist at det er de eldste som er de klart flinkeste til å betale sine regninger i rett tid. Et nærliggende spørsmål i den forbindelse er om sammenhengen mellom moral og betalingspraksis er såkalt spuriøs ved at den forsvinner ved kontroll for alder, eller om moral har sin egen, uavhengige effekt på betalingspraksis i tillegg til effekten av alder. Tabell 4.24 viser at begge variabler påvirker betalingspraksis. Uansett moral reduseres andelen som har betalt for sent med økende alder, og uansatt alder reduseres den samme andel jo bedre moral respondentene gir uttrykk for.

Tabell 4.24 Andel som har betalt for sent betinget av alder og personlig moral.

	Dårlig (3 og 4)	Middels 2	God (0 og 1)
20–29	83 %	85 %	69 %
30–39	83 %	71 %	63 %
40–49	74 %	68 %	50 %
50–60	56 %	54 %	32 %

I tabell 4.25 har vi som neste trinn i den multivariate analysen trukket inn indeksen for personlig moral. For å illustrere mulige endringer har vi også tatt med modell II fra tabell 4.16. På grunn av den høye korrelasjonen mellom vår moralindeks og alder, knytter det seg først og fremst spenning til om hver av disse variablene vil beholde sin selvstendige effekt i en multivariat analyse der også de andre variablene inngår. Som vi ser av tabellen svekkes effekten av alder, men fortsatt er det slik at det har en positiv effekt på betalingspraksis å tilhøre den eldste aldersgruppen. Kontrollert for de andre variablene i modellen, er det signifikant færre dårlige betalere blant de mellom 50 og 60 år enn blant de under 30 år. Både det å ha middels moral, og i enda større grad det å ha dårlig moral, øker oddsen for å ha betalt for sent. For øvrig har det å ta moralindeksen med i analysen liten betydning for effekten av de andre variablene.

Tabell 4.25 Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha betalt for sent (logistisk regresjon med oddsrate modeller uten (II) og med personlig moral (III)).

	II	III
Husholdsinntekt (referansegruppe < 401 000)		
401 000–550 000	1,24	1,31
551 000–675 000	0,82	0,89
Over 675 000	0,95	1,00
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	**	**
Under 31 000	0,87	0,87
31 000–80 000	0,53**	0,51**
81 000–200 000	0,36**	0,37**
Over 200 000	0,26**	0,26**
Bilens verdi (referansegruppe: ingen eller under 50 000)		
51 000–150 000	0,97	1,00
151 000–240 000	0,90	0,90
Over 240 000	0,80	0,82
Antall lån (referansegruppe ingen eller en lånetype)	**	**
To lånetyper	1,37*	1,36
Tre lånetyper	2,44**	2,40 **
Fire eller flere lånetyper	4,12**	3,75 **
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)	*	*
Under 1,1 millioner	0,60*	0,66
1,1 til 1,5 millioner	0,45**	0,49**
1,5–2,1 millioner	0,46**	0,49**
Over 2,1 million	0,57*	0,57*
Alder (referansegruppe 20–29)	**	**
30–39	0,86	0,91
40–49	0,58*	0,69
50–59	0,31**	0,39 **
Moral (referansegruppe god moral)		**
Middels moral		1,70**
Dårlig moral		2,46**

* p < 0,05, ** p < 0,01

4.5 For sen betaling som følge av dramatiske livsbegivenheter

Forrige undersøkelse viste at dramatiske livsbegivenheter som arbeidsledighet og samlivsbrudd økte sannsynligheten for at regninger ble betalt for sent. På bivariat nivå finner vi fortsatt en slik tendens, men sammenhengen er svakere enn i 1997. I de hushold hvor verken den som har svart eller samboer/ektefelle, dersom vedkommende har en slik, har opplevd arbeidsledighet, er det 57 prosent som har betalt minst én regning for sent. Blant de som tidligere har hatt erfaring med arbeidsledighet, er andelen sene betalere 68 prosent, mens det blant hushold hvor minst én var arbeidsledig på datainnsamlingstidspunktet, var 77 prosent som hadde betalt for sent (tabell 4.26). Blant de som har opplevd samlivsbrudd eller skilsmisse, er det 71 prosent som har betalt for sent. Det var større forskjell mellom disse og de øvrige i undersøkelsen i 1997, en forskjell som den gang holdt stand også ved kontroll for et stort antall andre variabler (se tabell 1.1).

Tabell 4.26. Andel som har betalt for sent etter erfaring med arbeidsledighet og samlivsbrudd.

Erfaring med arbeidsledighet siste 2 år (seg selv og eventuell ektefelle/samboer)		
<i>Ikke arbeidsledig siste to år</i>	<i>Har vært arbeidsledig siste to år</i>	<i>Er arbeidsledig nå</i>
57 % (1036)	68 % (158)	77 % (153)

Opplevd brudd av samboerforhold eller skilsmisse siste to år	
<i>Nei</i>	<i>Ja</i>
60 % (1253)	71 % (94)

I tabell 4.27 har vi tatt de to nye variablene med i den multivariate analysen. Sett i forhold til modell III fra tabell 4.25, har vi tatt ut husholdsinntekt og bilens verdi som ikke hadde noen effekt kontrollert for de andre variablene i modellen. Ingen av de to nye variablene har signifikant effekt på betalingspraksis, selv om det å være arbeidsledig slår negativt ut i forventet retning på et signifikansnivå helt i nærheten av den øvre grensen for vårt signifikansnivå ($p = 0,056$). Effekten av de øvrige variablene i modellen påvirkes lite eller intet.

Tabell 4.27 Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha betalt for sent (logistisk regresjon med oddsratene for modell som tar med erfaring med arbeidsledighet og samlivsbrudd).

	IV
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	**
Under 31 000	0,88
31 000 – 80 000	0,52**
81 000 – 200 000	0,36**
Over 200 000	0,25**
Antall lån (referansegruppe ingen eller én lånetype)	**
To lånetyper	1,33
Tre lånetyper	2,30**
Fire eller flere lånetyper	3,54**
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)	*
Under 1,1 millioner	0,67
1,1 til 1,5 millioner	0,50**
1,5–2,1 millioner	0,50**
Over 2,1 million	0,56*
Alder (referansegruppe 20–29)	**
30–39	0,89
40–49	0,68
50–59	0,39**
Moral (referansegruppe god moral)	**
Middels moral	1,73**
Dårlig moral	2,38**
Arbeidsledighet (referansegruppe ikke siste 2 år)	
Har opplevd arbeidsledighet	1,19
Opplever arbeidsledighet	1,56
Samlivsbrudd siste to år (referansegruppe nei)	
Ja	1,03

* p < 0,05 ** p < 0,01

4.6 For sen betaling: et resultat av manglende orden og oversikt?

Når man opplever at objektive forhold ved husholdningers økonomi har lite å si for hvordan folk betaler sine regninger, er en nærliggende forklaring at forsinkelser kan bunne i rot og manglende oversikt over privatøkonomien. I forrige undersøkelse målte vi den enkeltes oversikt over husholdningens økonomi ved å stille et tredelt spørsmål om man hadde oversikt over husholdets samlede innskudd i bank, husholdets samlede forsikringsavtaler og husholdets samlede låne- og avdragsforpliktelser. Vi konstruerte en indeks basert på hvor mange av områdene respondentene hevdet å ha meget

god oversikt over, fra de som hadde meget god oversikt over alle tre felt og fikk verdien 0 på indeksen opp til de som hadde sånn noenlunde eller liten oversikt over alle tre felt og fikk verdien 3 (Gulbrandsen 1999, s 52 ff). For den videre analysen delte vi denne indeksen inn i tre verdier med benevnelsen god oversikt til de som fikk verdien 0, middels oversikt til de som hadde verdien 1 og dårlig oversikt til de som hadde verdien 2 eller 3. Vi har gjort identisk inndeling for datamaterialet fra 2004. Som vi ser av tabell 4.28, er fordelingen på denne indeksen svært lik på de to tidspunktene

Tabell 4.28. Fordeling på indeks som måler grad av oversikt over husholdningens økonomi. 1997 og 2004.

	God oversikt 0	Middels oversikt 1	Dårlig oversikt 2 og 3
1997	58 %	18 %	23 %
2004	54 %	21 %	24 %

Tabell 4.29 viser sammenhengen mellom økonomisk oversikt og for sen betaling. Sammenhengen er sterkere i 2004 enn i 1997. Dette er et resultat av at andelen med sene betalere har økt mer blant de med dårlig oversikt enn blant de med god. Uansett hvor god oversikten den enkelte hevder å ha, jo flere er det som har betalt for sent i 2004 sammenliknet med 1997.

Tabell 4.29. Andel som har betalt for sent avhengig av graden av oversikt over husholdningens økonomi. 1997 og 2004.

	God oversikt 0	Middels oversikt 1	Dårlig oversikt 2 og 3
1997	43 %	49 %	54 %
2004	55 %	63 %	70 %

Tabell 4.30 viser resultatet av en logistisk regresjon med en modell hvor også grad av økonomisk oversikt er inkludert. I forhold til modell IV (tabell 4.27) har vi dessuten fjernet samlivsbrudd som viste seg ikke å ha noen effekt. Som vi ser av tabellen, har det å ha økonomisk oversikt en selvstendig signifikant effekt, også når vi kontrollerer for de andre variablene.

Tabell 4.30 Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha betalt for sent. (logistisk regresjon med oddsratene for modell som tar med grad av oversikt over husholdningens økonomi).

	V
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	**
Under 31 000	0,89
31 000 – 80 000	0,52 **
81 000 – 200 000	0,36**
Over 200 000	0,25**
Antall lån (referansegruppe ingen eller én lånetype)	**
To lånetyper	1,34
Tre lånetyper	2,33**
Fire eller flere lånetyper	3,50**
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)	*
Under 1,1 millioner	0,68
1,1 til 1,5 millioner	0,51**
1,5 – 2,1 millioner	0,51**
Over 2,1 million	0,55*
Alder (referansegruppe 20–29)	**
30–39	0,91
40–49	0,70
50–59	0,42**
Moral (referansegruppe god moral)	**
Middels moral	1,68**
Dårlig moral	2,35**
Arbeidsledighet (referansegruppe ikke siste 2 år)	
Har opplevd arbeidsledighet	1,18
Opplever arbeidsledighet	1,54
Oversikt over økonomien (referansegruppe god)	
Middels	1,23
Dårlig	1,42*

* p < 0,05, ** p < 0,01

Undersøkelsen i 1997 viste at de beste betalerne var å finne blant de som hadde en stabil inntektssituasjon. De som hadde opplevd reduserte inntekter hadde oftere enn andre vært for sene med å betale. Det samme var tilfelle med de som ventet endringer i inntektene, uavhengig om det var økning eller reduksjon. I tabellene 4.31 og 4.32 viser vi de tilsvarende sammenhenger i 2004-undersøkelsen. Både blant de som har opplevd endringer og blant de som forventer endringer, finner vi flere sene betalere enn blant de som har opplevd eller forventer en stabil inntektssituasjon.

Tabell 4.31. Andel som har betalt for sent betinget av inntektsendringer i husholdningen siste tre år.

Ingen	Har økt	Har blitt redusert
54 %	61 %	69 %
(506)	(512)	(328)

Tabell 4.32. Andel som har betalt for sent betinget av forventede inntektsendringer i husholdningen i de neste tre år.

Ingen	Vil øke	Vil bli redusert
55 %	68 %	61 %
(718)	(487)	(132)

Tabell 4.33 viser resultatet av en logistisk regresjon der modell V blir supplert med en modell som også tar med erfarte og forventede inntektsendringer. Til forskjell fra resultatene i 1997 (tabell 1.1), er det nå kun reduserte inntekter, både faktisk reduksjon og forventet reduksjon, som øker oddsen for å ha betalt for sent. Effekten av forventede reduserte inntekter er ikke signifikant, men ligger svært nær det svakeste signifikansnivået vi har satt ($p = 0,06$). Effekten av de øvrige variablene er upåvirket, men vi bør merke oss at effekten av arbeidsledighet blir svekket. For mange vil arbeidsledighet og reduserte inntekter være to sider av samme sak, og dermed ha en felles effekt på betalingspraksis.

Tabell 4.33 Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha betalt for sent. (logistisk regresjon med oddsratene for modell uten (V) og med endringer i husholdningens økonomi (VI)).

	V	VI
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	**	**
Under 31 000	0,89	0,90
31 000 – 80 000	0,52 **	0,51**
81 000 – 200 000	0,36**	0,35**
Over 200 000	0,25**	0,24**
Antall lån (referansegruppe ingen eller en lånetype)	**	**
To lånetyper	1,34	1,36
Tre lånetyper	2,34**	2,33**
Fire eller flere lånetyper	3,50**	3,56**
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)	*	*
Under 1,1 millioner	0,68	0,67
1,1 til 1,5 millioner	0,51**	0,51**
1,5 – 2,1 millioner	0,51**	0,50**
Over 2,1 million	0,55*	0,55*
Alder (referansegruppe 20–29)	**	**
30–39	0,91	0,87
40–49	0,70	0,64
50–59	0,42**	0,38**
Moral (referansegruppe god moral)	**	**
Middels moral	1,68**	1,69**
Dårlig moral	2,35**	2,37**
Arbeidsledighet (referansegruppe ikke siste 2 år)		
Har opplevd arbeidsledighet	1,18	1,12
Opplever arbeidsledighet	1,54	1,28
Oversikt over økonomien (referansegruppe god)		
Middels	1,23	1,23
Dårlig	1,42*	1,41*
Inntektsendringer siste tre år (referansegruppe ingen)		
Har økt		1,15
Har blitt redusert		1,56*
Inntektsendringer neste tre år (referansegruppe ingen)		
Vil øke		0,87
Vil bli redusert		1,54

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

4.7 Mer alvorlige forsinkelser

Den atferd vi så langt har analysert, er av svært varierende karakter. Ved å skille ut de som har betalt minst én regning for sent i løpet av det siste året, samler vi i en og samme kategori både de som kun har betalt en bitte liten regning en eller to dager for sent og de som er involvert i en eller flere alvorlige og kostnadskrevede inkassosaker. Det skal også legges til at de som har mindre alvorlige forsinkelser utgjør et klart tyngdepunkt i denne gruppen. Både i 1997 og 2004 var det et mindretall av de som hadde betalt for sent som hadde fått inkassovarsel, men dette mindretallet har økt, både prosentvis og i absolutte tall. I 1997 hadde 19 prosent av de som hadde betalt for sent fått inkassovarsel, i 2004 var denne andelen økt til 33 prosent.

I tillegg til analysene av for sen betaling, foretok vi på grunnlag av data fra 1997-undersøkelsen en analyse av de som kunne oppvise noe mer alvorlig forsinkelse, nemlig de som hadde vært så sent ut at kreditor hadde funnet det på sin plass å sende purring. Sett i forhold til for sen betaling generelt (se tabell 1.1), var den viktigste forskjellen at graden av økonomisk oversikt og orden ikke lenger hadde noen signifikant effekt når vi begrenset oss til de litt mer alvorlige forsinkelsene. Også betydningen av forventede inntektsendringer ble redusert, og hadde ikke lenger signifikant effekt på 5 prosents nivå. Derimot hadde samlivsbrudd relativt sett større betydning sammenliknet med de andre variablene når det dreide seg om mer alvorlige forsinkelser. Forsatt var personlig moral den variabelen som hadde størst samlet effekt (Gulbrandsen 1999, s 66 ff).

Også i 2004 vil vi se spesielt på mer alvorlige forsinkelser, men siden fordelingen på variabelen som måler betalingspraksis er mindre skjev enn i 1997, vil vi gjøre en annen operasjonalisering av egenskapen alvorlige forsinkelser, nemlig det å ha mottatt minst ett inkassovarsel. I tabell 4.34 viser vi i modell VII resultatene av en logistisk regresjon med alvorlige forsinkelser som venstresidevariabel. For lettere å kunne sammenlikne med resultatene for hva som betinger for sen betaling generelt, har vi også gjengitt resultatene for dette i form av modell VI, hentet fra tabell 4.33. I modell VII analyseres dermed forskjellene i oddsrater for å oppnå verdien 5 eller 6 på vårt sammensatte mål for betalingspraksis (tabell 4.7).

Tabell 4.34. Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha mottatt inkassovarsel (logistisk regresjon med oddsrat for modell VII). Til sammenlikning viser modell VI resultater fra tilsvarende regresjon på for sen betaling.

	VI	VII
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	**	**
Under 31 000	0,90	0,63*
31 000–80 000	0,51**	0,57**
81 000–200 000	0,35**	0,41**
Over 200 000	0,24**	0,29**
Antall lån (referansegruppe ingen eller én lånetype)	**	**
To lånetyper	1,36	1,64**
Tre lånetyper	2,33**	2,96**
Fire eller flere lånetyper	3,56**	5,43**
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)	*	**
Under 1,1 millioner	0,67	0,49**
1,1 til 1,5 millioner	0,51**	0,39**
1,5–2,1 millioner	0,50**	0,39**
Over 2,1 million	0,55*	0,49**
Alder (referansegruppe 20–29)	**	**
30–39	0,87	1,82**
40–49	0,64	1,57*
50–59	0,38**	0,92
Moral (referansegruppe god moral)	**	*
Middels moral	1,69**	1,41*
Dårlig moral	2,37**	1,60**
Arbeidsledighet (referansegruppe ikke siste 2 år)		*
Har opplevd arbeidsledighet	1,12	1,26
Opplever arbeidsledighet	1,28	1,60**
Oversikt over økonomien (referansegruppe god)		**
Middels	1,23	1,15
Dårlig	1,41*	2,27**
Inntektsendringer siste tre år (referansegruppe ingen)		
Har økt	1,15	0,95
Har blitt redusert	1,56*	1,22
Inntektsendringer neste tre år (referansegruppe ingen)		
Vil øke	0,87	0,94
Vil bli redusert	1,54	1,49

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

I hovedtrekk får vi samme resultat uavhengig av om vi analyserer sen betaling overhode eller mer alvorlige forsinkelser. Det er imidlertid visse forskjeller som bør kommenteres. Når det gjelder *bankinnskudd*, må man opp i et innskudd på mer enn 30 000 kroner før oddsen for å ha betalt for sent reduseres sammenliknet med de som ikke har penger i banken. Når det gjelder inkassovarsel er det tilstrekkelig å disponere selv mindre innskudd

enn 30 000 kroner for å unngå dette. Betydningen av *antall lån* øker. Å være *boligeier* i stedet for leieboer reduserer oddsen for å få inkassovarsel, uavhengig av hvor verdifull bolig som eies. Den mest interessante forskjellen gjelder *alder*. Mens oddsen for å ha betalt for sent ble redusert med økende alder, er det særlig blant folk i 30-åra, men også blant folk i 40-åra, at vi finner økt odds for å ha fått et inkassovarsel sett i forhold både til de yngre og de eldre. Vi finner fortsatt en effekt av *personlig moral*, men svakere for inkassovarsel enn for sen betaling generelt. Vi finner en klar signifikant effekt av det å være *arbeidsledig*, samtidig som det å ha *dårlig oversikt* over husholdsøkonomien får økt betydning. Inntektsreduksjon mister sin signifikante effekt, mens effekten av forventet inntektsreduksjon blir upåvirket, men er altså også her ikke signifikant.

I 2004-undersøkelsen var det med et nytt spørsmål om man hadde liggende ubetalte, forfalte regninger. Som vi husker fra tabell 3.1 var dette tilfelle for 11 prosent. Om man har en slik regning liggende på intervju-tidspunktet, kan være tilfeldig. Men samtidig øker sannsynligheten for at de som av ulike årsaker er dårlige betalere, til enhver tid har minst én slik regning liggende. Jo dårligere betalere det dreier seg om, jo større er sannsynligheten for at det foreligger minst én ubetalt og forfalt regning. Vi vil derfor analysere spørsmålet om ubetalte, forfalte regninger som et annet mål for alvorlige betalingsforsinkelser. Fordi variabelen har en enda skjevare fordeling enn venstresidevariabelen i tabell 4.34, vil koeffisientene som viser forholdet mellom oddsratene lett kunne bli meget høye i de tilfelle det er snakk om økt odds i forhold til en referansegruppe med lav frekvens.

Vi finner det naturlig i den sammenheng å gå tilbake til et tidligere trinn i analysen av for sen betaling generelt, nemlig til den modell som ble presentert i tabell 4.25. I tabell 4.35 har vi analysert det å ha liggende minst én ubetalt og forfalt regning. Til forskjell fra å være litt sent ute, vil en ubetalt, forfalt regning normalt medføre merkostnader for debitor. Dette er kanskje en medvirkende årsak til at inntekt i denne sammenhengen har en klar effekt. Det samme er tilfelle med det å ha penger i banken. Det er liten grunn til å påføre ekstrakostnader dersom alternativet er å bruke av sparepengene, ikke minst med dagens innskuddsrenter. Også blant de som har funnet seg råd til å ha bil av en viss verdi, er det mindre odds for å finne ubetalte, forfalte regninger enn blant de som enten ikke har bil eller kjører rundt i en lite verdifull bil av eldre årgang. Det er tidligere påvist at det å eie eller leie bolig i høy grad er inntektsbestemt (Gulbrandsen og Pedersen 2003, s 30). Vi finner likevel en egen selvstendig effekt ved at det å eie bolig gir mindre odds for å ha en ubetalt, forfalt regning enn det å være leieboer (samlet har variabelen en p-verdi nær grensen for vårt forkastningsområde,

0,057). Den variabelen som slår sterkest ut, er antall lånetyper. Vi finner ellers økt odds blant de som har dårlig moral, og blant de som er over 30 år sett i forhold til de som er yngre, men ingen av effektene er statistisk signifikant dersom vi ser på hver enkelt av aldersgruppene.

I tabell 4.36 har vi presentert en utvidet modell som med unntak av inntekt tilsvarerer den modellen vi endte opp med i tabell 4.33. Det vi særlig skal merke oss, er at det å ha kontroll og oversikt over økonomien spiller en vesentlig rolle. Det å ha middels eller dårlig oversikt over økonomien, øker oddsen for å ha minst en forfalt regning liggende, sammenliknet med det å ha god oversikt.

Tabell 4.35. Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha liggende en ubetalt og forfalt regning (logistisk regresjon med oddsrater for modell VIII). Til sammenlikning viser modell II resultater fra tilsvarende regresjon på for sen betaling.

	VIII
Husholdsinntekt (referansegruppe < 401 000)	**
401 000–550 000	0,57*
551 000–675 000	0,35**
Over 675 000	0,24**
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	*
Under 31 000	0,65
31 000–80 000	0,27**
81 000–200 000	0,60
Over 200 000	0,40
Bilens verdi (referansegruppe: ingen eller under 50 000)	
51 000–150 000	0,56*
151 000–240 000	0,46*
Over 240 000	0,57
Antall lån (referansegruppe ingen eller en lånetype)	**
To lånetyper	9,06**
Tre lånetyper	40,44**
Fire eller flere lånetyper	146,27**
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)	
Under 1,1 millioner	0,51*
1,1 til 1,5 millioner	0,69
1,5–2,1 millioner	0,33**
Over 2,1 million	0,43
Alder (referansegruppe 20–29)	
30–39	1,69
40–49	1,71
50–59	1,35
Moral (referansegruppe god moral)	*
Middels moral	1,22
Dårlig moral	1,97*

* p < 0,05, ** p < 0,01

Tabell 4.36. Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha liggende en ubetalt og forfalt regning (logistisk regresjon med oddsratene for utvidet modell). Til sammenlikning viser modell III resultater fra tilsvarende regresjon på for sen betaling.

	IX
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	
Under 31 000	0,69
31 000–80 000	0,27**
81 000–200 000	0,59
Over 200 000	0,45
Antall lån (referansegruppe ingen eller én lånetype)	**
To lånetyper	9,75**
Tre lånetyper	50,96**
Fire eller flere lånetyper	154,95**
Husholdsinntekt (referansegruppe < 401 000)	**
401 000–550 000	0,44***
551 000–675 000	0,31**
Over 675 000	0,20**
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)	*
Under 1,1 millioner	0,48*
1,1 til 1,5 millioner	0,65
1,5–2,1 millioner	0,35*
Over 2,1 million	0,36*
Alder (referansegruppe 20–29)	
30–39	1,79
40–49	1,86
50–59	1,82
Moral (referansegruppe god moral)	*
Middels moral	1,25
Dårlig moral	1,89*
Arbeidsledighet (referansegruppe ikke siste 2 år)	
Har opplevd arbeidsledighet	1,57
Opplever arbeidsledighet	0,93
Oversikt over økonomien (referansegruppe god)	**
Middels	1,81*
Dårlig	2,53**
Inntektsendringer siste tre år (referansegruppe ingen)	*
Har økt	1,26
Har blitt redusert	2,28
Inntektsendringer neste tre år (referansegruppe ingen)	
Vil øke	0,99
Vil bli redusert	1,18

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

4.8 Betalingsforsinkelser og betalingsproblemer

Vi har så langt tatt utgangspunkt i betalingspraksis og analysert hva som betinger for sen betaling. Vårt utgangspunkt har vært at forsinkelser kan ha mange årsaker; en av dem kan være at folk har dårlig råd. Vi har også referert en rapport fra SIFO (Poppe 2001) som eksplisitt tar dette som utgangspunkt. Betalingsvansker måles her med følgende spørsmål: Hender det at familien kommer opp i situasjoner hvor en ikke har penger til å betale regninger, avdrag som forfaller eller liknende ved absolutt siste forfall? Svarfordelingen i et generelt befolkningsutvalg høsten 2000 er gjengitt i tabell 4.37. De som svarte «av og til», «ofte» og «svært ofte» ble definert som å tilhøre en gruppe med tilbakevendende betalingsproblemer. Hvis man holdt utenfor de som ikke hadde hatt slike problemer i 1999 og 2000, ble gruppen redusert fra å omfatte 10 til åtte prosent av respondentene.

Tabell 4.37. Svarfordeling på spørsmålet: «Hender det at familien kommer opp i situasjoner hvor en ikke har penger til å betale regninger, avdrag som forfaller eller liknende ved absolutt siste forfall?» Kilde: Poppe (2001).

Aldri	67 %
Har forekommet	19 %
Sjelden	5 %
Av og til	8 %
Ofte	1 %
Svært ofte	1 %

Vi har ikke dette spørsmålet med i vår undersøkelse. Det spørsmålet som kommer nærmest, er følgende: Har familien i løpet av siste året kommet opp i situasjoner hvor en ikke har penger til å betale regninger eller avdrag innen forfallsdato – og derfor mottar en purring? Svaralternativene, og svarfordelingene både i 1997 og 2004, er gjengitt i tabell 4.38. Sammenliknet med 1997 er det flere som oppgir å ha vært i en situasjon der de ikke har hatt penger til å betale ved forfall. Andelen i aldersgruppen 20–60 som i løpet av siste år av og til eller oftere har vært i en slik situasjon, har økt fra 9 til 14 prosent.

Tabell 4.38. Svarfordeling på spørsmålet: «Har familien i løpet av siste året kommet opp i situasjoner hvor en ikke har penger til å betale regninger eller avdrag innen forfallsdato – og derfor mottar en purring?» 1997 og 2004.

	1997	2004
Aldri	75 %	62 %
Har forekommet	14 %	25 %
Av og til	7 %	8 %
Ofte	2 %	4 %
Svært ofte	-	2 %
Vet ikke	1 %	1 %

-) Under 0,5 %

Felles for begge spørsmålene er at de flytter en viktig del av hva vi så langt har definert som en del av årsakskomplekset bak for sen betaling direkte inn i måleinstrumentet i den avhengige variabel. I noen tilfelle kan dette redusere validitetsproblemene ved at det blir klarere hva man faktisk måler. Ved eksplisitt å nevne pengemangel i spørsmålsformuleringen, skulle man tro at de spurte skiller slike situasjoner fra andre tilfeller der det er andre årsaker til at regninger ikke blir betalt. Det vi strengt tatt vet, er imidlertid bare at respondentene rapporterer at de ikke har betalt fordi de ikke har hatt nok penger til å kunne betale. Dette kan være uttrykk for betalingsvansker som bunner i fattigdom. Men fattigdom er ikke den eneste årsak til å være blakk. Årsaken til at man har for lite penger kan også ligge i dårlig tilpasning mellom konsumnivå og inntektsnivå, i at aspirasjonsnivået overgår de økonomiske ressursene den enkelte rår over. I den norske befolkning synes økonomiske problemer å være langt mer vanlig enn mangel på materielle goder. Det gjelder ikke bare folk flest, men også blant de som er såkalt inntektsfattige ut fra den offisielle fattigdomsdefinisjonen, ved å tjene mindre enn halvparten av disponibel medianinntekt (Fløtten 2003). I slike situasjoner vil tilgang til forbrukskreditt kunne bli en midlertidig lindring som raskt kan gjøre problemene enda større. Endelig kan det være slik at man med et slikt spørsmål fanger opp en del mennesker som har behov for å gi akseptable begrunnelser for sine handlinger, og at vi står overfor en unnskyldning for og ikke en årsak til sen betaling.

Selv med disse mulighetene for at det er ulike fenomener og aspekter som måles, trekker spørsmålet utvilsomt klart i retning av å identifisere manglende betalingsevne, og bare det er en god nok grunn til å analysere denne undergruppen av sene betalere. Det er imidlertid usikkert om de to spørsmålsformuleringene oppfattes særlig forskjellig. For ca. 15 år siden ble det påvist at uansett om man brukte det ene eller det andre spørsmålet, ble svarfordelingene helt identiske (Gulbrandsen 1991). Folk oppfattet den gang tydeligvis ikke «ved absolutt siste forfall» og «ved forfall» særlig forskjellig. Hvis det siste ble oppfattet som mindre alvorlig enn det første skulle, skulle vi få flere med alvorlige betalingsproblemer i tabell 4.38 enn i tabell 4.37. Det gjør vi (14 mot 10 prosent), men vi må da huske på at den øvre aldersgrense i tabell 4.38 er 60 år. Siden personer under 40 år er sterkt overrepresentert i gruppen med tilbakevendende betalingsproblemer (Poppe 2001), er det grunn til å tro at svarfordelingene i begge undersøkelser vil være svært like dersom vi ser bort fra de over 60 år i den av de to undersøkelsene der også disse inngår.

Som nevnt i 4.1 (tabellene 4.5 og 4.6), er vårt mål for betalingspraksis også basert på spørsmålet om man er purret på grunn av at man manglet penger til å betale. Det vil derfor nødvendigvis være korrelasjon mellom de to målene. Blant de som har fått inkassovarsel gir tredjeparten uttrykk for å ha betalingsproblemer i betydningen av at de av og til eller ofte ikke har hatt penger til å betale ved forfall. Blant de som har fått betalingsoppfordring, er det 64 prosent som oppgir betalingsproblemer som årsak til sen betaling. Blant de som ikke har betalingsproblemer, er det ti prosent som har fått inkassovarsel og tre prosent som har fått betalingsoppfordring. Blant de med betalingsproblemer er de tilsvarende tallene henholdsvis 28 prosent for inkassovarsel og 39 prosent for betalingsoppfordring.

Vi vil i fortsettelsen analysere denne undergruppen av sene betalere med de samme modeller som vi tidligere har brukt for sene betalere generelt. Vi vil imidlertid først klargjøre forholdet mellom gjeldsnivå og gjeldsammensetning. Når det gjaldt sen betaling generelt, har vi vist at sammenhengen mellom gjeldas størrelse og sen betaling forsvant når vi kontrollerte for antall lånetyper. Når det gjelder betalingsvansker, er det ikke en gang noen sammenheng mellom slike problemer og gjeldas størrelse. Uansett størrelsen på gjelda, varierer andelen med betalingsproblemer mellom 10 og 15 prosent. Betalingsproblemer er imidlertid klart betinget av antall lånetyper, og andelen som oppgir mangel på penger som årsak til sen betaling stiger monotont fra fem prosent blant de som har ingen eller én type lån til 34 prosent blant de som har fire eller flere lånetyper.

Når det gjaldt for sen betaling, ble oddsen for dette sterkt redusert med økende bankinnskudd. Når det gjelder betalingsproblemer vil vi ikke inkludere bankinnskudd i analysen, både av teoretiske og empiriske årsaker. Dersom noen rapporterer å ha betalingsproblemer og samtidig har for eksempel 100 000 kroner i banken, er nok problemene mer å finne på det psykiske plan, i form av gjerrighet. Det er også en sterk empirisk korrelasjon. I en logistisk regresjon av betalingsproblemer med samme høyresidevariabler som i tabell 4.25, var oddsraten for å ha betalingsproblemer blant de med minst 100 000 kroner i banken så lav som 0,04 sett i forhold til de som ikke hadde penger i banken.

Tabell 4.39 viser resultatene av to logistiske regresjoner som viser odds for av og til eller oftere i løpet av det siste året å ha vært i den situasjon at man *ikke har kunnet* betale en regning ved forfall. I den første modellen har vi begrenset oss til et utvalg av økonomiske variabler, samt personlig moral. I den andre modellen har vi supplert med de variabler som inngår i de mest komplekse modellene for våre tidligere analyser av for sen betaling generelt og for mer alvorlige betalingsforsinkelser.

Tabell 4.39. Egenskaper som øker eller reduserer sannsynligheten for å ha betalt for sent som følge av dårlig økonomi (logistisk regresjon med oddsratene for to modeller).

Antall lån (referansegruppe ingen eller en lånetype)	**	**
To lånetyper	1,69	1,77
Tre lånetyper	4,54**	4,58**
Fire eller flere lånetyper	16,47**	15,31**
Husholdsinntekt (referansegruppe < 401 000)	**	**
401 000–550 000	0,75	0,73
551 000–675 000	0,24**	0,32**
Over 675 000	0,31**	0,38**
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)	**	**
Under 1,1 millioner	0,42**	0,42**
1,1 til 1,5 millioner	0,25**	0,26**
1,5–2,1 millioner	0,37**	0,40**
Over 2,1 million	0,43*	0,44*
Bilens verdi (referansegruppe: ingen eller under 50 000)		
51 000–150 000	0,75	0,73
151 000–240 000	0,43*	0,43*
Over 240 000	0,83	0,81
Alder (referansegruppe 20–29)	**	**
30–39	1,86*	1,86*
40–49	1,08	1,08
50–59	0,46*	0,55
Moral (referansegruppe god moral)		
Middels moral	1,40	1,40
Dårlig moral	1,41	1,26
Arbeidsledighet (referansegruppe ikke siste 2 år)		
Har opplevd arbeidsledighet		1,28
Opplever arbeidsledighet		1,30
Oversikt over økonomien (referansegruppe god)		**
Middels		1,36
Dårlig		2,11**
Inntektsendringer siste tre år (referansegruppe ingen)		**
Har økt		0,85
Har blitt redusert		1,92**
Inntektsendringer neste tre år (referansegruppe ingen)		
Vil øke		1,26
Vil bli redusert		1,60

* p < 0,05, ** p > 0,01

Dersom spørsmålet måler problemer, og en situasjon folk vil unngå å komme i, skulle vi forvente at personlig moral, til forskjell fra for sen betaling generelt, ikke spiller noen rolle. Som vi ser av den første modellen, slår denne forventningen til. Det gir høyere odds for å ha betalingsproblemer

å ha enten middels eller dårlig moral, men disse effektene er ikke statistisk signifikante på det nivå vi har valgt. Når det gjelder aldersgrupper, er det 30-åringene som skiller seg ut med størst odds for å ha betalingsproblemer, mens de som er i 50-åra har signifikant lavere odds enn de andre aldersgruppene. Økt husholdsinntekt gir rimelig nok redusert odds, men vi må opp over medianinntekten i gruppen for å få signifikant utslag i denne retning. Oddsen for å ha betalingsproblemer reduseres blant boligeiere sammenliknet med de som ikke har kjøpt bolig. Betalingsproblemer finnes det videre minst av blant de som eier en bil i prisklassen mellom 150 000 og 240 000 kroner.

De nevnte variablene har omtrent samme effekt i den utvidede modell, men de nye variablene tar opp i seg noe av effekten til inntekt, slik at effekten av denne reduseres. Ellers ser vi at det å mangle oversikt over privatøkonomien klart øker oddsen for å ha betalingsproblemer. Det samme er tilfelle blant de som har opplevd reduserte inntekter, mens effekten av forventet framtidig inntektsreduksjon ikke er statistisk signifikant. Erfaring med arbeidsledighet har ingen statistisk signifikant effekt. Det skal legges til at arbeidsledige i stor grad inngår i den noe større gruppe som har opplevd reduserte inntekter. Dersom vi utelater fra analysen variabelen som måler erfarte inntektsendringer, har det en signifikant effekt på betalingsproblemer å være arbeidsløs (oddsraten i forhold til de som er uten slik erfaring, er på 1,72 og signifikant på fem prosents nivå).

4.9 Evne og vilje

Ved å fokusere på det mindretall av sene betalere som påberoper seg dårlig råd som årsak til sen betaling, får vi altså et noe annet bilde enn når vi ser på hele gruppen av sene betalere. I dette underkapitlet vil vi se nærmere på hva som kjennetegner disse to gruppene, i betydningen hva som øker eller reduserer oddsen for å falle i henholdsvis gruppen som begrunner sin sene betaling med dårlig råd og i gruppen rett og slett bare har betalt for sent uten å ha noen tilsvarende begrunnelse.

I tabell 4.40 viser vi hvordan respondentene fordeler seg på disse to gruppene. Hovedtyngden av rapporten så langt har vært en analyse av hva som øker eller reduseres oddsen for å havne blant de 60 prosent nederst til høyre i den horisontale marginalfordelingen i tabell 4.40, mens vi i tabell 4.39 har gjort en tilsvarende analyse av de 13 prosentene som faller i nederste rute i den vertikale marginalfordelingen. I tabell 4.41 vil denne eksklusive gruppe bli sammenliknet med de som rett og slett bare har betalt for sent, uten å påberope seg at dette skyldes at de har dårlig råd.

Tabell 4.40. Sammenheng mellom betalingspraksis (verdi 2 eller høyere i tabell 4.7) og betalingsproblemer (av og til eller oftere i tabell 4.38). Totalprosent.

	Betalt for sent, uansett årsak			
	Nei	Ja	Total	
Betalt for sent og sagt at årsaken er mangel på penger	Nei	40 %	47 %	87 %
	Ja	-	13 %	13 %
	Total	40 %	60 %	(1347)

Tabell 4.41 Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha betalt for sent på grunn av betalingsproblemer (modell I) og for å ha betalt for sent uten å angi betalingsproblemer (modell II). Logistisk regresjon.

	I	II
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	**	**
Under 31 000	0,48**	1,59**
31 000–80 000	0,27**	1,31
81 000–200 000	0,16**	1,01
Over 200 000	0,05**	0,71
Antall lån (referansegruppe ingen eller én lånetype)	**	**
To lånetyper	1,14	1,34*
Tre lånetyper	3,03**	1,51*
Fire eller flere lånetyper	8,89**	0,88
Husholdsinntekt (referansegruppe < 401 000)	**	
401 000–550 000	0,69	1,36*
551 000–675 000	0,32**	1,25
Over 675 000	0,45**	1,20
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)	**	
Under 1,1 millioner	0,47**	1,10
1,1 til 1,5 millioner	0,25**	1,06
1,5–2,1 millioner	0,39**	0,93,
Over 2,1 million	0,47*	0,99
Alder (referansegruppe 20–29)	**	**
30–39	1,90*	0,72
40–49	1,21	0,70
50–59	0,64	0,47**
Moral (referansegruppe god moral)		**
Middels moral	1,38	1,48**
Dårlig moral	1,17	1,89**
Oversikt over økonomien (referansegruppe god)	**	
Middels	1,21	1,10
Dårlig	2,15**	0,96
Inntektsendringer siste tre år (referansegruppe ingen)	**	
Har økt	0,89	1,19
Har blitt redusert	1,98**	0,92
Inntektsendringer neste tre år (referansegruppe ingen)		
Vil øke	1,42	0,82
Vil bli redusert	1,59	1,19

* p < 0,05, ** p < 0,01

Siden bankinnskudd har vist seg å ha stor betydning for generell betalingspraksis, har vi tatt denne variabelen inn igjen i analysen, til tross for den sterke korrelasjonen med betalingsevne. Det interessante her er at størrelsen på bankinnskuddene har en helt annen betydning for resten av de sene betalerne enn for de sene betalerne som påberoper seg dårlig råd. De som ikke har noen begrunnelse er det flest av blant de som har inntil 30 000 kroner i banken. Oddsen for å falle i denne gruppen er videre like stor blant de som oppgir å ha mellom 81 000 og 200 000 i banken som blant de som ikke har bankinnskudd overhodet. Selv blant de som har mer enn 200 000 kroner i banken, er oddsen for å falle i denne gruppen av sene betalere ikke signifikant lavere enn blant de som ikke har noe innestående.

Økende antall lånetyper gir sterkt økende odds for å falle i gruppen med betalingsvansker, men gir langt lavere odds for å falle i den andre og langt større gruppen av sene betalere. Fire eller flere lånetyper gir her samme odds som ingen eller én type lån.

Økt inntekt reduserer oddsen for å ha betalingsvansker, men betyr langt mindre for å falle i den andre gruppen sene betalere. Sett i forhold til laveste inntektsdesil, gir høyere inntekt økt odds for sen betaling, signifikant høyere odds dog bare i andre inntektsdesil.

Det er først og fremst leieboere som påberoper seg dårlig råd: Når det gjelder å falle i den andre og store gruppen av sene betalere, er det ingen forskjell mellom boligeiere og leieboere.

Den aldersgruppe der vi finner flest sene betalere med betalingsvansker, er blant de som er i 30-åra. Det er færrest blant de over 50. Når det gjelder den andre gruppen av sene betalere, reduseres oddsen med økende alder, men det er bare 50-åringene som har signifikant lavere odds enn de som er under 30 år.

Vi finner klart motsatte tendenser når vi sammenlikner effektene av moral og økonomisk orden. Oddsen for å havne i den store gruppen av sene betalere øker når moralen svekkes, mens grad av økonomisk orden og oversikt er uten betydning. Oddsen for å befinne seg i gruppen som påberoper seg betalingsproblemer, øker signifikant dersom oversikten over privatøkonomien er dårlig, men påvirkes ikke signifikant av ulikheter i personlig moral.

5 Forskjell mellom kreditorer og regningstyper

Det er viktig for kreditorer hvordan debitorer prioriterer mellom de ulike regningstyper. Samtidig vil det ha andre konsekvenser for debitorer å unnlate å betale noen regninger sammenliknet med å nedprioritere andre. Selv om kreditorer over tid nok er blitt mer lik hverandre, er det nok fortsatt forskjell med hensyn til hvor raskt ubetalte regninger blir purret, eller hvor raskt det trues med rettslige virkemidler.

I begge undersøkelser ble det stilt tilnærmet likelydende spørsmål om hvilke regninger man ville ta først og sist. Konfrontert med et utvalg av regningstyper skulle respondentene angi hvilke to regninger de ville ta først, og hvilke to regninger som de ville la ligge til sist. I begge undersøkelser har det siste tydeligvis falt mange tungt for brystet. Nesten alle svarer hva de ville ta først blant de gitte alternativene, mens henholdsvis 40 og 34 prosent måtte ty til kategorien «andre regninger» for å angi hva slags regning de ville ta sist. Dette tyder på at problemstillingen er relativt uaktuelt for svært mange. Men også denne lille endringen fra 1997 til 2004 kan tolkes inn i det store mønster, nemlig at det er blitt flere som betaler for sent.

Spørsmålet ble også stilt i 1993 og 1995. Fra 1993 til 1997 skjedde det små endringer i befolkningens prioriteringer (Gulbrandsen og Hellevik 1998, s 53). Tabell 5.1 viser hvordan respondentene mellom 20 og 60 år fordelte seg i 1997 og 2004. På begge tidspunkt er det hus og varme som blir prioritert. Telefonregning er på begge tidspunkt den regningstype som flest ville la ligge på vent. På begge tidspunkt er også kommunen relativt lavt prioritert. Det gjelder for øvrig for de to nevnte regningstyper at det er blitt mindre avstand mellom disse og betaling av regning fra kredittkortselskapet. I den forbindelse kan det legges til at noe av poenget med et kredittkort nettopp er muligheten for utsettelse og forskyvning av betaling. Vi skal også merke oss at andelen som har gjeld knyttet til kredittkort (tabell 3.1), er større enn andelen som ville ta slike regninger til sist. I 1997 var det motsatte tilfelle. Disse endringene henger høyst sannsynlig sammen med den økte bruken av, og alminneliggjøringen av kredittkort.

Tabell 5.1. Fordeling på spørsmålet om hvilke to regningstyper man ville ta først og sist. 1997 og 2004.

	1997		2004	
	Først	Sist	Først	Sist
Renter og avdrag på boliglån	59 %	5 %	67 %	3 %
Renter og avdrag på studielån	5 %	14 %	9 %	13 %
Husleie	37 %	3 %	32 %	2 %
Elektrisitet/oppvarming	49 %	10 %	39 %	6 %
Telefon (fast)*	10 %	40 %	4 %	24 %
Telefon (mobil)	-	-	2 %	28 %
Kommunale avgifter	6 %	33 %	6 %	20 %
Barnehage/barnepark	7 %	7 %	6 %	6 %
Nedbetaling på kredittkortkjøp	4 %	14 %	7 %	18 %
Regninger på nærbutikken	10 %	14 %	10 %	8 %
Andre regninger	1 %	40 %	**	34 %

* I 1997 ble det bare spurt om telefon, mens det i 2004 ble spurt separat.

** mindre enn 0,5 prosent.

Nettopp det siste poenget berører et problem ved dette spørsmålet. For å kunne foreta en analyse burde vi vite hvilke typer regninger den enkelte i det hele tatt vil kunne pådra seg og dermed reelt sett ha mulighet til å prioritere mellom. Skal man for eksempel la regning for en barnehageplass ligge ubetalt, må man i det minste ha barn som har plass i en barnehage.

Et annet problem er regningstyper som ikke er tatt med i dette spørsmålet. Lindorff har ut fra sin saksportefølje laget en rangering av hva slags regninger som oftest misligholdes (Aftenposten 2/2 2005). Øverste på denne rangeringen kommer fire regningstyper som ikke er med i vårt spørsmål. På første plass i Lindorffs oversikt kommer postordre. På andre plass følger ulike abonnementer. På tredje plass kommer en svært sammensatt samlekategori som omfatter parkering/bomring, sykehus og bibliotek. Internetthandel/bredbånd følger på fjerde. Deretter følger kreditt på forbruksvarer, med unntak av kredittkort. Først på sjette plass kommer en regningstype som er identisk med en av våre kategorier, nemlig kredittkort. Deretter følger mobiltelefon, fastlinjetelefon, forsikringer, billån, strøm, kommunale avgifter/SFO, husleie og boliglån. Vi kan slå fast at de regningstyper som oftest misligholdes, ikke er med i vårt spørsmål. For de som er med, synes i hovedsak mønstret for hva som tas først og hva som tas sist å gjenfinnes i oversikten over hva slags regninger som faktisk misligholdes.

Et alternativ til den tenkte situasjonen som ligger til grunn for tabell 5.1, er å se på hvilke regninger som faktisk blir betalt etter forfall. På grunn

av problemet med uaktuelle regninger, må vi da begrense oss til å analysere de regningstyper som alle eller nesten alle nødvendigvis vil få. Siden 93 prosent har gjeld, vil så godt som alle måtte betale renter og avdrag på ett eller flere lån. Vi vil i den forbindelse se hva som betinger at minst én av de lånetypene som er nevnt i tabell 4.1 blir betalt for sent. De samme resonnerment om utbredelse gjelder også strømregning, regning for fastlinjetelefon, for mobiltelefon og for forsikringer. Selv om det til tider dukker opp triste historier om mennesker som ikke har orden i sine forsikringsavtaler, regner vi med at dette er så få at det ikke vil rokke ved grunnlaget for å foreta en analyse basert på antagelsen om at alle i løpet av et kalenderår minst en gang vil bli stilt overfor en slik regning fra et forsikringsselskap.

Vi har tidligere gjort en liknende analyse basert på data fra 1995 (Gulbrandsen 1997, s. 55 ff). Vi fant den gang at mønsteret for betaling av telefonregninger og strømregninger skilte seg lite fra folks betalingspraksis generelt. Når det gjaldt boliglån, husleie og kommunale avgifter, fant vi gjennomgående sammenhenger som enten var mindre enn for betalingspraksis generelt, eller også at det ikke var noen sammenhenger i det hele tatt. I tabell 5.2 viser vi resultatene av logistiske regresjonsanalyser av betaling etter forfall av henholdsvis renter og avdrag, strømregning, regning for fastlinjetelefon, regning for mobiltelefon og regning for forsikring.

Den første av modellene viser hva som reduserer eller øker oddsen for å ha betalt renter og avdrag for sent. Det er tre variabler som slår sterkt ut. Jo flere lånetyper gjelda er fordelt på, jo større er oddsen for å være sent ut med å betale lån og avdrag. Det samme er tilfelle med de som har dårlig oversikt over sin økonomi sammenliknet med de som har god oversikt over økonomien. Videre hjelper det svært mye å ha penger i banken, selv om oddsen her ikke er monotont fallende med økende bankinnskudd. Eiere er flinkere til å betjene lån enn leieboere, men bare de som har brutto boligkapital mellom 1,1 og 1,5 millioner og over 2,1 millioner er signifikant bedre betalere. I forhold til folk i 20-åra, er 50-åringer flinkest til å betjene gjeld. Dårligst er de mellom 30 og 39, men forskjellen mellom disse og de yngre er ikke signifikant. Det er viktig å merke seg at kontrollert for de andre variablene i modellen, er personlig moral uten betydning for hvordan folk betjener sin gjeld.

Når det gjelder for sen betaling av strømregninger finner vi mange av de samme sammenhenger som for betaling av lån. Økte bankinnskudd reduserer oddsen for sen betaling, mens antall lån øker oddsen. Brutto boligkapital har mindre å si, mens vi for denne type regning har klart større odds for å finne en sen betaler i aldersgruppen mellom 30 og 50 enn både blant de yngre og de eldre. I forskjell fra lån, fører dårlig personlig moral til økt odds

for for sen betaling av strømregningen. Det er flest sene betalere blant de som har middels god oversikt over sin økonomi.

For både fastlinjetelefon og mobiltelefon finner vi klart synkende odds for sen betaling med økte bankinnskudd. Det motsatte gjelder for økende antall lånetyper. Oddsen øker her mer for mobiltelefon enn for fastlinje. Gjennomgående er også boligeiere flinkere enn leieboere til å betale fastlinjetelefon før forfall, mens det ikke er noen signifikant forskjell for mobilregninger. Betaling av mobilregningen er den regningstype som sterkest er betinget av personlig moral. Kun fastlinjetelefon er avhengig av økonomisk oversikt. Fastlinjetelefon er ofte blitt betalt for sent blant de som har vært, men ikke lenger er arbeidsledige, mens begge typer telefonregninger oftest betales for sent av de som har opplevd å få reduserte inntekter.

Når det gjelder forsikringspremier finner vi, på linje med de andre regningstypene, et klart utslag av bankinnskudd. Også antall lånetyper øker oddsen for sen betaling, men mindre enn for de andre regningstypene. Igjen er boligeiere de flinkeste betalerne, et resultat som ikke er særlig overraskende siden eiere nok har større verdier å forsikre og større verdier å miste enn leieboere. Av de andre variablene er det kun personlig moral som har signifikant betydning. Dårlig personlig moral øker oddsen for å betale forsikringspremien for sent.

Analysene i tabell 5.2 er basert på de som har svart at de er en hovedperson i en husholdning. Særlig mobiltelefon er mye utbredt blant de unge, og vi vil derfor gjøre en analyse av mobiltelefonregninger der også de hjemmeboende unge tas med. Resultatet er vist i tabell 5.3. For å lette sammenlikningen har vi også tatt med resultatene for mobiltelefonregning fra tabell 5.2. I tillegg introduserer vi en modell III, der vi har utelatt brutto boligkapital. Mye av denne variabelen tas opp av andre variabler som for eksempel alder og inntekt. For å fange opp dette har vi også tatt med inntekt i modell 3. En annen grunn til å utelate boligkapital er dessuten at hjemmeboende barn kan ha avgitt svar ut fra foreldres boligkapital.

Tabell 5.2. Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha betalt fem typer regning for sent. (logistisk regresjon med oddsrater).

	Lån	Strøm	Telef.	Mobil	Fors.
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	**	**	**	**	**
Under 31 000	0,62*	0,57**	0,61**	0,56**	0,70
31 000–80 000	0,28**	0,34**	0,45**	0,42**	0,45**
81 000–200 000	0,46**	0,35**	0,35**	0,42**	0,49**
Over 200 000	0,25**	0,20**	0,27**	0,35**	0,26**
Antall lån (referansegruppe ingen eller én lånetype)	**	*	*	**	**
To lånetyper	1,82*	1,37	1,46*	1,34	1,12
Tre lånetyper	3,68**	2,30**	1,68**	2,03**	1,98**
Fire eller flere lånetyper	8,79**	2,40**	1,77**	2,48**	1,91*
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)	*	*	*		*
Under 1,1 millioner	0,93	1,01	0,83	0,74	0,78
1,1 til 1,5 millioner	0,54*	0,53**	0,55**	0,77	0,50**
1,5–2,1 millioner	0,70	0,69	0,66	0,83	0,54*
Over 2,1 million	0,50*	0,69	0,55*	0,64	0,48*
Alder (referansegruppe 20–29)	**	**	**	**	
30–39	1,42	1,52*	1,30	0,72	1,20
40–49	0,96	1,67*	1,03	0,50**	1,35
50–59	0,51*	0,97	0,63	0,46**	0,70
Moral (referansegruppe god moral)			*	**	**
Middels moral	1,10	1,15	1,25	1,96**	1,21
Dårlig moral	1,28	1,50*	1,54*	2,20**	1,92**
Arbeidsledighet (referansegruppe ikke siste 2 år)			**		
Har opplevd arbeidsledighet	1,13	1,27	1,75**	1,15	1,38
Opplever arbeidsledighet	1,50	0,81	0,91	0,82	0,74
Oversikt over økonomien (referansegruppe god)	*				
Middels	1,30	1,44*	1,07	1,16	1,35
Dårlig	1,76**	1,29	1,39*	1,27	1,34
Inntektsendringer siste tre år (referansegruppe ingen)			**	**	
Har økt	1,00	0,85	1,08	1,09	0,85
Har blitt redusert	1,32	1,21	1,87**	1,90**	1,39
Inntektsendringer neste tre år (referansegruppe ingen)					
Vil øke	1,32	1,17	1,00	1,00	1,23
Vil bli redusert	0,94	1,09	1,16	1,27	1,29

*p>0.05, **p>0.01

Tabell 5.3. Egenskaper som øker eller reduserer sjansen for å ha betalt mobiltelefonregning for sent. (logistisk regresjon med oddsratere)

	Mobil I	Mobil II.	Mobil III
Bankinnskudd (referansegruppe ingen)	**	**	**
Under 31 000	0,56**	0,63**	0,60**
31 000–80 000	0,42**	0,44**	0,44**
81 000–200 000	0,42**	0,47**	0,46**
Over 200 000	0,35**	0,39**	0,40**
Antall lån (referansegruppe ingen eller én lånetype)	**	**	''
To lånetyper	1,34	1,70**	1,48*
Tre lånetyper	2,03**	2,15**	2,00**
Fire eller flere lånetyper	2,48**	2,74**	2,58**
Brutto boligkapital (referansegruppe ingen)		*	-
Under 1,1 millioner	0,74	0,58**	-
1,1 til 1,5 millioner	0,77	0,62*	-
1,5–2,1 millioner	0,83	0,73	-
Over 2,1 million	0,64	0,51**	-
Alder (referansegruppe 20–29) (18–29 i mobil II)	**	**	**
30–39	0,72	0,72	0,69
40–49	0,50**	0,51**	0,48**
50–59	0,46**	0,49**	0,44**
Moral (referansegruppe god moral)	**	**	**
Middels moral	1,96**	1,80**	1,76**
Dårlig moral	2,20**	1,94**	1,81**
Arbeidsledighet (referansegruppe ikke siste 2 år)			
Har opplevd arbeidsledighet	1,15	1,19	1,13
Opplever arbeidsledighet	0,82	0,79	0,75
Oversikt over økonomien (referansegruppe god)			
Middels	1,16	1,21	1,18
Dårlig	1,27	1,22	1,30
Inntektsendringer siste tre år (referansegruppe ingen)	**	**	**
Har økt	1,09	1,13	1,18
Har blitt redusert	1,90**	1,90**	1,77**
Inntektsendringer neste tre år (referansegruppe ingen)			
Vil øke	1,00	1,09	1,12
Vil bli redusert	1,27	1,44	1,48
Stilling i husstanden (referansegruppe husfar/husmor)	-		
Sønn/datter/annet	-	0,65*	0,69
Husholdsinntekt (referansegruppe < 401 000)	-	-	
401 000–550 000	-	-	0,85
551 000–675 000	-	-	0,64*
Over 675 000	-	-	0,61*

*p >0.05, **p >0.01

Resultatene påvirkes i liten grad av å inkludere hjemmeboende, voksne barn i analysen. Men man bør merke seg at de som fortsatt bor hjemme, i mindre grad enn de øvrige har vært sene med mobiltelefonregningen. Ellers gir økt inntekt redusert odds for å betale mobilregningen for sent.

6 Gjeldsvekst og risiko

I forbindelse med husholdningens gjeldsvekst, fremsettes det jevnlig advarsler om konsekvensene for låntakernes økonomi i det øyeblikk rentene igjen vil begynne å stige. Kredittilsynets pressemelding fra 1. mars 2005, hadde for eksempel følgende overskrift: «Husholdningene sårbare: Øker renten til samme nivå som i 2001 vil 450 000 husstander måtte bruke over 20 prosent av inntekten til å betjene sin gjeld.» Oppslaget var basert på en analyse Statistisk sentralbyrå hadde gjennomført på oppdrag for Kredittilsynet. En økning av renten med 4,4 prosentpoeng ble beregnet å føre til det nevnte resultatet. Samtidig ville nær 200 000 husstander få en rentebelastning på over 30 prosent. Nå vil nettopp det å advare, både låntakere og utlånere, være en av Kredittilsynets oppgaver. Høsten 2004 presenterte Aftenposten (23.10.2004) en undersøkelse om at gjelden plaget fire av ti. I følge Aftenposten, var kredittilsynets direktør glad for at mange var bekymret over utlånsveksten.

Undersøkelsen som det var referert til, var gjennomført av MMI på oppdrag fra Postbanken. Spørsmålet som 38 prosent besvarte med ja, var følgende: Mange er bekymret for at nordmenn låner for mye penger. Er du, på egne vegne, bekymret for dette? I samme undersøkelse skulle de spurte også ta stilling til påstanden: «Min økonomi tåler en renteoppgang til 7–8 prosent». 64 prosent var enig i påstanden, mens sju og 14 prosent var henholdsvis delvis uenig eller helt uenig. Sett i forhold til antall hushold i Norge tilsvarer dette ca. 400 000 hushold, altså i nærheten av hva SSB konkluderte med i oppdragsprosjektet for Kredittilsynet.

Ikke alle undersøkelser gir et like dystert bilde. En undersøkelse Norstat har gjennomført for NBBL viste at bare fem prosent hadde latt seg bekymre av medieoppslag om mulig krakk i boligmarkedet. NBBLs direktør Ralph Norberg tolket svarene slik at norske husholdninger har lav gjeld i forhold til verdien på boligen, slik at et mulig verdifall bekymrer lite (Boligsamvirket.no – Pressemelding 18.2.2005).

Etter som boliggjeld er den dominerende gjeldstype, vil gjeld måtte motregnes ikke bare mot inntekt, men også mot det formuesobjekt som er blitt finansiert gjennom lånet, nemlig boligformuen. På grunnlag av tidligere undersøkelser har vi beskrevet hvordan forholdet mellom gjeld og boligformue har utviklet seg i Norge på 1990-tallet (Gulbrandsen 1999b). Data fra den nye undersøkelsen gjør oss i stand til å videreføre disse analysene. I

tabell 6.1 har vi beskrevet norske boligeiere mellom 20 og 60 år ut fra antatt markedsverdi for boligen, rapportert boliggjeld og samlet gjeld. Vi har også vist fordelingene vi får ved å beregne hvilken prosent henholdsvis boliggjeld og samlet gjeld utgjør av boligens markedsverdi. Disse beregninger er foretatt for hver enkelt boligeier som er med i undersøkelsene.

Tabell 6.1. Norske hushold med intervjuperson mellom 20 og 60 og som eier bolig: fordelingen av antatt boligverdi, boliggjeld og samlet gjeld i 1000 kr, samt de prosentvise forhold mellom gjeld og boligens antatte markedsverdi. 1997 og 2004.

1997	<i>Antatt markedsverdi</i>	<i>Bolig-gjeld</i>	<i>Samlet gjeld</i>	<i>Boliggjeld som prosent av boligens markedsverdi</i>	<i>Samlet gjeld som prosent av boligens markedsverdi</i>
1.kvartil	600	20	80	1	10
Median	800	285	320	35	41
3.kvartil	1100	517	597	63	71
9.decil	1500	750	850	84	100
2004					
1.kvartil	1100	300	385	29	24
Median	1500	600	780	50	50
3.kvartil	2000	1000	1200	68	80
9.decil	2800	1400	1660	86	105

Kommenterer vi tabell 6.1 ut fra midtpunktet i fordelingene (medianverdiene), har den antatte markedsverdien av boligene nesten blitt fordoblet i årene mellom 1997 og 2004. Både boliggjeld og samlet gjeld er blitt mer enn fordoblet. Vi har tidligere, i kapittel 3, påvist at flere har lån. Dersom vi ser på belåning i forhold til boligverdi, har dette først og fremst ført til økning i den laveste del av fordelingene. På fordelingenens øvre halvdel, er økningen klart mindre.

Ser vi på gjeld i forhold til inntekt, finner vi en større økning enn når vi ser gjeld i forhold til underliggende boligverdier. Som vist i tabell 6.2 hadde i 1997 mer enn halvparten en gjeld som var mindre enn årlig bruttoinntekt. I 2004 må vi nesten opp til gjeld som tilsvarer halvannen årsinntekt, for å få med oss halvparten av boligeierne.

Tabell 6.2. Samlet gjeld som prosent av samlet brutto husholdsinntekt blant intervju personer mellom 20 og 60 år som eier bolig. 1997 og 2004.

	1997	2004
1. kvartil	23 %	72 %
Median	88 %	147 %
3. kvartil	167 %	228 %
9. decil	250 %	320 %

I den aldergruppen som inngår i undersøkelsen, viser gjeld og inntekt et klart livsfasemønster. Folk tar opp gjeld tidlig i livsløpet og nedbetaler deretter gradvis gjelda. Inntekt har en tendens til å øke med økende alder, i alle fall opp til slutten av 50-åra. Forholdet mellom gjeld og inntekt, uttrykt som den prosent den første størrelsen utgjør av den siste, vil derfor bli redusert med økende alder. Både nedbetaling og inntektsøkning bidrar her i samme retning.

Et slikt livsfasemønster kommer da også klart fram i tabell 6.3. Uansett hvilket punkt i fordelingen vi ser på, er gjeldas andel av inntekten høyest i den yngste aldersgruppen og faller deretter med økende alder. Vi ser også at prosentbelastningen er blitt høyere i 2004 enn i 1997. Vi skal her særlig merke oss sammenhengen med alder. Relativt har gjeldsprosenten økt mer blant de eldre enn de yngre. Medianverdien for aldersgruppen 20–29 er for eksempel 35 prosent høyere i 2004 enn i 1997, i aldersgruppen 30–39 er den 53 prosent høyere, i aldersgruppen 40–49 år er den 74 prosent høyere, mens den blant folk i 50-åra har økt med 118 prosent. At gjeldsopptaket har forskjøvet seg noe langs aldersfordelingen, mot aldersgrupper som vanligvis har høyere inntekt, er et viktig poeng i vurderingen av husholdningenes utsatthet. Med økende inntekt, vil også en økende gjeldsandel være lettere å bære.

Tabell 6.3. Samlet gjeld som prosent av samlet brutto husholdsinntekt blant eiere av bolig etter intervju personens alder. 1997 og 2004.

	20–29	30–39	40–49	50–60
1997				
1. kvartil	76 %	60 %	24 %	0
Median	153 %	122 %	83 %	33 %
3. kvartil	229 %	186 %	156 %	86 %
9. decil	345 %	270 %	235 %	156 %
N:	(249)	(441)	(454)	(406)
2004				
1. kvartil	155 %	133 %	80 %	23 %
Median	206 %	187 %	144 %	72 %
3. kvartil	314 %	265 %	217 %	152 %
9. decil	447 %	329 %	305 %	250 %
N:	(106)	(322)	(347)	(362)

I vår undersøkelse har vi ikke spurt om hvor mye folk betaler i renter og avdrag. Vi kan imidlertid gjøre den forutsetningen at folk betaler en gjennomsnittrente tilsvarende den gjennomsnittlige bankrente på undersøkelsestidspunktet (se tabell 1.3). I tabell 6.4 har vi brukt en beregnet rentesats på fire prosent, og beregnet hvor stor prosent de årlige renteutgifter vi da kan beregne utgjør av brutto årsinntekt. Mens tabellene hittil i dette kapitlet er basert på eiere, er her også leieboere tatt med.

Tabell 6.4. Beregnet renteutgift som prosent av brutto husholdsinntekt etter alder. 2004.

	20–29	30–39	40–49	50–60	Alle
1. kvartil	3 %	4 %	3 %	1 %	2 %
Median	7 %	7 %	5 %	3 %	5 %
3. kvartil	11 %	10 %	8 %	6 %	9 %
9. decil	16 %	13 %	12 %	10 %	13 %
N:	(194)	(378)	(387)	(385)	(1341)

Under forutsetning av at endringer skjer så raskt at husholdningene ikke rekker å tilpasse seg, kan tabell 6.4 brukes som en illustrasjon av hva som vil skje dersom dagens rentenivå fordobles, til åtte prosent. Selv da vil halvparten av husholdningene med hovedperson under 60 år, og en enda større andel av alle hushold, ikke ha renteutgifter som overstiger 10 prosent av bruttoinntekten. 10 prosent vil ha en renteutgift som utgjør mer enn 26 prosent eller mer av inntekten. Sett i forhold til det totale antall hushold i Norge utgjør dette ca. 150 000 hushold.

Av tabell 6.5 ser vi rentebelastningen med en antatt rente på fire prosent i nivå i relasjon til brutto inntektsnivå. Vi har her brukt de samme inntektskategorier som i de multivariate analysene vi har foretatt tidligere i rapporten. Ser vi bort fra laveste halvdel av fordelingene, ser vi en tendens til at renteutgiftenes andel av inntekten avtar med økende inntekt. Tabell 6.6 viser hvordan den samlede gjelda fordeler seg på de samme innteksgruppene.

Tabell 6.5. Beregnet renteutgift som prosent av brutto husholdsinntekt etter brutto husholdsinntekt i 1000 kroner. 2004.

	>401	401–550	551–675	> 675	Alle
1. kvartil	2 %	2 %	3 %	3 %	2 %
Median	6 %	6 %	5 %	5 %	5 %
3. kvartil	11 %	8 %	8 %	7 %	9 %
9. decil	16 %	12 %	11 %	10 %	13 %
N:	(474)	(343)	(230)	(294)	(1341)

Tabell 6.6. Samlet gjeld i 1000 kroner betinget av brutto husholdsinntekt i 1000 kroner. 2004.

	>401	401–550	551–675	> 675	Alle
1. kvartil	130	280	400	500	240
Median	420	665	800	1000	650
3. kvartil	813	1050	1255	1495	1100
N:	(474)	(343)	(230)	(294)	(1341)

I tabell 6.7 viser vi hvor store andeler i de ulike innteksgrupper som ved en tenkt renteøkning til det dobbelte, vil få renteutgifter som overstiger

henholdsvis 20 og 30 prosent av brutto husholdsinntekt. Det er først og fremst i den laveste inntektsgruppen vi finner alarmerende høye andeler. Regner vi andelene om til totaltall, vil disse representere henholdsvis 250 000 og 75 000 husholdninger. Da er hushold med hovedperson over 60 år holdt utenfor, men andelen med høy gjeld blant eldre er uansett svært liten slik at disse totaltallene sannsynligvis ikke vil ha økt nevneverdig om hele befolkning hadde vært med. Tallene forteller først og fremst om en risiko blant de med relativ lav inntekt. Det er i denne gruppen det kan oppstå problemer, mens det er langt mindre grunn til bekymring blant de som tjener bedre. Det skal også legges til at renteøkning her er «innført» som et skrekk-scenarium. I den virkelige verden vil renteøkningen skje i et langt mer moderat tempo, med store muligheter for tilpasninger både i form av nedbetaling, mindre låneopptak, inntektsøkninger og reduksjoner av konsum.

Tabell 6.7. Andeler som vil ha renteutgifter som overstiger henholdsvis 20 og 30 prosent av brutto inntekt ved en fordobling av dagens rentenivå etter brutto husholdsinntekt.

	>401	401–550	551–675	> 675	Alle
Over 20 %	27 %	13 %	12 %	9 %	17 %
Over 30 %	22 %	3 %	2 %	1 %	5 %

Er det så ikke noe grunnlag for bekymring over utlånsveksten? Det er nok grunnlag for noe bekymring, men ikke på det generelle grunnlag vi ofte møter. For det første er det en nær sammenheng mellom økonomiske ressurser og låneopptak. Det er de som tjener mest som låner mest. Blant de som tjener over 400 000 kroner per år, er det i gjennomsnitt bare to prosent som vil oppleve en renteutgift tilsvarende 30 prosent av inntekten ved en plutselig fordobling av dagens rentenivå. Men blant de som tjener under 400 000 kroner gjelder dette mellom hver fjerde og hver femte husholdning. Dette er utvilsomt høyt, men bør snarere lede til et spørsmål om folk med lav inntekt låner for mye, ikke til en generell bekymring over for høye låneopptak.

Evnen til å betjene gjeld er imidlertid ikke bare bestemt av inntekten i øyeblikket; framtidig inntekt er en mye viktigere egenskap. I en undersøkelse av vårt omfang vil den empiriske representasjon av personer med hushold med lav inntekt og høy rentebelastning bli relativt tynt. Gruppen som tjener under 400 000 kroner og som ved fordobling av dagens rentenivå vil få en rentebelastning på mer enn 30 prosent av inntekten, utgjør ikke mer enn drøyt 50 personer. Disse bør likevel kunne gi oss i det minste noen indikasjoner på det problempotensial denne gruppen representerer. Det vil

være større grunn til bekymring dersom dette er en gruppe dominert av middelaldrende, langtidsenslige uten realistisk håp om å oppleve noen inntektsvekst enn om gruppen er dominert av unge, enslige på vei fram og opp med utsikter til økte inntekter både for egen del, og fra en kommende samboer eller ektefelle. Et stort innslag av slike mennesker tilsier at disse i nær framtid vil ta betydelige byks oppover på inntektsfordelingen og finne sin plass blant dem som ikke vil få uløselige problemer, selv om rentene skulle stige betydelig.

Sammenlikner vi de med lav inntekt og høy rentebelastning med alle som er med i vår undersøkelse, så er det klare indikasjoner på at gruppen på vei opp og fram er ganske sterkt representert. Medianalderen for alle er 42 år, mens den blant de med lav inntekt og høy rentebelastning er 33 år. I hele utvalget er 77 prosent gifte eller samboere, mot 45 prosent blant de med lav inntekt og høyt renteandel. I hele utvalget er det 37 prosent som venter inntektsøkning i de neste tre årene, mot 59 prosent i den antatte problemgruppe. Dette antyder at det blant de som i et øyeblikksbilde kan synes å være i en utsatt situasjon, er et betydelig innslag av personer og hushold som ganske raskt vil endre sin livssituasjon i en retning som øker evnen til å betjene lån.

7 Avslutning

Mer enn hver tredje faktura er ikke blitt betalt på forfallsdato. Omfanget av slik sen betaling er også økende. I 1997 hadde 47 prosent i aldersgruppen mellom 20 og 60 år betalt minst en regning senere enn forfallsdato, i 2004 hadde andelen økt til 60 prosent. Også innslaget av de som drøyer så lenge at de blir truet med inkasso, har økt. I 1997 var dette tilfelle med hver tiende husholdning, i 2004 hver femte.

Undersøkelsen fra 1997 konkluderte med at sen betaling i større grad skyldtes manglende betalingsvilje enn manglende betalingsmoral. Slik er det fortsatt. Drøyt hvert tiende hushold nevner eksplisitt mangel på penger som årsak til sen betaling. Omkring halvparten tyr ikke til noen slik forklaring eller unnskyldning. Å tilhøre det mindretall av sene betalere som påberoper seg pengemangel, er klart betinget av økonomiske forhold i husholdningen, både av objektiv karakter som inntektsnivå og av mer subjektiv karakter som grad av oversikt over husholdningens økonomi. God inntekt og god orden og oversikt reduserer klart oddsen for å falle i denne undergruppen av sene betalere.

Et stort flertall av de som har betalt for sent, har ingen tilsvarende begrunnelse eller unnskyldning. Objektive økonomiske forhold, som for eksempel bankinnskudd og inntekt, har ingen betydning for om folk faller i denne gruppen eller ikke. Det er snarere slik at noe penger i banken og inntekt over gjennomsnittet øker oddsen for å falle i denne gruppen av sene betalere. Økonomisk orden og oversikt har her ingen betydning. Det har derimot personlig moral. Jo dårligere moral den enkelte gir uttrykk for, jo større er oddsen for å finne vedkommende i gruppen som har betalt sent, uten å begrunne dette med at de har dårlig råd.

Å levere en vare eller tjeneste med en faktura, er det samme som å påta seg en risiko. Siden 1997 har selgere og leverandører i økende grad overført denne risikoen til banker og finansieringsselskap gjennom den økte bruk av forbrukslån og kredittkort. Undersøkelsen har vist at veksten innen denne del av lånemarkedet først og fremst består i økt kundetall, ikke i økte lånebeløp for hver enkelt kunde.

Sen betaling er betinget av antall lånetyper, ikke av gjeldas størrelse. Både sen betaling generelt, og sen betaling av ulike regningstyper hver seg, tiltar jo flere lånetyper den enkelte lånekunde benytter seg av. Slik spørsmålet er stilt, vil vi nødvendigvis finne lånekunder med forbrukslån, lønnskonto-kreditt og kredittkortgjeld blant de vi har registrert med mange typer lån.

Å ha mange lånetyper øker særlig oddsen for å falle i gruppen som har betalt for sent og samtidig påberoper seg å ha dårlig råd. At vi her finner husholdninger som sliter økonomisk, er det liten tvil om. Det er heller ingen tvil om at det blant disse er et visst innslag av personer som har tydd til forbrukskreditt, uten at nødvendigvis forbrukskreditten er årsaken til de økonomiske vansker.

At noen tyr til denne type kreditt for å løse grunnleggende økonomiske problemer, er imidlertid lite ønskelig, både for de berørte kreditorer og debitorer og for alle som opererer på kredittmarkedet som selgere og kjøpere. For å dekke tap på usikret kreditt, må utlånere nødvendigvis ta en langt høyere rente enn om risikoen for tap var mindre. De som tar opp slike lån, uten at de burde ha fått innvilget slike, får i neste omgang problemer som ytterligere øker de økonomiske problemer de strir med.

Markedsføringen av usikret forbrukskreditt har fått bred oppmerksomhet, ikke minst hos våre forbrukermyndigheter (se for eksempel Aftenposten 1. juni 2005). Det er sikkert positivt med regler som gir økt opplysning om reelle lånekostnader, men det er sannsynligvis ikke her det største problemet ligger. Vi må ta for gitt at fleksibel og rask forbrukskreditt er et låneprodukt som er kommet for å bli. Vi bør også ta for gitt, eller stille krav om, at seriøse aktører på dette markedet ikke innvilger lån til kunder som ikke er i stand til å betale tilbake. Dette krever en grundig kredittvurdering av hver enkelt lånesøknad. Den informasjon som i dag ligger til grunn er, foruten bankenes og selskapenes egne ratingsystemer, opplysninger i form av likningsdata fra de tre siste år om skattbar inntekt og formue, samt betalingsanmerkninger. En person som slipper gjennom her og av ulike grunner vil skaffe seg mye kortsiktig kreditt, vil normalt lykkes i dette ved bruk av flere banker og kortselskap.

Dersom all gjeld og de kredittrammer som blir etablert på denne måten fortløpende ble registrert i et gjeldsregister, ville utlånere ha et effektivt verktøy til å kunne avslå kreditt til kunder som ikke ville være i stand til å betjene sin gjeld. Et slikt gjeldsregister ville ikke minst være med på å hjelpe låntakere ved å hindre at de tyr til forbrukskreditt for å løse økonomiske problemer, og på denne måten bidra til at de i stedet må søke mer adekvat hjelp. Det ville også legge større ansvar på långiverne; med tilgang til et slikt register kunne man med full rett kreve at det ikke ble gitt lån som oversteg den enkeltes betjeningsevne. Endelig ville et slikt register sannsynligvis redusere tap i et omfang som fører til sunn konkurranse, gode marginer og langt lavere renter i denne delen av kredittmarkedet. Det siste ville ikke minst være til glede for de mange som i økende grad bruker dette markedet.

Summary

In 1995 and 1997 NOVA carried out two surveys of Norwegians' payment practices. The first survey showed that households' ability to pay had little bearing on their handling of bills. The second showed, in addition, that people's payment habits largely reflected personal morality. Poor willingness to pay was a more important reason for late payment than poor ability to pay.

Debt and interest repayments represent large, important bills for the majority of households. Household debt almost doubled between 1997 and 2004. While home loans remain the dominant item, a clear-cut increase is evident in the volume of consumer loans, salary account overdrafts and credit card loans. This increase is primarily due to a greater number of customers, and not to higher borrowing by each individual customer.

More and more people are paying one or more of their bills after the due date. In 1997 this applied to 47 per cent in the age range 20 to 60, whereas in 2004 late payments were made by 60 per cent in the same age range. In most cases the delays are few and of brief duration, although the proportion receiving notice of debt recovery rose from 9 to 20 per cent. The proportion receiving debt recovery warnings also doubled, from 4 to 8 per cent.

At both points in time most late payers were people in their twenties, and late payment has become increasingly common in this age group. An increase is also evident among people in their fifties, but not nearly as marked as among the youngest late payers. The difference between the oldest and youngest has consequently widened. The period we studied gave no indication that people's payment practices improve as they grow older.

Late payment is also a direct consequence of personal morality which in turn is largely determined by age. While the effect of age is reduced in a multivariate analysis, people between 50 and 60 are significantly better payers than younger people regardless of morality and financial situation. A poor grasp of one's finances also increases the likelihood of late payment. Where more objective factors are concerned, having money in the bank naturally enough has a positive effect, while debt size and household income are on the other hand without significance. Borrowers who have spread their debt on a variety of loan types are more likely to be late payers than the unindebted or borrowers holding one type of loan. Most late payers are to be found among tenants, not among those who have invested in a dwelling and become home-owners.

About one in five late payers state that late payment was due to lack of funds on one or more occasions. A variety of variables determine the odds of falling into either of these groups of late payers. The odds in favour of paying late and concurrently citing lack of funds heavily depend on financial resources such as income and capital. Poor financial order and overview also increase the odds of falling into this group, as does spreading debt across a large number of loan types.

Faced with various types of bills, the population only gives priority to home loan, rental and electricity bills when in a situation of being unable to pay all bills. Telephone bills, local authority service charges and credit card debt are the types of bill whose payment most people would postpone.

In addition to the fact of having money in the bank which reduces the odds of late payment in the case of all types of bills, increased deposit size reduces the odds of various types of bill being paid late. The odds of late payment of interest and instalments on loans clearly rise in step with the number of loan types across which the debt is spread. Having a poor overview of one's personal finances also increases these odds. Electricity bills are a further type of bill where a higher number of loans raises the odds of late payment, the same being true in the case of poor morality and being in the age range 30 to 50. A higher number of loans also increases the odds of late payment of both fixed-line telephone and mobile telephone bills. The youngest age categories are often late in paying mobile telephone bills; concurrently late payment of this type of bill is more often a result of poor personal morality than in the case of late payment of fixed-line telephone bills. Insurance premiums are the type of bill where late payment is least determined by the other characteristics surveyed. However, in addition to being determined by size of bank deposit, the odds of late payment of insurance premiums increase as a result of poor morality. Home owners are more likely to pay such premiums at the due time than are tenants.

While household debt has risen strongly relative to household income, a marked fall in interest rates has kept down interest expenses' share of household income. Even if interest rates doubled overnight, only a relatively small proportion of households would face an excessively high interest burden. While most of these households are among those with relatively low earnings, they also include a substantial element of younger single persons in the early stages of career who expect rising income both personally and on the part of a coming partner or spouse.

Litteratur

Brønnøysundregistrene (2004): Årsmelding 2004

Fløtten, Tone (2003): Hvordan har de fattige det? *Samfunnsspeilet*, nr 6

Gulbrandsen, Lars (1991): Gjeldskrisen – en utfordring for seriøs forskning. *Aktuell Perspektiv*, nr 3–4, s. 11–18.

Gulbrandsen, Lars (1994): Tvangsauksjoner og statistisk virvar. *Eiendomsmegleren*, nr 12:19–22.

Gulbrandsen, Lars (1997): *Husholdningenes betalingspraksis*. Oslo: NOVA Rapport 97/12.

Gulbrandsen, Lars (1999): *Å betale for sent. Dårlig råd eller dårlig moral?* Oslo: NOVA Rapport 99/3.

Gulbrandsen, Lars (1999b): *Gjeld og økte rentekostnader. Renteøkningene i 1998 sett i lys av utviklingen i husholdningenes gjeld på 1990-tallet*. Oslo: NOVA, Skriftserie 3/99.

Gulbrandsen, Lars (2000): Gjeldskrise rett rundt hjørnet? Gjestekommentarer. *Økonomisk rapport* nr. 17, 2000.

Gulbrandsen, Lars (2002): Aldri har det vært så ille som akkurat nå. Om norsk ungdoms utflytting fra barndomshjemmet og etablering i egen bolig. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 2:33–50.

Gulbrandsen, Lars og Tale Hellevik (1998): *Norske husholdningers økonomiske situasjon. Resultater fra en undersøkelse høsten 1997*. Oslo: NOVA

Gulbrandsen, Lars og Åsmund Langsether (2003): Family Transactions in the Norwegian Housing Market. *Housing, Theory and Society*, 20: 137–152.

Gulbrandsen, Lars og Axel West Pedersen (2003): *Bostøtte og boutgifter*. Oslo: NOVA Rapport 19/03.

Gulbrandsen, Lars og Hans-Christian Sandlie (2003): *Boligetablering i Oslo og Akershus*. Oslo: NOVA Rapport 23/03.

Hellevik, Ottar (1996): *Nordmenn og det gode liv. Norsk Monitor 1985–1995*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hellevik, Ottar (2003): Economy, values and happiness in Norway. *Journal of Happiness Studies*. Volum 4; 243–283.

Hellevik, Tale (2005): Ungdom, etablering og ulike velferdsregimer. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 5:89–110.

Norges Bank (2005): *Finansiell stabilitet* 1/2005.

Norges Eiendomsmeglerforbund og Eiendomsmeglerforetakenes Forening (2004): *Eiendomsmeglerbransjens boligprisstatistikk*. Desember 2004.

Poppe, Christian (2001): *Betalingsproblemer 1999–2000*. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning. Oppdragsrapport nr 1.

Sparebankforeningen (2005): *1 av 2 kan tenke seg å bruke av boligformuen når de blir pensjonister*. Notat.

Statistisk sentralbyrå (2002): *Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 1997–1999*. Norges Offisielle Statistikk C 701.

Statistisk sentralbyrå (2004): *Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger 2002*. Norges Offisielle Statistikk D 310.

Appendiks: Spørreskjema

TIL DELTAGERE I UNDERSØKELSEN

Takk for at du ønsker å delta i denne undersøkelsen og vi håper du tar den tiden du trenger for å besvare spørsmålene.

Det du skal til å besvare er en undersøkelse som vi har gjennomført i tidligere år. Undersøkelsen gjennomføres på oppdrag for forskningsinstituttet NOVA. Les mer om NOVA <"http://www.nova.no">. Resultatene fra undersøkelsen benyttes av etablerte vitenskapelige forskningsmiljø og kommersielle selskap.

Det er kun dine meninger og oppfatning vi er interessert i, og det finnes ingen riktige eller gale svar og dine meninger er viktige. Svarene vil bli behandlet anonymt, og man kan ikke identifisere hva enkeltpersoner har svart ut fra resultatene av undersøkelsen.

Har du spørsmål vedrørende denne undersøkelsen, sender du en mail til:

LYKKE TIL!

Vennlig hilsen

TNS Gallup

q1 - Sivil status, er du...?

- Gift
- Samboende
- Ugift
- Tidligere gift, separert, skilt
- Enke, enkemann

q2 - Omtrent hvor stor er denne husstandens samlede brutto årsinntekt (før skatt og fradrag)? Dette er kun av interesse for Gallup for å kunne lage fullstendige statistikker. Gi et cirkasvar i nærmeste 10 000 kroner. (Kr. 350 000 skrives som 350).

---

q3 - Omtrent hvor stor er din brutto årsinntekt (før skatt og fradrag)? Dette er kun av interesse for Gallup for å kunne lage fullstendige statistikker. Gi et cirkasvar i nærmeste 10 000 kroner. (Kr. 350 000 skrives som 350).

---

q4 - Er du selv...?

- Ikke registrert som arbeidsledig, og har heller ikke vært det siste to-årsperiode
- Ikke registrert som arbeidsledig nå, men har vært det i løpet av siste to-årsperiode
- Registrert som arbeidsledig nå, men har ikke vært det hele siste to-årsperiode
- Registrert som arbeidsledig nå, og har vært det i hele siste to-årsperiode

q5 - Er ektefelle/samboer...?

- Ikke registrert som arbeidsledig, og har heller ikke vært det siste to-årsperiode
- Ikke registrert som arbeidsledig nå, men har vært det i løpet av siste to-årsperiode
- Registrert som arbeidsledig nå, men har ikke vært det hele siste to-årsperiode
- Registrert som arbeidsledig nå, og har vært det i hele siste to-årsperiode

q6 - Er du selvstendig næringsdrivende?

- Ja
- Nei

q7 - Er eventuell ektefelle/samboer selvstendig næringsdrivende?

- Ja
- Nei

q8 - Hva er din stilling i husstanden?

- Husfar (mann)
- Husmor (kvinne)
- Sønn
- Datter
- Annet

q9 - Hvilken eie-/leieform har du/dere til nåværende bolig?

- Selveier
- Andelseier i borettslag
- Leieboer
- Annet

q10 - Hva tror du du/dere ville få for boligen din/deres dersom den skulle selges idag?

Ta ikke med din del av fellesgjeld dersom du er borettslatter. Oppgi beløp i hele 1000 kroner, så nær du mener det er realistisk å forvente. (Kr. 750 000 skrives som 750 og 1 200 000 skrives 1200)

q11a -

	Ja, har	Nei, har ikke	Vet ikke
Har du/dere boliglån?	☐	☐	☐
Har du/dere studielån?	☐	☐	☐
Har du/dere lån til bil?	☐	☐	☐
Har du/dere lønnskottkreditt?	☐	☐	☐
Har du/dere lån på kredittkort?	☐	☐	☐
Har du/dere andre forbrukslån?	☐	☐	☐
Har du/dere ubetalte forfalte regninger?	☐	☐	☐
Har du/dere annen gjeld?	☐	☐	☐

q11b - Restgjeld i 1000 kr (Kr. 350 000 skrives 350, kr. 1 200 000 skrives 1200)

- Har du/dere boliglån?
- Har du/dere studielån?
- Har du/dere lån til bil?
- Har du/dere lønnskottkreditt?
- Har du/dere lån på kredittkort?
- Har du/dere andre forbrukslån?
- Har du/dere ubetalte forfalte regninger?
- Har du/dere annen gjeld?

q12 - Har du og/eller din evt. ektefelle/samboer noen form for innskudd i bank, andelslag eller finansieringsselskap? Også innestående på lønnskott skal tas med.

- Ja
- Nei
- Vet ikke

q13 - Kan du anslå omtrent hvor mye disse innskuddene samlet beløper seg til? Husk også å ta med innskudd på lønnskonto. Gi et anslag hvis du er usikker.   Innskudd i hele 1000 kroner (Kr. 350 000 skrives 350). Dette er kun av interesse for Gallup for å kunne lage fullstendige statistikker.

---

q14 - Eier du/dere aksjer, grunnfondsbevis, obligasjoner eller andeler i aksjefond/verdipapirfond?

- Ja, aksjer/grunnfondsbevis/obligasjoner
- Ja, andeler i fond
- Nei
- Vet ikke

q15 - Kan du anslå den samlede markedsverdien av disse verdipapirene i dag? Gi et anslag hvis du er usikker. Dette er kun av interesse for Gallup for å kunne lage fullstendige statistikker.   Innskudd i hele 1000 kroner (Kr. 350 000 skrives 350).

---

q16 - Har du meget god, sånn noenlunde eller liten oversikt over husholdets samlede økonomi når det gjelder det følgende?

	Meget god oversikt	Sånn noenlunde	Liten oversikt	Vet ikke
Husholdets samlede innskudd i bank	☐	☐	☐	☐
Husholdets samlede forsikringsavtaler	☐	☐	☐	☐
Husholdets samlede låne- og avdragsforpliktelser	☐	☐	☐	☐

q18 - Har det i løpet av det siste året hendt at husholdningen har hatt vanskeligheter med å klare de løpende utgifter til mat, transport, bolig og liknende? Hender det ofte, av og til, en sjelden gang eller aldri?

- Ja, ofte
- Ja, av og til
- Ja, en sjelden gang
- Nei, aldri
- Vet ikke

q17 - Hvordan er den nåværende økonomiske situasjonen for din husholdning?

- Pengene/inntektene strekker ikke til
- Må bruke av sparepenger for å greie meg/oss
- Greier meg/oss akkurat med de inntekter jeg/vi har
- Greier meg/oss så bra at jeg/vi kan spare litt
- Greier meg/oss så bra at vi kan spare temmelig mye
- Vet ikke

q22 - Har en eller flere av de følgende livsbegivenhetene hendt deg og din evt. ektefelle/samboer i siste to-årsperiode?

- Skilsmisse
- Brudd i samboerforhold
- Jeg/vi fikk uforutsette utgifter på kr. 10 000 eller mer

q19 - Har familien i løpet av det siste året kommet opp i situasjoner hvor en ikke har penger til å betale regninger eller avdrag innen forfallsdato - og derfor mottar en purring?

- Aldri
- Har forekommet
- Av og til
- Ofte
- Svært ofte
- Vet ikke

q20 - Ved for sen innbetaling (minst 14 dager) av en regning har den man skylder penger rett til å sende inkassovarsel. Har husstanden i løpet av de siste 12 måneder mottatt et slikt varsel?

- Ja, direkte fra kreditor
- Ja, gjennom inkassofirma/advokat
- Nei
- Vet ikke

q21 - Hvis betalingsfristen for et inkassovarsel utløper uten at kravet er innbetalt, vil du sannsynligvis motta en betalingsoppfordring gjennom et inkassobyrå eller en advokat. Du er da involvert i en inkassosak. Har husstanden i løpet av de siste 12 måneder mottatt en slik henvendelse?

- Ja, én gang
- Ja, flere ganger
- Nei
- Vet ikke

q23 - Har husstanden bil(er)?

- Ja, én bil
- Ja, to eller flere biler
- Nei
- Vet ikke

q24 - Kan du anslå omtrent hvor mye du ville få dersom du skulle selge den/dem idag?   Oppgi i hele 1000 kroner. (Kr. 350000 skrives som 350)

Har det i løpet av siste år forekommet at husholdninger har betalt noen av følgende regninger etter at betalingsfristen løp ut?

q25a Betalt etter frist?

	Nei	Ja	Vet ikke
Renter og avdrag på boliglån	☐	☐	☐
Renter og avdrag på studielån	☐	☐	☐
Renter og avdrag på andre lån	☐	☐	☐
Strømregning	☐	☐	☐
Telefonregning (fasttelefon)	☐	☐	☐
Telefonregning (mobil)	☐	☐	☐
Kommunale avgifter	☐	☐	☐
Barnehage/park/fritidshjem	☐	☐	☐
Forsikringer	☐	☐	☐
Regninger fra kredittkortselskaper	☐	☐	☐
Håndverksregninger	☐	☐	☐
Husleie	☐	☐	☐
Andre regninger	☐	☐	☐

q25b - Blitt purret?

	Nei	Ja	Vet ikke
Renter og avdrag på boliglån	☐	☐	☐
Renter og avdrag på studielån	☐	☐	☐
Renter og avdrag på andre lån	☐	☐	☐
Strømregning	☐	☐	☐
Telefonregning (fasttelefon)	☐	☐	☐
Telefonregning (mobil)	☐	☐	☐
Kommunale avgifter	☐	☐	☐
Barnehage/park/fritidshjem	☐	☐	☐
Forsikringer	☐	☐	☐
Regninger fra kredittkortselskaper	☐	☐	☐
Håndverksregninger	☐	☐	☐
Husleie	☐	☐	☐
Andre regninger	☐	☐	☐

q26 - Vi vil at du for hver av handlingene skal svare på om du synes at handlingen kan godtas, eventuelt godtas under tvil eller ikke godtas i det hele tatt:

	Kan ikke godtas	Kan godtas under tvil	Kan godtas	Vet ikke
Beholde penger som er funnet	☐	☐	☐	☐
At noen oppgir litt for stort tap til forsikringsselskap ved skade eller tyveri	☐	☐	☐	☐
Beholde pengene hvis en får igjen for mye i en butikk	☐	☐	☐	☐
Vente med å betale en regning til du er blitt purret	☐	☐	☐	☐

q27 - Har det vært nevneverdige endringer i familiens samlede inntekter i løpet av de siste 3 årene?

- Nei, ikke nevneverdige endringer
- Ja, inntektene har økt mye
- Ja, inntektene har økt noe
- Ja, inntektene er redusert noe
- Ja, inntektene er redusert mye
- Vet ikke

q28 - Tror du det vil bli nevneverdige endringer i familiens samlede inntekter i løpet av de kommende 3 årene?

- Nei, ikke nevneverdige endringer
- Ja, inntektene vil øke mye
- Ja, inntektene vil øke noe
- Ja, inntektene vil bli redusert noe
- Ja, inntektene vil bli redusert mye
- Vet ikke

Dersom du hadde følgende regninger liggende til forfall nå, og ikke visste sikkert om du hadde penger til å betale alle i rett tid, i hvilken prioritert rekkefølge ville du betale dem? Her kan du velge maksimum 2 typer regninger for hvert av spørsmålene.

q29a - De du først vil betale?

- Renter og avdrag på boliglån
- Renter og avdrag på studielån
- Husleie
- Elektrisitet/oppvarming
- Telefon (fasttelefon)
- Telefon (mobil)
- Kommunale avgifter som ikke er inkludert i husleien (f.eks. renovasjon og vann)
- Barnehage/barnepark
- Nedbetaling på kredittkjøp, f.eks. gjennom kjøpekort
- Regninger på nærbutikken
- Andre regninger

q29b - De du vil la ligge lengst?

- Renter og avdrag på boliglån
- Renter og avdrag på studielån
- Husleie
- Elektrisitet/oppvarming
- Telefon (fasttelefon)
- Telefon (mobil)
- Kommunale avgifter som ikke er inkludert i husleien (f.eks. renovasjon og vann)
- Barnehage/barnepark
- Nedbetaling på kredittkjøp, f.eks. gjennom kjøpekort
- Regninger på nærbutikken
- Andre regninger

q30 - Ta stilling til følgende påstand:

"Jeg er alltid i stand til å betale en uforutsett regning på 4000 kroner."

Ja

Nei

Vet ikke

q31 - Ta stilling til følgende påstand:

"Jeg er alltid i stand til å betale en uforutsett regning på 8000 kroner."

Ja

Nei

Vet ikke

Takk for at du deltok i undersøkelsen!